

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Bc. Annette Šmídová

**Katolická církev a přizpůsobování komunistickému režimu
(případ pátera Josefa Plojhara)**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Lach, M.A., Ph.D.

OLOMOUC

2019

.

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne .....

Podpis: .....

*Komunismus je svou podstatou zvrácený a v žádném ohledu nelze
připustit, aby s ním spolupracoval kdokoli, kdo chce zachránit
křesťanskou civilizaci.*

Pius XI., *Divini Redemptoris*, 19. března 1937

Na tomto místě bych chtěla, alespoň pár slovy, vyjádřit hlubokou vděčnost mé rodině, která při mne stála po celou dobu studia a vždy mi byla velkou psychickou oporou. Rovněž jsem velmi zavázána svému vedoucímu magisterské diplomové práce, prof. PhDr. Jiřímu Lachovi, M.A., Ph.D., a velmi mu děkuji za jeho laskavost a obětavost, za poskytnuté cenné rady a důležité připomínky, bez kterých by tato práce nevznikla.

Obsah

ÚVOD.....	6
1. TEORETICKÉ VYMEZENÍ.....	15
1.1. Sekularizace	15
1.2. Církev, sekularizace a totalitarismus.....	17
1.3. Teorie sekularizace očima předních teoretiků.....	19
1.4. Kritika teorie sekularizace.....	23
2. POLITIKA KSČ VŮČI CÍRKVÍM A ZVLÁŠTĚ KATOLICKÉ CÍRKVI	26
2.1. Církevně-politická situace do únorového převratu	26
2.2. Únor 1948 a monopol moci.....	34
2.3. Další zákroky vůči církvi	39
2.4. Izolace a politické procesy	41
2.5. Řeholníci a řeholnice.....	43
2.6. Situace do pražského jara	46
2.7. Nová koncepce církevní politiky v období pražského jara	49
3. REAKCE KATOLICKÉ CÍRKVE NA POLITIKU KSČ A ZPŮSOBY PŘIZPŮSOBENÍ	53
3.1. Neúspěšné pokusy o dohodu	53
3.2. Reakce biskupů na nové církevní zákony	64
3.3. Slib biskupů.....	66
3.4. Tajné svěcení biskupů a skrytá církev	67
3.5. Odkaz II. vatikánského koncilu.....	68
4. SPOLUPRÁCE S REŽIMEM NA PŘÍPADU KATOLICKÉ CÍRKVE	71
4.1. Katolická akce	71
4.2. Selhání Katolické akce	76
4.3. Mírové hnutí katolického duchovenstva	81
5. TYPOLOGIE SPOLUPRÁCE ČÁSTI KATOLICKÉ CÍRKVE S REŽIMEM, PŘÍPAD PÁTERA PLOJHARA	87
5.1. Josef Plojhar jako kontroverzní kněz a politik.....	87
5.2. První náznaky sympatií k socialismu a kněz v koncentračních táborech	91
5.3. Suspendovaný kněz v „obrozené“ Československé straně lidové	95
5.4. Postoje křesťana v socialistickém Československu	103
ZÁVĚR	111
LITERATURA	116
Seznam použitých zkratk	139
Abstrakt.....	140
Abstract.....	141

ÚVOD

Od počátku křesťanství zastávala římskokatolická církev výraznou pozici nejen v životě, ale i v rozvoji českých zemí. Vzájemná spojitost státu a církve hrála důležitou roli ve vývoji samotné společnosti. V minulosti tento vztah velmi často procházel různými změnami. V současné době je ovšem postavení katolické církve poněkud slabé. Zatímco v roce 1921 se v československém státě hlásilo ke katolické církvi téměř deset milionů obyvatel, v roce 1950 se počet věřících snížil na osm milionů. Tento úpadek ale neznamenal nic s porovnáním let 1991 a 2011. V roce 1991, tři roky po tzv. sametové revoluci, kdy se Komunistická strana Československa (KSČ) vzdala nároku na absolutní moc ve státě, zaznamenalo sčítání lidu jen čtyři miliony katolíků. Při posledním průzkumu v roce 2011 se k římskokatolické církvi přihlásil jen jeden milion občanů.¹

Přesto však katolická církev představuje jistý fenomén, který má na území českého státu dlouholetou tradici. Proč ale stále dochází k poklesu počtu věřících? Jak je možné, že během devadesátiletého vývoje našeho státu církev ztratila devět milionů katolíků? Z jakého důvodu se vytrácí náboženská víra ze života obyvatel? Příčin lze najít nespočet. Negativní postoje vůči katolické církvi se objevily již v době formování moderního českého národa. Odcizování české společnosti a katolické církve nezastavil ani vznik československého státu v říjnu 1918, ba naopak došlo ještě k výraznější odluce. Katolická církev byla vnímána jako symbol starého režimu a docházelo k velkému poklesu počtu věřících.

K zásadním milníkům československých dějin patří bezesporu 25. únor 1948. Od tohoto historického okamžiku se český a slovenský národ dostal na více než čtyřicet let do područí Sovětského svazu. Monopol moci ovládla KSČ a limitovaná demokracie tzv. třetí republiky byla zcela demontována a nahrazena tvrdou totalitní mocí. Římskokatolickou církev vnímal nový režim jako velké nebezpečí nejen z ideologického hlediska, ale především kvůli svému přirozenému centru ve Vatikánu. Komunisté církev považovali za nejsilnější společenskou instituci, která by mohla působit jako opoziční politická síla. Církev tedy byla vnímána jako hlavní nepřítel, a proto jedním z cílů nového režimu bylo ustavit tzv. národní katolickou církev, která by ochotně spolupracovala se státní mocí. Jinými slovy – římskokatolická církev se měla zcela podřídít komunistickému režimu a stát se tak poslušným nástrojem politiky KSČ.

Právě nástup komunistického totalitního systému může být jeden z hlavních důvodů, proč postupnými kroky dochází k neustálému poklesu počtu věřících hlásících se ke katolické církvi. Nutno podotknout, že dodnes se katolická církev vyrovnává s touto

---

¹ Náboženské vyznání bylo součástí obsahu sčítání lidu v letech 1921–1950 a 1991–2011. Interpretovaná data jsou převzata od Českého statistického úřadu z roku 2014 (Český statistický úřad 2014).

dějinnou zkušeností. Nicméně tak jako mince má dvě strany, i církev během komunistické nadvlády ukázala svoji druhou tvář.²

Tato magisterská diplomová práce nese název *Katolická církev a přizpůsobování komunistickému režimu (případ pátera Josefa Plojgara)*. Právě osobnost pátera Plojgara uvnitř katolické církve velmi rezonuje. Plojgar byl jedním z mnoha duchovních, kteří odmítli poslušnost církevní hierarchii, a otevřeně spolupracovali s komunistickým režimem. Stává se tedy symbolem té části katolické církve, která ať přímo, či nepřímo kolaborovala s KSČ. Hlavním cílem této diplomové práce je zjistit, jak se katolická církev chovala ke komunistickému režimu a jakým způsobem na něj reagovala. Dále bude pozornost zaměřena i na církevní politiku KSČ. V neposlední řadě se tato práce bude věnovat i osobě Josefa Plojgara, u kterého bude stěžejní analyzovat jeho postoj vůči katolické církvi na jedné straně, a vůči komunistické ideologii na straně druhé.

V souvislosti s vytyčeným cílem práce je nutné předložit výzkumné otázky, které zní následovně: *Jaký vztah vládl mezi katolickou církví a Komunistickou stranou Československa? Jakou pozici katolická církev zaujala vůči komunistickému režimu? Jaké kroky a postupy byly vůči katolické církvi vykonávány ze strany KSČ? A jak na ně církev reagovala? Pomohl Josef Plojgar svým chováním k legitimizaci komunistického režimu? A do jaké míry? Snažil se o zadržení sekularizačních tendencí režimu, nebo spíš tento proces akceptoval?*

Vědecké uchopení historie katolické církve ve 20. století je metodologicky ale i tematicky nesnadnou záležitostí. Je to dáno především tím, že církevní dějiny byly ovlivňovány politickým vývojem a ideologizačními trendy, které se ostatně projevují i v dnešní době. Psát o katolické církvi představuje jedno z nejvíce komplikovaných témat světových dějin, neboť je nutné vzít v úvahu dvoutisíciletou problematiku politiky, náboženství, kultury, ale i ekonomiky Evropy, respektive celého světa. Katolická církev je navíc těsně spjatá s dílčími tématy, jako je například christianizace, reformace či sekularizace, vývoj politického myšlení, výskyt odlišných monoteistických náboženství nebo nástup totalitních režimů. Jinými slovy, katolická církev má za sebou dlouhou a především velmi pestrou historii, a svými kroky leckdy ovlivňovala celou společnost. V průběhu staletí se musela také vypořádat s hlubokými vnitřními krizemi, které se projevovaly zejména napětím mezi reformním proudem katolického kléru a skupinami kněží, jež byly konzervativního smýšlení.

---

² Nelze pominout skutečnost, že někteří duchovní spolupracovali se Státní bezpečností. Můžeme zmínit kněze a pedagoga Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty ThDr. Jaroslava Kouřila, který byl zařazen jako tajný agent s krycím jménem „PRAŽAN“. Podle dochovaných dokumentů měl žádat StB o pomoc v kariéře v církvi i na fakultě (Plachý 2011: 59).

Po druhé světové válce vstupovala katolická církev do osvobozené Československé republiky s výraznými morálními zásadami, neboť během nacistické okupace se velká část duchovních podílela na národním odboji. Zároveň vedle sebe měla značnou početní duchovní a intelektuální elitu. Únor 1948 však představoval zásadní zlom. Společnost, zbavená svobody, byla ovládána násilím a veškeré aspekty občanského života se zcela podřídily komunistické ideologii. KSČ začala do církevních záležitostí zasahovat zcela svévolně a činila vše pro to, aby si církev zcela podmanila. Katolická církev se tedy ocitla v nové a obtížné situaci. Právě vztah katolické církve a státu po roce 1948 se stal jedním z ústředních otázek vývoje československého státu.

Bezesporně je ovšem katolická církev spjata i s různými kontroverzními tématy, jako je například již zmiňovaná kolaborace části kněží během komunistické totality. Na druhou stranu nic není černobílé. Tím ale autorka nechce zlehčovat či ospravedlňovat tuto skutečnost, jen je vhodné zmínit, že i katolická církev není bez viny. Problematika kolaborace duchovních se stala tedy hlavním důvodem pro výběr tohoto tématu diplomové práce. Tato oblast je zajímavá především z pohledu lidského jednání, které má vždy dvě roviny – vnější, kterou lze charakterizovat viditelným projevem jednání, a vnitřní rovinu, která je spíše skrytá a je spojena s motivací k určitému činu. Pokud bychom chtěli získat odpovědi na otázky, co konkrétního duchovního vedlo ke spolupráci, jaká byla jeho vnitřní motivace k tomuto chování, je přínosné se ptát: „Byl si duchovní vědom svého jednání a cítil pocit viny?“ „S odstupem času, obhajuje tajnou spolupráci se Státní bezpečností, nebo naopak přiznává chybu a lituje své činnosti?“ „Kolaboroval dobrovolně, nebo byl ke spolupráci přinucen KSČ?“ Z hlediska hodnocení viditelného chování kněze jsou vhodné tyto otázky: *Kde a za jakých okolností probíhaly rozhovory mezi knězem a Státní bezpečností? Co bylo obsahem těchto rozhovorů? Jak dlouho a jak často k těmto schůzkám docházelo? Získávala Státní bezpečnost důvěrné a tajné církevní dokumenty? Byl porušen kněžský slib mlčenlivosti? Obdržel duchovní pseudonym?* (Buř 2011: 122–123). Právě Josef Plojhar, kněz, politik, ale také kolaborant, který byl během druhé světové války vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald, sehrál výraznou roli při utváření vztahu katolické církve s komunistickým režimem po roce 1948. Pro katolickou církev je jeho jméno spojeno především se slovem zrádce. Bohužel do dnešních dnů nevznikla o Plojharovi žádná monografie či obsáhlejší akademický článek. Ve většině případů jeho jméno budí negativní konotace a leckdo jméno Josef Plojhar ani nezná, což byl další důvod, proč byl pro tuto práci zvolen právě on. Otázkou zůstává, zda se již katolická církev s případem kolaborace s komunistickým režimem vypořádala a zaujala k této problematice zřetelné stanovisko.

Ačkoliv církve stále hledá své místo v globalizovaném světě, je nutné dodat, že náboženství významně působí nejen ve veřejném prostoru a v politice, nýbrž také v kulturní, sociální a ekonomické sféře. Čím dál častěji se v celosvětovém měřítku hovoří o vzrůstajícím významu náboženství jako o politickém fenoménu, neboť náboženská hnutí, včetně církve katolické, se stále častěji zabývají politickými tématy. Na druhé straně ale nejen v české, ale i ve světové katolické církvi můžeme v současné době najít velké názorové diference, které by mohly v budoucnosti vést až k samotné polarizaci církve.

Z metodologického hlediska je tato práce případovou studií, která se soustředí na získávání obecných teoretických poznatků. Jejím cílem je poskytnout příčinné teoretické vysvětlení konkrétního případu. Nejde tedy jen o popis daného jevu. Na druhou stranu tato metoda kvalitativního výzkumu musí vždy brát v úvahu sociální, historické a rovněž politické události tak, aby byl podán co nejkomplexnější obraz daného případu. Jednou z předností případové studie je, že v rámci zkoumání jednoho případu se objeví množství proměnných a příčinných mechanismů, které posléze výzkumníka nutí zamyslet se nad dalšími kauzálními procesy, jež jsou shodné s výsledkem a nalezenými důkazy. Proto na základě analýzy a shrnutí historických událostí a aplikování zvolené teorie se tato práce bude snažit vystihnout roli katolické církve pod komunistickou nadvládou s konkrétním zaměřením na církevní politiku KSČ.

Struktura diplomové práce je rozdělena na dva hlavní celky – na teoretickou a analytickou část. Časové vymezení práce bude ohraničeno roky 1948 až 1968. Nicméně v krátkosti bude zmíněna i situace po druhé světové válce, tedy od roku 1945 až do osudného února 1948, neboť v tomto krátkém mezidobí si již KSČ vymezovala svoji roli a podmanila si hlavní ministerská křesla. Jednalo se de facto o takzvanou přípravnou fázi k převzetí moci. Únor 1948 představoval pro Československou republiku nastolení komunistické diktatury, zlikvidování parlamentního demokratického systému a přidružení se pod sovětský mocenský blok. Pro katolickou církev začala zásadně nová situace. Druhou polovinu 60. let 20. století lze označit za dobu pozvolného uvolňování, pro kterou se vžil název pražské jaro. Toto období je pro katolickou církev velmi významné, nejen z hlediska konání druhého vatikánského koncilu, ale rovněž pro rozvolnění poměrů v zemi a alespoň na krátký čas pro obnovení svobody slova. Zásadní zlom však nastal v srpnu 1968, kdy armády pěti států Varšavské smlouvy překročily československé hranice, a období pražského jara skončilo. Časové vymezení této práce je vybráno i z důvodu osoby Josefa Plojhara, který v roce 1968, po dvaceti letech, skončil v úřadu ministra zdravotnictví. Výzkum bude zaměřen jen na dějiny českých zemí, neboť situace na Slovensku se vyvíjela odlišně.

Teoretická část se bude opírat o teorii sekularizace, která všeobecně očekává úpadek náboženství a má výrazný vliv na vysvětlení poklesu náboženství ve společnosti. Tato práce je tedy založena na předpokladu, že snížení počtu věřících je spjato s nástupem a zejména s působením totalitní ideologie sekulárního charakteru jako byl komunismus. Velmi podstatné bude definovat, co relativně mnohovýznamové slovo sekularizace vlastně znamená. Sekularizaci lze rovněž považovat za víceúrovňový proces, ve kterém jsou zohledněny všechny historické zkušenosti.

Předmětem této práce je rovněž komunistická ideologie, proto pozornost bude zaměřena na sekularizaci, která je spjata s tímto totalitním režimem. Během komunistické nadvlády docházelo ke značně násilným represím, což velmi negativně ovlivnilo náboženství a církve jako takovou. Teorie sekularizace se ovšem v 60. letech 20. století ukázala jako jedna z nejvýraznějších teorií v oblasti náboženství a modernity. Za stěžejní autory lze považovat Bryana Wilsona, Petera Ludwiga Bergera a Thomase Luckmanna. Je logické, že s průběhem času se teorie vyvíjela a na poli výzkumu se objevili noví badatelé, kteří sekularizaci vnímají odlišně. S tím souvisí kritika, která se vůči teorii začala objevovat již na počátku 80. let. Nicméně i přes veškeré výtky je tato teorie při vědeckém bádání stále hojně využívána.

Analytická část práce se bude skládat ze čtyř hlavních kapitol. První z nich se bude věnovat politice KSČ v církevní a náboženské oblasti. Proticírkevní opatření začala tato politická strana uplatňovat již od jara roku 1948. Hlavní důraz bude tedy zaměřen na toto časové období až do roku 1968. V této souvislosti nemůže být ale opomenuta ani doba před únorovým převrácením, kdy se začaly projevovaly první spory mezi státem a katolickou církví. Struktura katolické církve je velmi rozmanitá, nicméně je pevně stanovená. Jelikož se proticírkevní politika zaměřila na celkovou hierarchii církve, v krátkosti budou v této kapitole nastíněny i církevní procesy, které komunistické straně posloužily jako záminka k likvidaci řeholních řádů. V neposlední řadě bude zmíněno i období 60. let, kdy bylo patrné, že církevní politika KSČ nabírá jiný směr.

Druhá kapitola se bude zabývat především samotnou katolickou církví. Autorka nastíní její roli a reakci na politiku vedenou ze strany KSČ. Důležité postavení ve vyjednávání mezi církví a státem měli biskupové, především tehdejší arcibiskup Josef Beran. Významnou pozici ovšem zastával i Vatikán, který musel změnit své diplomatické vztahy s československým státem. Ačkoliv byla katolická církev v 50. letech 20. století paralyzována komunistickou mocí, svůj duchovní odkaz se snažila zachovat a předávat jej dál. Proto začaly vznikat tajné komunity, ve kterých mohli lidé studovat teologii a věnovat se náboženství jako takovému. V této souvislosti hovoříme o takzvané tajné církvi, nelegální

církvi či církvi mlčící. Klíčovým momentem v 60. letech se stal druhý vatikánský koncil, nicméně všeobecně toto období bylo pro katolickou církev stěžejní, neboť docházelo k obnovení činnosti s mládeží, ale také vzrostl zájem o vyučování náboženství.

Zmínili jsme již, že část katolické církve spolupracovala s komunistickou mocí za hranicemi přímé kolaborace a přiblížení tohoto fenoménu sleduje třetí kapitola analytické části. Důraz bude kladen na *Katolickou akci*, což bylo hnutí ustanovené komunistickým režimem, které bylo namířeno proti Vatikánu. Programové prohlášení podepsalo několik tisíc věřících a dále takzvaní „pokrokoví“ kněží, kteří se netajili svými sympatiemi ke komunismu. Katolická akce se stala nástrojem pro vyvolání konfliktu uvnitř církve. V návaznosti na toto hnutí vznikla nová organizace duchovních, tzv. *Mírové hnutí katolického duchovenstva* (MHKD). Navzdory pokusům o diskreditaci katolické církve a náboženství jako takového, se KSČ překvapivě chovala protichůdně – podporovala vznik nových „katolických“ hnutí, čímž církvi dávala najevo svou „podporu“.

Poslední kapitola bude analýzou osoby Josefa Plojgara. Pozornost bude zaměřena především na jeho politickou činnost, neboť mimo post předsedy Československé strany lidové (ČSL) působil dvacet let jako ministr zdravotnictví. Cílem této kapitoly bude najít a zhodnotit jeho postoje a názory, které zaujímal vůči katolické církvi a také se do jaké míry kolaboval s komunistickým režimem.

Dosavadní zpracování tématu katolické církve z období 20. století a období nadvlády KSČ je velmi rozsáhlé a široké. Především literatura k samotné KSČ je bezbřehá, a to i přesto, že ucelené dějiny komunistického režimu v letech 1948–1989 doposud nenašly svého autora. V posledních letech vznikla významná monografická díla pojednávající o životě jednotlivých biskupů ale také o kněžích trýzněných či dokonce umučených Státní bezpečností. Jako příklad může posloužit kniha o životě kněze Josefa Zvěřiny – *Odvaha být církvi* od Vojtěcha Novotného, nebo kniha *A přece budu blízko: život a mučednická smrt kněží Jana Buly a Václava Drboly od Babic* od historika Lud'ka Navary. Biografie Josefa Berana – *Uzavírám vás do svého srdce* – od Stanislavy Vodičkové představuje rozsáhlý a souhrnný průřez životem tohoto významného člověka. Důležitým pramenným zdrojem jsou i osobní rozhovory s osobnostmi z církevního prostředí a publikace vzpomínek a pamětí českých katolíků. O stavu církve v poúnorovém období mohlo být pojednáváno pouze v exilu. Proto významným periodikem se stal měsíčník *Nový život* vydávaný v Londýně, posléze v Římě, a revue *Studie*, která byla vydávána Křesťanskou akademií v Římě. V zahraničí tedy vznikaly první objektivní studie na celkovou církevní situaci. V této souvislosti je nutné zmínit rovněž mezinárodně uznávaná. Jmenujme například cambridgeský vědecký časopis *The Journal of Ecclesiastical History* nebo časopis

Theological Studies publikovaný jezuitou ve Spojených státech amerických. Tento výčet knih a periodik není uveden z důvodu použité bibliografie, nýbrž proto, aby byla zdůrazněna rozsáhlá literatura k církevním dějinám, respektive ke katolické církvi.

Teoretická část práce bude založena především na publikacích a vědeckých člancích zahraničních autorů. Díky studiu ve Velké Británii autorka získala přístup k četným zahraničním databázím. Velmi nápomocnou se stala databáze elektronických knih *ProQuest Ebook Central*, dále databáze akademických prací *Taylor & Francis Online* nebo *Sage journals*, které nabízí vědecké články a časopisy z několika vědních oborů. Kniha *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practise* od politologa Jonathana Foxe nabízí komplexní přehled několika teorií o náboženství a politice. Současně analyzuje, jakými způsoby náboženství ovlivňuje politiku a zároveň představuje současné klíčové otázky vztahující se k tomuto tématu. Ve druhé polovině knihy autor srovnává mezinárodní vlády 177 zemí světa a dochází k závěru, že náboženství se v politice stává zcela nevyhnutelným problémem. Pro tuto práci bude využita především část o sekularizmu, nicméně za pozornost stojí rozhodně celý knižní titul. Christian Joppke v knize *The Secular State under Siege: Religion and Politics in Europe and America* sice porovnává Spojené státy americké se západní Evropou, avšak pro tuto práci bude užitečná kapitola první. Autor podává velmi srozumitelný výklad definice náboženství, co všechno tento koncept v sobě zahrnuje a jak se náboženství v průběhu času proměňovalo. Vztahem sekularizace a totalitních režimů se věnuje německý politolog Hans Maier v knize *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Nicméně Miklós Tomka jde ve svém výzkumu hlouběji a pozornost upíná na země střední a východní Evropy. Ve svém výzkumu se snaží vysvětlit, proč v těchto zemích dochází k poklesu religiozity. Za hlavní faktor považuje právě totalitarismus. Zmíněn bude kupříkladu jeho článek *Secularization or Anomy? Interpreting Religious Change in Communist Societies*.

Klíčové pro teoretickou část práce je rovněž představení hlavních badatelů, kteří se zabírali problematikou teorie sekularizace. Kromě sociologů, jako je například Peter Ludwig Berger nebo Thomas Luckmann, kteří mimochodem spolu sepsali knihu pod názvem *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, bude nastíněn i pohled politologů, a to od Pippy Norris a Roberta Ingleharta. Ve své knize *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide* rozvíjí takzvanou teorii existenciální bezpečnosti, nicméně autoři podotýkají, že právě koncept sekularizace vysvětluje důležitou část toho, co se děje v moderních společnostech. Z pera českých autorů lze vyzdvihnout díla *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace* od Dušana Lužného nebo *Náboženství a moderní česká společnost* od Davida Václavíka. Oba

dva knižní tituly obsahují základní přehled sociologických teorií modernizace a sekularizace. Nicméně publikace od Davida Václavíka je zaměřena výhradně na problematiku náboženství v české společnosti. Díky těmto knihám je čtenář velmi rychle zasvěcen do tématu náboženství a teorie sekularizace, které z počátku může působit poněkud komplikovaně z hlediska rozsahu samotné problematiky.

Významným zdrojem pro analytickou část budou práce od předního českého historika Karla Kaplana. Jelikož působil v ideologickém aparátu KSČ, měl přístup k unikátním dokumentům z archivu Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ), které se mu zdařilo po srpnové invazi vyvést do exilu a na jejich základě sepsat řadu hutných pramenných studií, v nichž neabsentuje ani kritické zhodnocení tématu. Zcela esenciálním dílem pro tuto práci je publikace *Stát a církev v Československu 1948–1953*, která, jak již název napovídá, čtenáře podrobně uvede do této problematiky. Velmi přínosné jsou rovněž vydané dokumenty, které zachycují činnost církevní komise ÚV KSČ v letech 1949–1951. Církevní politikou se zabývá dále v knize *Národní fronta 1948–1960*, kde je zmíněna i osoba Josefa Plojhara.

Katolickou církví a jejím vývojem se věnoval i historik a katolický laik Václav Vaško, který na Karla Kaplana navazuje. Nejznámější jsou jeho díla *Dům na skále* a *Neumlčená – Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Autor vychází ve svých knihách i z osobních zkušeností, což publikacím přidává větší autenticitu a přidanou hodnotu. K cenným zdrojům informací patří také vědecké články a analýzy Jaroslava Cuhry a Jaroslava Šebka. Stěžejní dílo, které pojímá celkovou problematiku role Vatikánu, včetně samotných církevních dějin tohoto centra katolické církve, nese název *Fenomén Vatikán* od Františka Xavera Halase. Autor neopomíná zmínit i kontroverzní témata spojená například s papežem Piem XXII. a holocaustem. Ačkoliv se jedná o knihu velmi rozsáhlou, z hlediska vztahů mezi českými zeměmi a katolickým centrem je klíčová poslední kapitola.

Možným úskalím pro tuto práci mohou být zahraniční publikace a vědecké články, které se vztahem katolické církve a komunistického režimu příliš často nevěnují. Výjimkou je ovšem americký politolog Milan J. Reban. Zájmem jeho výzkumu a bádání je východní Evropa. Ve sborníku pod názvem *Catholicism and Politics in Communist Societies* přispěl právě jednou kapitolou o československé katolické církvi a únoru 1948.

Diplomová práce bude vycházet i z článků odborných recenzovaných časopisů jako je například periodikum Ústavu pro studium totalitních režimů *Securitas Imperii*. Užitečným bude i odborný historický časopis *Soudobé dějiny*, který se zaměřuje na témata spjatá s Československou a Českou republikou v mezinárodním kontextu. Teologické časopisy jsou přínosem z hlediska z velkého množství odborných článků, které se zabírají různými

církevními tématy napříč katolickou církví jak v českých zemích, tak i ve světě. Lze jmenovat například teologický časopis *SALVE – Revue pro teologii a duchovní život*, dále odborný teologický čtvrtletník vydávaný ve spolupráci čtyř fakult z české a slovenské republiky *Studia Theologica* nebo historický časopis *Církevní dějiny* od brněnské společnosti Centrum pro studium demokracie a kultury. Během výzkumu bude využít i dobový tisk jako například tiskový orgán KSČ *Rudé právo*, *Lidová demokracie* či *Katolické noviny*, jež se staly jediným oficiálním periodikem katolické církve během komunistického režimu.

Při psaní jakékoliv práce, která je vymezená historickým tématem, je rovněž nutné vycházet z archivních materiálů. Ovšem zásadní problém je, že rozsáhlá část spisů byla na přelomu listopadu 1989 zničena a od začátku 60. let probíhaly pravidelné skartace. Z těchto pramenů bude vycházet značná část citací, neboť doposud nejsou publikované v primárních zdrojích. Archivní materiály budou v této práci využity z Národního archivu, archivu Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové (KDU-ČSL), Archivu bezpečnostních složek a archivu Poslanecké sněmovny PČR. Zásadní spisy k církevní otázce jsou v Národním archivu obsaženy ve fondu Komunistická strana Československa – ústřední orgány, který je následně členěn do dílčích celků, dále ve fondu Státní úřad pro věci církevní a také ve fondu sekretariátu pro věci církevní Ministerstva školství a kultury. Díky uloženým písemnostem v Archivu bezpečnostních složek bude možné nalézt informace spojené s Josefem Plojharem jakožto spolupracovníka Státní bezpečnosti. Pro zřetelnější pochopení Plojharovy osoby budou rovněž nápomocné jeho osobní publikace, články a rozhovory publikované v dobovém tisku.

1. TEORETICKÉ VYMEZENÍ

Náboženství patří k nedílné součásti dějin lidstva a bezesporu lze říci, že i do dnešních dnů zaujímá ve společnosti velmi výrazné postavení. Jinými slovy, stěží najdeme zemi, kde by náboženství neovlivňovalo historický proces. S náboženstvím ale byla vždy úzce spojena i politika. Tato diplomová práce se mimo jiné soustředí na vztah katolické církve a státu v Československu, jakou roli samotná katolická církev zastávala, jaká politika vůči ní byla vykonávána ze strany KSČ a jak církev reagovala na proces sekularizace ve společnosti. V tomto kontextu nesmí být opomenuta ani osoba Josefa Plojgara. Pomohl svými kroky a svým chováním k legitimizaci komunistického režimu? A do jaké míry? Snažil se o zadržení sekularizace, nebo tento proces spíše akceptoval? Přístupů, jak studovat náboženství a politiku, je mnoho. Nicméně pro tuto práci byla zvolena tzv. teorie sekularizace, která až do konce 20. století dominovala nejen v sociálních vědách, ale i v politologii a doposud má výrazný vliv na vysvětlení poklesu náboženství ve světě.

Nejdříve bude vysvětleno, co sekularizace znamená, jak lze samotný koncept uchytit na poli výzkumu a nebude opomenut ani vztah sekularizace vůči totalitarismu. Jelikož je velmi těžké stanovit jednotnou definici teorie sekularizace, v této kapitole budou nastíněny pohledy hned několika předních teoretiků a následně bude zmíněna i kritika samotné teorie sekularizace.

1.1. Sekularizace

Termín sekularizace³ vychází z latinského slova *saeculum*, což zpočátku znamenalo *století, epochu* či *věk*. V raném středověku se pojem používal pro označení přechodu duchovních osob do stavu světského, odtud termín *saecularis*, tedy *světský* (Christiano, Swatos 1999: 211). Význam slova sekularizace může rovněž označovat *vyvlastnění, zabavení* či *převedení* církevního majetku do světských rukou. Z historického hlediska lze uvést příklad vlády Josefa II. v druhé polovině 18. století. Nejen, že se církev ocitla pod přísným státním dohledem, došlo dokonce i k rušení klášterů a k samotné sekularizaci majetku⁴. Obecně se ale sekularizací rozumí proces, který je definován jako *zesvětštění* nebo *odklon* od církve a náboženského vlivu jako takového (Léblková 2009: 11– 12).

Postupné prosazování liberálních myšlenek, role osvícenství a racionalismus – to vše lze označit za počátek evropské sekularizace (Hunter 2017: 8). Zásadní milník představuje

---

³ Při podpisu vestfálské mírové smlouvy v roce 1648 byla církev zbavena veškerého svého majetku. Francouzský vyslanec použil pro tento proces poprvé termín „sekularizování“ (Hanuš 2005: 245).

⁴ Do začátku 19. století vlastnila katolická církev třetinu pozemků na území Svaté říše římské v Německém království. V únoru 1803 ale sněm Svaté říše římské vydal tzv. Finální usnesení mimořádné říšské deputace, které rozhodlo o likvidaci duchovních knížectví a sekularizaci klášterů (Joppke 2015: 48).

ale Velká francouzská revoluce. Sepsáním desátého článku Deklarace práv člověka a občana došlo k přerušení pouta mezi náboženstvím a státem, a občanství bylo odděleno od vyznání. Všichni obyvatelé Francie, ať už jakéhokoliv vyznání, si byli před zákonem rovni (Rémond 2003: 47–48).

Ve své klasické podobě teorie sekularizace předpovídá pokles role náboženství, ba dokonce i možné vymizení ze společnosti. Významní myslitelé 19. století, jako je například August Comte, Émile Durkheim, Karel Marx či Max Weber, ti všichni tuto skutečnost předpokládali. Ačkoliv se ale lišili v pohledu na dané téma, úpadek náboženství se skutečně později objevil. Durkheim a Weber proces sekularizace definují jako „komplementární proces, který se skládá z přizpůsobování se současnému světu ze strany stávajících náboženských skupin, a odmítání jistých prvků náboženství lidmi samotnými.“ (Václavík 2010: 31) Rovněž v kontextu teorie sekularizace lze konstatovat, že označuje dlouhodobý historický průběh a předpokládá jednosměrný a nezvratný trend změny. Zároveň je jejím výchozím bodem diferenciací sociálního systému (Tomka 1991: 94). Profesor filozofie Larry Shiner například doufal, že termín sekularizace bude zachován jako tzv. „catch-all“ koncept, podle kterého by jednotlivé významy byly ponechány za účelem empirického šetření. Jedná se o dílčí významy: pokles náboženství, soulad s nynějším světem, osvobození společnosti od náboženství, přesun náboženských institucí a víry jako takové, desakralizace světa a jako poslední uvádí posun od duchovní k sekulární společnosti (Beckford 2003: 43).

Na sekularizaci je možno také nahlížet jako na tzv. pětiúrovňový proces, který v sobě zahrnuje ústavní sekularizaci, politiku sekularizace, institucionální sekularizaci, sekularizaci agendy a ideologickou sekularizaci. *Ústavní sekularizaci* je myšlena doba, kdy náboženské instituce přestanou mít zvláštní ústavní podporu a uznání. *Politika sekularizace* je spjata s rolí státu a jeho rozšiřováním vlivu nejen v politice, ale také s poskytováním služeb tam, kde dříve zasahovala církev. *Institucionální sekularizaci* se rozumí především tlak ze strany politických stran či hnutí vůči náboženským strukturám, které kvůli této skutečnosti ztrácí svůj politický vliv. Ze *sekularizace agendy* vyplývá, že problémy a potřeby, jež byly považované za významné z hlediska politického procesu, už nemají otevřeně náboženský obsah. *Ideologická sekularizace* znamená, když základní hodnoty víry jsou využívány k hodnocení politických zájmů a náboženský obsah tím ztratil svůj význam (Haynes 1998: 19).

Sekularizace je rovněž spjata s procesem modernizace. Politolog Jonathan Fox v této souvislosti uvádí devět procesů, které přispěly k poklesu náboženství. Jako první uvádí proces *urbanizace*, který je spjat se stěhováním populace z venkovských komunit do měst. Následkem je vzdálení se od společenských struktur, které podporovaly náboženství. Druhý

bod se týká rozvoje *vzdělání*, jenž umožnil lidem schopnost umět číst a posuzovat tak náboženské texty a vytvářet si své vlastní názory a postoje. V minulosti to byli právě jen duchovní, kteří patřili ke skupině vzdělaných lidí. Tuto skutečnost dobře věděli a snažili se ji využít ve prospěch nadvlády náboženství ve společnosti. Jako třetí příklad je uváděna *věda a technologie*. Vědecké teorie, jako je například evoluce, nebo teorie velkého třesku, umožnily svět a jeho vznik chápat v jiné perspektivě. *Osvícenství a racionalismus* se rovněž vztahuje k roli člověka a jeho vývoji myšlenek. Racionalismus předpokládá, že jediným zdrojem znalostí je jen empirická zkušenost, které člověk dosáhne bez božské pomoci. Další vymezení se týká soutěživosti *politických ideologií*. Náboženství bylo v minulosti vnímáno jako hlavní ideologie státu a zároveň poskytovalo nezbytnou legitimitu k tomu, aby vládcí s tzv. božím požehnáním mohli vládnout. Nicméně s příchodem politických myslitelů, jako byl například John Locke nebo Jean Jacques Rousseau, se vládní legitimita přesunula směrem k lidu. Také s *růstem moderního státu* došlo k poklesu vlivu náboženství, protože základem jeho legitimacy je sekularizovaný stát. *Výrazná participace jednotlivců v politice* je následující případ, který Jonathan Fox uvádí. Zároveň ekonomická modernizace, stejně jako kapitalismus, vede ke zvýšení *prosperity* a bohatství. Výzkumy v této rovině mají tendenci spojovat ekonomický úspěch s nízkou religiozitou ve společnosti. Poslední bod se vztahuje k *mobilitě*. Pohyblivost myšlenek a informací, zejména s příchodem internetu, urychlila sekularizaci mnoha způsoby. A rovněž migrace vytváří rozmanitější společnost. Jako výsledek těchto procesů se dá obecně konstatovat, že náboženství v minulosti plnilo společenskou funkci a nyní je nahrazeno moderními institucemi a fenomény (Fox 2012: 20–21).

1.2. Církev, sekularizace a totalitarismus

Jeden z výrazných momentů, se kterým se církev musela ve 20. století vypořádat, je nástup totalitních režimů, jako byl nacismus a komunismus. Tato diplomová práce se výhradně zabývá režimem komunistickým, proto hlavní pozornost bude tedy věnována této ideologii. V této souvislosti lze hovořit o tzv. násilné sekularizaci společnosti, kdy církve nebyly brány jako svéprávný a samostatný subjekt a docházelo k jejich perzekuci. Bezesporně právě politické represe⁵ byly jedním z hlavních důvodů poklesu významu náboženství a církve jako takové (Müller, Neundorf 2012: 560).

Vztahu sekularizace a totalitarismu se věnuje německý politolog a historik Hans Maier, který vymezuje pět hlavních společných znaků totalitárních režimů. Jako první uvádí

---

⁵ Obzvláště ve východním Německu, Československu a v bývalém Sovětském svazu probíhaly rozsáhlé a drastické represe vůči duchovním (Pollack 2001: 139).

rychlou a silnou dynamiku politické moci, která je všudypřítomná a samotná politika je ve stavu mobilizace. Druhý znak je spojen s požadavkem na utváření lidského života. Totalitní režim se snaží v lidech probudit přesvědčení, že jsou konečně osvobozeni a že daná ideologie plní konečně historické úkoly. S tím souvisí i třetí bod, neboť totalitární moc si byla jistá, že ví, kam směřuje vývoj a že ona jako jediná má monopol pravdy. Čtvrtý rys v sobě zahrnuje tyranii jako takovou, protože připravenost likvidovat beztréstně tzv. nepřátele lidu byla vysoce vyvinutá. Poslední znak je spjat s novými a intenzivními fenomény, které zahrnují: vyloučení duchovních, přeměnu společnosti pomocí scientistického vysvětlení světa a dějin, vznik represivních složek a nové použití jazyka pro ztrátu smyslu pro realitu (Fiala, Hanuš 2002: 11).

Z historického hlediska rovněž můžeme vymezit tři základní typy mezi totalitními režimy a církví. První období se vztahuje k Sovětskému svazu a k pravoslaví po roce 1917, kdy došlo k pokusu o anihilaci církví. Teror se nejdříve dotknul pravoslavné církve, ale bez povšimnutí nezůstaly ani jiné křesťanské denominace a náboženství, jako například judaismus či islám. Odlukou církve od státu se v komunistickém režimu mělo dosáhnout úplného vymizení náboženství. To se ale nestalo a víra v Sovětském svazu přežila. Druhý bod je spjat s nacismem. Velmi důležitou roli hrála samotná „sebereflexe“ církví, jinými slovy, jak se chovala vůči totalitní ideologii. Jako třetí dějinná událost patří komunismu a socialismu po roce 1945, kdy došlo k násilné sovětizaci zemí východní a střední Evropy, ale výsledná komunistická taktika byla v jednotlivých zemích odlišná (Maier 1999: 38–47).

Miklós Tomka, jeden z předních sociologů náboženství a religiozity ve střední a východní Evropě, soudí, že se změny v tomto regionu odehrály ve třech časových kontextech. Prvním faktorem byla vysoká míra religiozity. Časově lze toto období datovat od pozdních 40. let 20. století až do počátku let 50. Druhý faktor je spjat s výrazným trendem sekularizace v druhé polovině 50. let, zejména v zemích, kde vládl komunismus. Poslední časové období patří náboženskému obrození, které bylo od konce 70. let zcela prokazatelné (Tomka 1991: 93–94).

První fázi komunistického vývoje lze charakterizovat rostoucím napětím uvnitř společnosti, kdy nové politické vedení se vědomě snažilo rozbít společenskou a kulturní kontinuitu. Rozvíjet se měla naopak nová, lepší společnost. Na jedné straně si lidé uvědomovali danou situaci a postavili se proti politické a ideologické centralizaci, na straně druhé využili náboženství a kostel jako zázemí pro své opoziční názory. Obecně řečeno, autoritativní systém vlastně zvýšil religiozitu a dokonce k církvi a náboženství přilákal osoby, jejichž názory byly zcela opačné. Podstatou druhé etapy jsou nejen sekularizační snahy odstranit náboženství z veřejného života, ale zároveň je pro ni typická i industrializace

a kolektivizace zemědělství, sociální nejistota a drastická změna vlastnictví. Třetí fáze se týkala obnovy společnosti. Tato transformace byla ovšem v rozporu se zavedenými pravidly. Jednalo se tedy o protiprávní kroky, které byly prováděny ilegálně, ať už náboženskými komunitami či publikací samizdatu (Tomka 1991: 95–96).

Teorii sekularizace shrnuje takto: „Sekularismus nebyl schopen zničit náboženství. Sekulární totalitní stát byl však schopen zničit církve a marginalizovat věřící. Nicméně je nutno dodat, že sekularismus měl a má dlouhodobé účinky na společnost. Domnívám se však, že pluralismus a náboženská kultura oslabí sekularistické tendence a dojde tak k obnově náboženství.“ (Tomka 1998: 183–184)

Lze tedy říci, že komunistický režim zavedl po roce 1945 systém odluky vůči církvi a samotné nastolení bylo velmi nepřátelské. Veřejné postavení církve bylo velmi minimální, ba dokonce žádné. Otázkou zůstává, jakou roli zastávala církev, jak se chovala a jakou taktiku vůči represím zaujala. To vše bude analyzováno v dalších kapitolách.

1.3. Teorie sekularizace očima předních teoretiků

Teorie sekularizace se v 60. letech 20. století ukázala jako jedna z velmi uznávaných teorií ve vztahu mezi náboženstvím a modernitou a do konce let 80. 20. století zastávala hlavní roli v sociologii náboženství. Samotný průlom nastal díky publikacím třech autorů – Bryana Wilsona (*Religion in Secular Society*), Petera Ludwiga Bergera (*The Sacred Canopy*) a Thomase Luckmanna (*Invisible Religion*). Všichni tři vycházeli především ze základů, které položili Weber a Durkheim, tedy že existuje vztah mezi modernizací a obecným úpadkem role náboženství (Hellems 1998: 67–68).

Bryan Wilson vychází z přesvědčení, že proces sekularizace je neodmyslitelně spjat se zásadní sociální změnou. Ta nastala v důsledku přechodu z tradiční společnosti (*Gemeinschaft*) na společnost moderní (*Gesellschaft*). V tomto kontextu mu byl velice nápomocný Ferdinand Tönnies, který rozlišil ony dva druhy společností (Wilson 1998: 45). Za hlavní příčiny úpadku role náboženství považuje *procesy sociální diference*, dále tzv. *societalizaci* a *racionalismus*. Sociální diference znamená, že náboženství ztrácí své výsostné postavení v sociálních segmentech, jako je například věda, ekonomie, lékařství či rodina. Societalizaci charakterizuje jako postupné odcizení společnosti od pomyslného morálního řádu. Societální systém je neosobní, politicky řízený a lidé se těší anonymitě. Jinými slovy lze říci, že nově utvořená společnost je výsledkem racionalizačních tendencí. Racionalismus má za důsledek racionalizaci života, což je umožněno vývojem nových technologií a plánovacími procedurami (Pollack 2015: 66).

Sekularizaci tedy Wilson vidí jako proces strukturální změny samotné společnosti, ve které náboženské instituce ztrácí svoji sociální roli. Dochází k vyvlastnění majetku, ke ztrátě politické moci náboženských subjektů. To vše vede k úpadku náboženských institucí. Náboženské vědomí obyvatel je nahrazeno empirickými, racionálními a pragmatickými zájmy. Tradiční společenství upustila od nadpřirozeného světa, který lidem poskytoval náboženské symboly, ale také nadpřirozenou sílu, ke které se lidé modlili a odůvodňovali svá postavení, ať už se jednalo o chudobu, či blahobyt. Na druhé straně Wilson ovšem nepopírá fakt, že náboženství je zcela nenahraditelné, neboť v lidské mysli je zakořeněno po staletí. Nad to své stanovisko opírá i o skutečnost, že dochází ke vzniku nových náboženských hnutí (Lužný 1999: 64–65). „V sekularizované společnosti, ve které nyní žijeme, má náboženství nepatrný vliv. Nicméně je dědicem hodnot a zásad, které si s sebou nese z minulosti. Plně sekularizovaná společnost ještě doposud totiž neexistovala.“ (Wilson 2016: 212).

Další významné pojetí sekularizace vypracoval Peter L. Berger, který byl ale ve svých názorech poměrně nekonzistentní. Jeho kniha *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion* (1967) patří k zásadním teoretickým pracím o sekularizaci, ale i o sociologii náboženství. Od 70. let ovšem své postoje začíná měnit a v 90. letech se stává jedním z předních kritiků teorie sekularizace. Ještě předtím ale společně s Thomasem Luckmannem vytvořil základní teoretický rámec výzkumu náboženství. Jejich kniha *The Social Construction of Reality* (1966) je dodnes považována za klasické dílo sociálního konstruktivismu. Tvrdí, že náboženství by mělo být chápáno jako instituce, která poskytuje smysl a legitimitu společenskému řádu (Hjelm 2018: 1–2). Dialektický vztah člověka a společnosti shrnují následovně: „Společnost je výtvozem člověka, společnost je objektivní realitou, člověk je výtvozem společnosti.“ (Berger, Luckmann 1999: 64) Tento proces společnosti ale zahrnují ještě tři momenty neboli kroky. Jsou to externalizace, objektivace a internalizace.⁶ Pokud jsou tyto tři momenty pochopeny společně, lze dosáhnout empiricky adekvátního pohledu na společnost (Berger 1967: 3).

Náboženství Berger považuje za jedno z nejvýznamnějších symbolických univerz, které je ale v moderních společnostech narušeno a dochází k tzv. ztrátě věrohodnosti. Klíčovými faktory této ztráty jsou procesy sekularizace a pluralizace. Sekularizaci definuje jako proces, ve kterém jsou jednotlivé sektory společnosti a kultury odstraňovány od

---

⁶„Externalizace je neustálé proudění lidského bytí do světa, vztahující se k fyzické i mentální aktivitě člověka. Objektivací se tyto produkty aktivit stávají realitou. Internalizace je znovu přivlastnění této reality lidmi, přičemž dochází k transformaci ze struktur objektivního světa do struktur subjektivního vědomí.“ (Berger 1967: 3–4)

nadvlády náboženských institucí a symbolů. Dále vymezuje dvě roviny sekularizace, objektivní a subjektivní rovinu. Objektivní stránka sekularizace znamená, v rámci moderní západní historie, odsun křesťanských církví z oblastí, které byly pod jejich kontrolou. Lze sem tedy zahrnout odluku církve od státu, vyvlastnění církevních majetků, či změnu vzdělání od náboženské autority. Subjektivní rovina sekularizace je spatřována v sekularizaci vědomí. Tedy projevuje se úpadkem náboženských obsahů v umění, filosofii, literatuře a především v rozvoji vědy (Berger 2011: 108). Na druhé straně samotné kořeny sekularizace již spatřuje ve Starém zákoně, konkrétně u motivu transcendentnosti, historizace a etické racionalizace. Nicméně o sekularizaci tvrdí, že se jedná o univerzální jev moderních společností, který se projevuje především v ekonomické oblasti, zvláště tam, kde se rozvíjely kapitalistické a industriální prvky. Odtud se posléze sekularizace rozšířila do dalších oblastí společnosti (Berger 2011: 110).

Náboženství se postupem času v důsledku individualizace života moderní společnosti stalo záležitostí preference jedince. Dochází k demonopolizaci náboženského života a k pluralizaci společnosti. Z církví se stávají soupeřící tržní subjekty a náboženské tradice a jako spotřební zboží jsou nabízeny tak, aby se zákazníkům co nejvíce zalíbily. Každá náboženská skupina se snaží udržet své postavení v konkurenčním prostředí, neboť v důsledku nárůstu právě náboženských organizací klesá věrohodnost každé z nich (Lužný 1999: 88–89).

Thomas Luckmann při svém bádání o výrazných změnách, které vedly v moderních společnostech k úpadku tzv. institucionálně specializovaného náboženství, využil konceptuální rámec funkcionalistické verze sociální teorie náboženství. Velmi citovanou se stala jeho kniha pod názvem *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society* z roku 1967. Zásadní příčinu sekularizace společnosti spatřuje v náboženské institucionalizaci (Luckmann 2005: 253–254). V rámci moderních společností a individuálního života jednotlivců se zrodila nová koncepce náboženství – privatizovaná sociální forma náboženství⁷. Náboženství se tedy stalo subjektivní a soukromou záležitostí. Do společnosti vstupuje velké množství různorodých náboženských aktérů, přičemž výsledkem má být demonopolizace náboženského trhu. Ten má být docílen za pomoci masových médií, podniků zabývajících se astrologií, církví či sekt. Náboženství se stává pro jednotlivce pouhým postojem, neboť vše je řízeno jeho subjektivní volbou. Žije v moderní

---

⁷ Jednou z mála prací, která se věnuje v českém prostředí problému pluralizace náboženství, je studie *Mezi Bohem a církví – pluralizace náboženské zkušenosti v římskokatolické církvi* od Michaely Bartošové. Tento fenomén spojuje s tzv. privatizací náboženství v moderních společnostech (Bartošová 2008).

konzumní společnosti a k dispozici má širokou nabídku různých názorů (Luckmann 1996: 73–75).

Náboženství je odděleno od společenského celku. Církev se stává dvojím fenoménem, neboť vstupuje do vztahů s dalšími institucemi (ekonomické, politické instituce), které mají především sekulární tendence. V jejich kontextu církev sleduje své vlastní sekulární zájmy, což může vést až ke konfliktu s oficiálním modelem náboženství, protože dochází k narušení důvěryhodnosti tohoto modelu. Sekulární aktivity církve posléze musí být společnosti vysvětleny tak, jakoby patřily k oficiálnímu náboženství. Na druhé straně Luckmann ovšem dodává, že pokles křesťanství musíme chápat jako komplexní proces, kdy institucionalizovaná forma náboženství je jen nahrazena formou novou (Lužný 1999: 77–78).

V souvislosti s teorií sekularizace nelze opomenout takové politology, jako jsou Pippa Norris a Ronald Inglehart, kteří přichází s teorií existenciálního bezpečí, tedy zaručeného pocitu životní jistoty. Tvrdí, že výrazný vliv náboženství ve společnosti lze spatřit zejména u chudých národů, neboť obyvatelé se bojí o svůj život. Psychická, sociální a osobní rizika jsou hlavním ukazatelem silné religiozity. Hlavní tezí tedy je, že proces sekularizace převažoval především ve společnostech, kde je vyšší úroveň existenciálního bezpečí (Inglehart, Norris 2010: 3–4).

Existenciální bezpečnost na jedné straně znamená svobodu před přírodními katastrofami, jako jsou povodně, zemětřesení nebo tornáda, na straně druhé se jedná o osvobození od nebezpečí jako je válka, chudoba nebo porušování lidských práv. Pokud je ve společnosti zaručen systém zdravotní péče a dostatek příjmů, snižuje se sociální nerovnost a je zajištěn mír, zvyšuje se úroveň vnímané existenciální bezpečnosti, zatímco potřeba náboženských hodnot a systémů klesá. Podle Norris a Ingleharta však sociální význam náboženství nezávisí pouze na ekonomickém vývoji společnosti, ale také na kulturním dědictví náboženských tradic (Pollack 2015: 67–68).

Teorie sekularizace je tedy založena na existenciálním bezpečí, které se skládá z tzv. *axiomu bezpečí* a *axiomu kulturní tradice*. Axiom bezpečí v sobě zahrnuje jak bohaté, tak i chudé státy, které se liší úrovní svého trvalého lidského rozvoje a socioekonomické nerovnosti. Axiom kulturní tradice se domnívá, že protikladné pohledy obyvatel vychází právě ze zakořeněných náboženských tradic, což v konečném důsledku nepřímo ovlivňuje postoje obyvatel dané společnosti. Na základě těchto dvou proměnných vymezují šest hypotéz, jež následně ve své knize testují (Inglehart, Norris 2004: 13, 17).

Prostřednictvím komparativní analýzy široké škály dat oba autoři dochází k závěru, že lidé v bohatých zemích jsou méně zbožní a navíc nižší religiozita souvisí s konceptem

bohatství. Na druhé straně ti, kteří žijí v méně rozvinutých státech a nemají dostatek financí, zůstávají více nábožensky orientovaní a jejich populace vzrůstá⁸ (Inglehart, Norris 2004: 217).

1.4. Kritika teorie sekularizace

Od 70. let 20. století dochází k náboženskému oživení, které postupně nabývalo na síle, a mezi teoretiky vyvstala otázka, zda sekularizační teze stále platí. Mnozí představitelé sociologie náboženství teorii sekularizace opustili a na poli výzkumu se začalo hovořit o desekularizaci.

Jeffrey Hadden byl jeden z prvních sociologů, který v 80. letech 20. století přinesl zcela jasnou a komplexní analýzu vztahující se ke slabosti teorie sekularizace. Jeho hlavní argument zní: „teorie sekularizace je především doktrínou, než reálnou teorií a je založena na předpokladech, které představují platnou ideologii.“ (Christiano, Kivisto, Swatos 2016: 63) Další jeho kritiku lze shrnout do čtyř bodů. První výtkou se týká slabosti teorie ve své logické struktuře, neboť již samotný název „sekularizace“ má mnoho významů. Druhý bod je spjat s výzkumy, které jasně doložily, že teorie sekularizace je mýtus, protože k žádné ztrátě náboženství nedochází, ba naopak. S tím souvisí třetí tvrzení, kdy soudobá společnost byla zasažena vlnou tzv. Nových náboženských hnutí, které přetrvávaly v nejvíce sekularizovaných společnostech. Poslední námitka se opírá o to, že náboženství se objevilo jako politická a ekonomická síla na celém světě (Hadden 1987: 588–589).

Již zmiňovaný Peter L. Berger od roku 1974 začal pochybovat o svých závěrech souvisejících s teorií sekularizace. Nicméně až o 20 let později však přichází se zásadním milníkem na poli svého teoretického bádání. Berger se v 90. letech stává hlavním kritikem této teorie. „Předpoklad, že žijeme v sekularizovaném světě je mylný. Dnešní svět je tak zběsile náboženský, jako nikdy předtím. Jsme svědky desekularizace světa.“ (Berger 1999: 2) Ba co víc, přiznává, že se podstatnou část svého badatelského života mýlil. „Bylo chybou domnívat se, že proces modernizace nutně vede k úpadku náboženství.“⁹ (Berger 1998) Přiznává, že modernizace vedla k posílení náboženské víry, což dokládá na příkladu islámu. Nicméně mimo to dokládá i další faktory, které vysvětlují, že teorie sekularizace neplatí: růst konzervativních a evangelických církví ve Spojených státech amerických, stálý

---

⁸ V této souvislosti Thomas Scott ve svém článku *Outwitting the Developed Countries? Existential Insecurity and the Global Resurgence of Religion* (2007) poukazuje na skutečnost, že do roku 2050 bude 90 % světové populace žít v oblastech, které Norris a Inglehart považují za existenčně nejisté.

⁹ Britská socioložka Grace Davie ve své práci *Europe: The Exceptional Case* z roku 2002 dochází k závěru, že náboženství v západní Evropě je slučitelné s modernitou.

zájem o náboženství v západních společnostech a smysl náboženství v ostatních částech světa (Bruce 2001: 89).

Na druhé straně ale vůči Bergerovi a jeho kritickému pohledu na sekularizaci se velmi ostře vyjadřuje Steve Bruce, který se domnívá, že Bergerovy argumenty nejsou dostatečně přesvědčivé. Své tvrzení dokládá především na základě empirických dat ze Spojených států a dále poukazuje na současnou situaci v zemích tzv. třetího světa, která dle něj nemůže být brána jako adekvátní argument pro kritiku teorie sekularizace (Vido 2008: 30).

Další námitka vůči teorii je spojena s mýtem tzv. zlatého věku náboženství. Teoretikové sekularizace úpadek náboženství postavili na představě historického zlatého věku religiozity, od něhož mělo dojít k postupné ztrátě legitimacy náboženství. Ale jak dokládají výzkumy, zlatý věk nikdy v historii lidstva neexistoval (Nešpor 2009: 129).

Rostoucí vliv racionalismu, jenž vedl k procesu sekularizace, je následující tvrzení, který zastává řada sociologů. Nicméně z historické perspektivy toto stanovisko neplatí pro Francii 19. století. „Průzkumy z padesátých a šedesátých let 19. století ukazují, že v mnoha francouzských městech vykazovali nízkou úroveň náboženského života dělníci a lidé z nižší střední třídy, což výrazně kontrastovalo s vysokými úrovněmi náboženského života vyšší střední třídy.“ (Horák 2015: 78) Také Spojené státy americké na konci 90. let 20. století dokládají, že vlivem racionalizace vzrůstala náboženská participace (Horák 2015: 79).

Zároveň je nutné zmínit, že teorie sekularizace s sebou nese výtku, která se vztahuje k otázce rozsahu své platnosti z hlediska času a periodizace. Začíná proces sekularizace v období industrializace nebo v době osvícenství? Nebo dokonce ještě dříve, tedy ve středověku? Velmi kontroverzní debaty se rovněž vedou o samotných faktorech, které vedly k úpadku náboženství. Byla sekularizace vedena především zvýšenou prosperitou a urbanizací, nebo naopak má na tomto procesu podíl samotná společnost, ve které došlo k rozkladu morálních zásad? A pokud to nejsou ekonomické ani společenské faktory, mohou to být ty kulturní? Jako je například kulturní pluralizace, racionalizace, lepší vzdělávání, vědecké poznání? Tyto otázky zůstávají velmi často neobjasněné. Na druhé straně je nutné si uvědomit, že sociální význam náboženství lze jen těžko srovnávat se světem, který se odehrával v 16. nebo 17. století a světem, který se děje dnes. V tomto kontextu se také hovoří o tzv. časových cyklech sakralizace a sekularizace. Tedy, že v průběhu času jsou období, která jsou buď nakloněna příznivě religiozitě, nebo naopak nakloněna nejsou (Pollack 2015: 68–69).

S ohledem na veškerou kritiku, která se vztahuje k teorii sekularizace, by se jevilo jako nejjednodušší řešení teorii zavrhnout, jako to udělali někteří sociologové (Rodney Stark, Ulrich Beck) či historici (Callum Brown, Peter van Rooden). Ale na druhé straně má přístup

teorie sekularizace zcela jasný, popisný a vysvětlující potenciál, což je dokladem toho, že dodnes se o této teorii vedou debaty a zároveň je na poli vědeckého bádání pořád využívána (Pollack 2015: 73). Někteří věří, že spory týkající se úpadku náboženství by mohly být vyřešeny díky vylepšeným empirickým ukazatelům tím, že se zpřesní měření. Jiní naopak tvrdí, že pokud by společnosti dobře fungovaly, koncept poklesu by se nemohl dle jejich názoru vztahovat na náboženství (Beckford 2003: 69). Obecně řečeno, náboženství si zachovává určitou formu významného vlivu ve veřejné sféře a je důležitou a významnou společenskou, politickou i ekonomickou silou, která je hodna studiu i výzkumu.

2. POLITIKA KSČ VŮČI CÍRKVÍM A ZVLÁŠTĚ KATOLICKÉ CÍRKVI

Spory mezi státem a církví nenastaly až po únoru 1948, ale jisté konflikty se objevily už v období koaliční vlády Národní fronty Čechů a Slováků v letech 1945–1948. V této době již Komunistická strana Československa budovala své pozice tak, aby mohla převzít absolutní moc ve státě. Hlavní pozornost výzkumu bude ale zaměřená na období od února 1948 do konce roku 1968. Po únorovém státním převratu patřila katolická církev mezi hlavní nepřátele svého režimu. Součástí nové proticírkevní politiky byla řada konkrétních opatření, která měla za cíl omezit prostor pro činnost církve. Například dva nově schválené církevní zákony z října 1949 měly pro KSČ klíčový význam, neboť představovaly přímé i nepřímé zásahy do života církví. Nicméně nová linie církevní politiky měla několik etap. Represivní opatření byla dalším pokusem, jak katolickou církev zcela ovládnout. V této souvislosti byli internováni a izolováni nejen biskupové, ale i kněží a laici. Proto se tato kapitola dotkne i církevních procesů, zejména s řeholními řády. Ve druhé polovině 60. let došlo k mírnému uvolnění poměrů ve státě. Jednalo se o velmi významnou éru pro katolickou církev. Po dlouhých dvaceti letech byla KSČ ochotná vést s církví dialog.

2.1. Církevně-politická situace do únorového převratu

Síla komunistických stran v Evropě byla s koncem druhé světové války výrazně na vzestupu. To dokládá i samotné členství komunistických stran, které na konci roku 1946 činilo šest až sedm milionů příslušníků. Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že toto číslo mohlo být vědomě nadhodnoceno kvůli propagandě, ale i přesto pokud srovnáme tento údaj s jedním milionem členů z roku 1939, nárůst byl značný.¹⁰ V letech 1945–1947 byli komunisté součástí vlády ve většině evropských zemí. Kromě Jugoslávie a Albánie, kde se moci ujali sami, byli ústředním bodem tzv. národních front ve všech zemích osvobozených Rudou armádou – tedy v Polsku, v Československu, v Maďarsku, v Rumunsku a také v Bulharsku. Zároveň se dočasně stali členy vládních koalic ve Francii, Itálii, Belgii, Lucembursku, Rakousku, Dánsku, Islandu, Norsku a ve Finsku. Lze konstatovat, že poválečná Evropa již byla rozdělena, i když pomyslná železná opona ještě uzavřena nebyla (Agosti 2004: 3–4).

Není pochyb, že strukturální počátky komunistického systému sahají až k roku 1945, neboť komunisté ovládli ministerstvo vnitra, zemědělství a informací, ale i odbory. Nová

---

¹⁰ V roce 1945 měla KSČ 17 500 členů. O tři roky později se členská základna zvýšila na dva a půl milionu straníků (Grzymala-Busse 2002: 32).

poválečná vláda¹¹, Národní fronta Čechů a Slováků, v čele s tehdejšími československým velvyslancem v Moskvě Zdeňkem Fierlingerem, byla jmenována 4. dubna 1945 prezidentem Edvardem Benešem v Košicích. O den později vláda vyhlásila ve svém programu rozsáhlé reformy, které se dotýkaly politické, sociální, ekonomické, ale i kulturní oblasti. Vládní program, jenž nesl název „košický“, vnesl do společnosti dva nové fenomény: *Národní frontu*, tedy spojení všech, kteří bojovali proti fašismu, s výjimkou pravicových stran, a označení *lidová demokracie* (Vaško 1990a: 13–14). Národní frontu tvořily čtyři české politické strany – Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie a Československá strana lidová, a dvě slovenské – Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana. Není pochyb, že komunisté vnímali toto vládní seskupení jako prostředek k tomu, aby dosáhli svého cíle, tedy uchopit veškerou moc ve státě a nastolit socialismus (Myant 2008: 1697).¹²

Vztah mezi církví a státem se během koaliční vlády vyznačoval oboustranným respektováním a podmínky pro samotnou církev byly do jisté míry příznivé. Většina českého duchovenstva si z počátku vůbec nepřipouštěla jakékoliv ohrožení v nově nastoleném lidově demokratickém režimu. Politická pozice církve byla ale oslabena, protože Československá strana lidová přestala reprezentovat katolickou církev v českých zemích. „U lidové strany kladli zejména komunisté jako podmínku jejího obnovení, že se přemění ze strany katolické na všeobecně křesťanskou, což ČSL vyjádřila ve svém programu... Strana nemohla otevřeně vystupovat jako politický reprezentant zájmů katolické církve a zejména jejího duchovenstva.“ (Kaplan 1993a: 11–12) Na Slovensku byla pravicová Hlinkova slovenská ľudová strana zakázána a mnozí její čelní představitelé skončili ve vězení.¹³

---

¹¹ Politické strany tvořící Národní frontu měly mít ve vládě paritní zastoupení ministrů. Vláda byla složena ze šesti komunistů, třech sociálních demokratů, třech národních socialistů, třech lidovců, třech slovenských demokratů a čtyř „odborníků“. Předseda Československé strany lidové Msgr. Dr. Jan Šrámek na třetí schůzi klubu poslanců téže strany k procesu vytváření vlády dodal: „Při jednání o rekonstrukci vlády vznesen byl požadavek výměny resortů a dále přání, aby stranám lidové a nár. soc. byly svěřeny důležitější resorty. My jsme se vyslovili pro tuto zásadu a žádali jsme ministerstvo zemědělství nebo sociální péče. Historie rekonstrukce vlády má svůj počátek již v Moskvě, kde ostatní strany se již dříve dohodly, že obdrží po dvou (či po třech) ministrech a jen lidová strana měla dostati jeden resort a náměstka předsedy vlády. Již tehdy museli jsme uplatňovati paritu pro níž nakonec se prohlásily všechny strany a nám se dostalo min. zdravotnictví, jež původně mělo býti obsazeno odborníkem.“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8, zápis schůze klubu poslanců dne 8. 11. 1945, str. 2–3)

¹² Až do léta 1947 nebylo jasné, zda se Československo přikloní k Západu, nebo k Sovětskému svazu. Stalin se podrobně zajímal o situaci v ČSR, a proto od srpna 1945 do května 1948 podával KSČ rozkazy přes ilegální radiostanici, která byla umístěna v domě generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského. Agent ruské rozvědky, Karel Smíšek, ji zapínal každé pondělí, středu a pátek (Lukeš 2009: 12).

¹³ Na Slovensku docházelo k obzvláště silným sporům mezi státem a církví. Komunisté využívali svou moc k urážení církve a jakákoli katolická aktivita byla ihned označena za spiknutí. Velkým zásahem do svobody církve a jejich pravomocí se stalo nařízení o úpravě služebního poměru státních a veřejných zaměstnanců. Proticírkevní intervence postihly i katolická periodika. V dubnu 1945 musely všechny katolické časopisy pozastavit svoje vydávání (Petraňský 2008: 43–45).

Diplomatické styky mezi československou vládou a Vatikánem znovu ožily v roce 1946 na základě dosud platného Modu vivendi z roku 1928. V roce 1945 nebylo diplomatické zastoupení Svatého stolce obnoveno na úrovni nunciatury, ale o řád níže, internunciatury, aby se mluvčím diplomatického sboru mohl stát sovětský velvyslanec. V červnu 1946 byl internunciem jmenován Saverio Ritter¹⁴, který působil jako nuncius již před válkou. Během léčení v roce 1948 odjel do Říma, odkud se již do Československa nevrátil. Jeho funkci převzal chargé d'affaires Gennaro Verolino, ale pro své názory se stal nepohodlnou osobou a v létě 1949 byl ze své funkce odvolán. Jeho nástupcem se stal Ottavio de Liva, který však již nebyl uznán jako chargé d'affaires. Nicméně i on byl vypovězen¹⁵. Následně zůstala internunciatura už neobsazená (Balík, Hanuš 2013: 18–19).

Československé vyslanectví u Vatikánu se obnovilo již v lednu 1946, kdy do jeho čela stanul František Schwarzenberg. Jakmile se situace stabilizovala, Schwarzenberg byl v srpnu téhož roku nahrazen Arturem Maixnerem. Ten svou funkci plnil do konce roku 1948, kdy ho vystřídal v hodnosti chargé d'affaires Ilja Rath, jehož úkolem byla likvidace vyslanectví (Demel 2008: 18–19).

Po válce musela být rovněž vyřešena otázka jmenování nových biskupů a to zejména pro arcidiecézi pražskou, brněnskou, českobudějovickou a litoměřickou. Pražským arcibiskupem se měl podle papeže Pia XII. stát královéhradecký biskup Mořic Pícha, ale ministerstvo vnitra tuto žádost zamítlo s odůvodněním, že Píchovo jméno zaznělo ve výpovědi protektorátního státního ministra Karla Hermanna Franka. Vláda navrhla Bohuslava Jarolímka, opata strahovského kláštera, ale na seznamu se objevila i další jména jako Otakar Švec, kanovník metropolitní kapituly, Josef Šíma, profesor církevního práva, nebo Josef Beran. Pražským arcibiskupem se nakonec stal 6. listopadu 1946 Josef Beran, kterého jmenoval papež (Vaňáč 2018). Do brněnské diecéze, rovněž v roce 1946, nastoupil ThDr. Karel Skoupý, profesor Nového zákona a rektor brněnského kněžského semináře (biskupstvi.cz). Novým českobudějovickým biskupem byl v roce 1947 jmenován ThDr. Josef Hlouch, profesor pastorální teologie na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci, kněz olomoucké arcidiecéze. Ihned po nástupu do diecéze se stal velmi oblíbenou osobou, a to i mezi nekatolíky. Právě z tohoto důvodu si KSČ na jeho osobu opatřila kádrový posudek, ve kterém je označen jako „tvrdý a nebezpečný třídní nepřítel,

---

¹⁴ Ritter byl poprvé přidělen k pražské nunciatuře jako sekretář v roce 1927 a na podzim roku 1935 se na ni vrátil jako nuncius. V červnu 1946 prohlásil, že „je ochoten jít do Prahy v jakékoliv funkci – třeba jako kostelník u sv. Víta, protože je přesvědčen, že v Praze najde pochopení a přátelskou pomoc.“ (Kukánová 2016: 129, 131)

¹⁵ „Není možné, aby postoj církve a vývoj náboženského působení u nás určoval nějaký Ottavio de Liva, odchovaný fašismem, kterému jsou cizí naše národní tradice, který nezná tužeb našeho lidu a jenž neví nic o lásce našich kněží k lidu, z něhož vyšli.“ (Plojhar 1953: 148) Takto se vyjádřil k jeho osobě Josef Plojhar.

který si získal široké vrstvy obyvatelstva jihočeského regionu... a Jihočeši na něj nezapomněli ani v době odloučení biskupa od své diecéze v letech internace.“ (Weis 2013: 157) V listopadu 1947 nastoupil do Litoměřic ThDr. Štěpán Trochta, ředitel salesiánského ústavu v Praze-Kobylisích. Jeho diplomatické umění bylo posléze využíváno na poli vyjednávání s komunistickou mocí, ale jen do dubna 1949 (Gabrielová 2009: 352). V této souvislosti je ale nutné zmínit i jmenování olomouckého arcibiskupa, Josefa Karla Matochy, profesora teologie, v březnu 1948. Až do roku 1989, s výjimkou jmenování Františka Tomáška, se stal posledním ustaveným sídelním biskupem v českých zemích (Balík, Hanuš 2013: 66–67).

S blížícími se volbami do Ústavodárného shromáždění, které byly vypsané na 26. května 1946, rostla i síť organizací KSČ. K 3. březnu 1945 se ke komunistické straně hlásilo 475 304 členů, o rok později se číslo zvýšilo na 1 007 834 členů (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 8). Na VIII. sjezdu KSČ, během 28. až 30. března 1946, zazněl referát vztahující se ke svobodné víře. Václav Kopecký, hlavní ideolog strany, řekl, že Komunistická strana Československa se hlásí k respektování svobodného náboženského vyznání, ale zároveň zdůraznil, aby se církev věnovala pouze svým církevním otázkám a stála tedy mimo politickou scénu. Na druhou stranu se komunisté snažili udržet si s církví dobrý vztah, neboť si uvědomovali, že 90 % všech voličů se hlásí ke křesťanství (Kaplan 1993a: 19–20). K účasti katolíků ve volbách vyzval svým pastýřským listem tehdejší Olomoucký arcibiskup Leopold Prečan. V něm ale zároveň varuje před „mocnými skupinami občanů, kteří zneužívají svobody se snaží všemi prostředky odkřesťaniti náš stát a zavést bezvěří do všech jeho složek proti vůli ostatních, zejména katolíků... Již po dvou měsících osvobození přišly tyto skupiny, jež si přisvojily mocenskou nadvládu, s návrhem na vyloučení náboženství ze škol a ponechání nejvýše jako předmětu posledního a nepovinného. Hned nato se vytasily s návrhem na zrušení církevních škol a zabránění jich majetku, potom výnosem o zabránění církevních statků řeholních, a posledně s návrhem na zrušení našich šesti velikých svátků.“ (Matusíková 2012) Je jasné, že rostoucí riziko a uvědomění si nebezpečí komunismu již bylo mezi některými duchovními patrné.

Výsledky voleb přinesly jednoznačnou výhru komunistické straně¹⁶, ovšem pouze v českých zemích. KSČ obdržela 40,17 % hlasů a získala 93 mandátů. Na druhém místě skončila Československá strana národně socialistická (23,66 %, 55 mandátů) a třetí místo

---

¹⁶ Rudé právo se k vítězství KSČ vyjadřuje následovně: „Komunisté vedoucí silou národa. Demokratická vůle našeho lidu promluvila. Potvrdila a rozšířila mandát komunistické strany ve vedení státu... Byly to nejdemokratičtější volby, jaké kdy u nás byly provedeny... Tato síla a důvěra vůči naší straně bude použita k uskutečňování velkého budovatelského programu, jehož cílem je štěstí našeho lidu a síla naší republiky.“ (Rudé právo 1946, č. 124: 1)

obsadila Československá strana lidová (20,23 %, 46 mandátů). Jako poslední skončila Československá sociální demokracie (15,59 %, 37 mandátů). Na Slovensku zvítězila Demokratická strana. Získala 61,43 % hlasů a 43 mandátů. Druhé místo získali komunisté s 30,47 % hlasy a 21 mandátů. Třetí skončila Strana svobody (4,20 %, 3 mandáty) a jako poslední se umístila Strana práce (3, 11 %, 2 mandáty) (Kaplan 1991: 48–49). Postavení KSČ se po vítězných volbách ještě více upevnilo, protože vedle ministerstev, které spravovali ve vládě předchozí, nově obsadili také ministerstvo financí a ministerstvo vnitřního obchodu. Předsedou nově jmenované vlády se stal Klement Gottwald. Nekomunistické strany ale tak drtivé vítězství komunistů nepředpokládaly¹⁷.

K nastolení socialismu mělo dle komunistů dojít za každou cenu. A proto od jara 1945 začali projevovat výrazný zájem o vnitřní poměry svých koaličních partnerů. Do těchto politických stran komunisté „dosadili“ své lidi nejen proto, aby získávali veškeré informace, ale především aby v případě nutnosti přešli od pasivního předávání zpráv k aktivnímu prosazování komunistické politiky. Tito informátoři byli především lidé, kteří se během války rozhodli odejít z oné politické strany, ale komunisté je přesvědčili, aby nadále zůstali členy a pracovali pro KSČ. Dále se jednalo o mladé a nové členy, kteří byli záměrně do nekomunistických stran posíláni. Zvláštní kategorie patřila tajným členům KSČ, kterých bylo 40 až 50 a mimo politické strany působili i v církvích. Údaje o katolické církvi pocházely od ministerstva vnitra, které mělo své informátory jak v okolí církevní hierarchie, tak na internunciatuře. K nejdůležitějším zprávám patřily názory Vatikánu a poznatky o výběru pražského arcibiskupa. Všechny tyto spolupracovníky a tajné členy řídil evidenční odbor ÚV KSČ, který získával zprávy také od zpravodajských úseků z ministerstev. Zprávy se dostávaly do rukou vedoucích představitelů KSČ, Klementu Gottwaldovi a Rudolfu Slánskému. V roce 1947 se situace ale změnila¹⁸. Se silícími obtížemi prosadit své požadavky ve vládě se komunisté rozhodli k tvrdšímu postupu – zformovat opoziční frakce v nekomunistických stranách tak, aby došlo k vnitřnímu převratu. Kromě evidenčního odboru vznikly tedy další dva odbory – informační odbor a odbor Národní fronty, který měl sloužit k naplnění onoho cíle, tedy vytvořit opoziční skupiny v ostatních politických stranách. Informační odbor se zaměřoval především na zpravodajskou aktivitu – na

---

¹⁷ Příčiny úspěchu KSČ lze spatřit v několika zásadních bodech. Společnost byla po válce velmi levicově orientovaná a komunisté si tuto skutečnost velmi dobře uvědomovali. Ve své politice uplatňovali tzv. „salámovou taktiku“, tedy postupnými kroky se snažili získat moc. Navíc obsadili všechna důležitá ministerstva. Dalším důvodem byla bezesporu dobrá předvolební kampaň, ale i stranická organizace (Pehr 2006).

¹⁸ Hlavním důvodem byl především nový směr Sovětského svazu po jednáních o Marshallově plánu v druhé polovině roku 1947. Československo na nátlak Sovětského svazu odmítlo americkou pomoc a tím došlo k potvrzení prosovětského vlivu. Evropa se oficiálně rozdělila na dva soupeřící bloky (Michálek 2007).

získávání informací o politické situaci, o poměrech ve stranách a zároveň byly vypracovávány i tzv. kádrové posudky na čelní představitele stran. Tato data byla posléze předána evidenčnímu odboru. Všechny tři útvary měly jediný záměr – zasahovat do vnitřních záležitostí politických stran tak, aby se oslabily a postupnými kroky se změnily v pohodlné partnery KSČ (Kaplan 1996: 11–17, 23–28, 34–35).

Největší pozornost se vztahovala k církvi katolické, která byla spojována s ČSL¹⁹. Již na přelomu let 1947 a 1948 se komunisté snažili seskupit katolické kněze, kteří měli blízko ke komunistické ideologii. Tato skupina měla působit v rozhlase a obecně přispět k předvolební kampani. Pomyslný plán ale nevyšel, neboť narážel na jednu zásadní skutečnost – neochotu většiny farářů vstoupit do takového spolku. Snahou vedoucích funkcionářů odborů ÚV KSČ bylo získat informátory i z řad samotných biskupů. Hovořilo se o Štěpánu Trochtovi a Karlu Skoupém, ale rovněž došlo k nezdaru. Přirozeně rostla pozornost i k diplomatickému zastoupení Vatikánu v Československu, ale evidenční odbor získával zprávy od informátorů velmi nepravidelně (Kaplan 1996: 66–69).

Vztah mezi katolickou církví a KSČ do února 1948 neutrpěl závažnější rozkol, nicméně přece jen najdeme tři oblasti, které poznamenaly náboženský život katolíků a církev jako takovou. Spory nastaly v důsledku omezování církevních svátků a znesvěcení nedělí, dále se jednalo o problematiku církevních škol a v neposlední řadě se konflikt týkal církevního majetku, přesněji řečeno pozemkového vlastnictví (Hanuš 2005: 63).

K otázce omezování svátkového práva a znesvěcení nedělí předcházel dvouletý hospodářský plán z 28. října 1946. Díky němu mělo dojít ke zlepšení hospodářské situace v Československu. „Splnit dvouletý, hospodářský plán – to znamená definitivně překonat zhoubné hospodářské důsledky německé okupace a války, to znamená zvýšit životní úroveň našeho lidu ve městech i na venkově, to znamená dát našemu lidově demokratickému režimu solidní a pevný hospodářský podklad, to znamená zabezpečit naši národní svobodu a státní nezávislost... S tohoto hlediska posuzováno je jasné, že splnění dvouletého hospodářského plánu musí býti podřízeno všechno ostatní a že práce na tomto díle je nejušlechtlejší a nejvlastenečtější prací vůbec,“ prohlásil Klement Gottwald při oslavách 28. října v Praze na Václavském náměstí (Rudé právo 1946, č. 250: 1). Snížením počtu památných dnů, státních svátků a naopak rozšíření pracovní doby o neděle – to vše mělo

---

¹⁹ Na 19. schůzi ČSL ministr pošt František Hála dodává: „Poznovu připomínáme poslancům, aby byli opatrní nejen ve svých veřejných projevech, ale i při rozhovoru ve vlaku i ve společnosti. Jest mnoho konfidentů, kteří pečlivě sledují všechny počiny strany i jejich představitelů.“ Také Adolf Klimek, člen ČSL, reagoval na tuto skutečnost tím, že „se věrohodně přesvědčil, že KSČ má konfidenty i v užších sborech vedení strany a proto i v důvěrných schůzích jest třeba mluvit odpovědně.“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8, 19. schůze konaná 27. 2. 1947, str. 1–2)

zvýšit výrobu a zároveň oslabit náboženství. Ve svém prvním pastýřském listu, 8. prosince 1946, arcibiskup Beran sice podporuje vládní dvouletku, neboť podle něj je práce duchovní stejně důležitá jako práce tělesná, ale současně se vymezuje proti vládnímu stanovisku. „Tvrdíte, že bez pracovních směn o nedělích a svátcích by nebylo možné uskutečnit dvouletku... Nenuťte k práci ty, kdož se cítí ve svědomí zavázání světit neděle a svátky. Zvýšíme pracovní tempo i výkonnost ve dny pracovní a předstihneme ostatní výsledky... Nelze také za spravedlivou prohlašovat dvojnásobnou mzdu za pracovní výkony ve dny klidu od práce, nejsou-li přikázány přímo od zaměstnavatele, jak musí být jasné každému, kdo neztratil úplně smysl pro právní řád a právní hodnoty.“ (Opatrný 2003: 28–29) Vláda nakonec 20. prosince 1946 schválila 13 státních svátků²⁰ a šest tzv. památných dnů.²¹ Paradoxem byl ale třetí paragraf tohoto zákona, neboť umožňoval zrušit pracovní volno z hospodářských důvodů, pokud daný svátek připadne na všední den. Výjimku tvořily vánoční svátky, svátek Všech Svatých a Nový rok. O pět let později, v roce 1951, však sedm náboženských svátků bylo zrušeno úplně²² a dny pracovního klidu byly sníženy na počet sedm²³. Zákon číslo 93/1951 Sb. vstoupil v platnost 1. ledna 1952 (Sb. zákonů ČSR 1951: 250–251).

Vývoj školství v Československu probíhal rozdílně. Zatímco na Slovensku došlo k zestátnění škol všech stupňů a kategorií již v roce 1945, otázka školské reformy se v českých zemích vyvíjela několik let. Člen KSČ a první poválečný ministr školství, Zdeněk Nejedlý, již počátkem března 1946 předložil vládní návrh o jednotné škole pro všechny děti do 15 let a jednotné školské soustavě. Inspiroval se vývojem na Slovensku, nicméně jeho návrh se nakonec neprojednal, protože vládní prioritou byly zejména blížící se volby. Jeho nástupce, člen strany národně socialistické, Jaroslav Stránský, přistupoval ke školské otázce podobně jako Nejedlý, ale konečné schválení tohoto zákona přišlo až 21. dubna 1948²⁴, kdy

---

²⁰ Státně uznanými svátky byly určeny: Nový rok, Sv. tři králů, Velký pátek, pondělí velikonoční, Nanebevstoupení Páně, pondělí svatodušní, sv. Božího těla, Sv. apoštolů Petra a Pavla, Nanebevzetí Panny Marie, sv. Všech Svatých, sv. Neposkvrněného Početí Panny Marie, Hod Boží vánoční a druhý svátek vánoční (zakony.cz)

²¹ Památnými dny se staly: 7. březen, 1. květen, 5. červenec, 6. červenec, 28. září a 28. října (Tamtéž)

²² Jednalo se o tyto náboženské svátky: Zjevení Páně, Nanebevstoupení Páně, sv. Božího těla, Sv. apoštolů Petra a Pavla, Nanebevzetí Panny Marie, sv. Všech Svatých a sv. Neposkvrněného Početí Panny Marie (Sb. zákonů ČSR 1951: 250–251).

²³ Dny pracovního klidu byly stanoveny na 1. ledna, pondělí velikonoční, 1. května a nově také na 9. května, kdy si ČSR připomínala den osvobození Sovětským svazem, dále se jednalo o 28. říjen, 25. a 26. prosinec (Sb. zákonů ČSR 1951: 250).

²⁴ Nejedlý na půdě sněmovny pronesl tato slova: „Dnes klademe tento zákon na stůl slavné sněmovny. Nemohu jinak než říci, že dnes, v tuto chvíli jdou dějiny národa touto síní. Výchova mládeže - co může být důležitější?... Budeme vychovávat opravdu především dobrého a užitečného občana, a proto budeme vychovávat všechnu naši mládež jednotně... Dále budeme vychovávat mládež rozumově, dáme jí, co má vědět... Chceme dále vychovat naši mládež charakterově... A konečně chceme mládež vychovat národně... Jsem přesvědčen, že tak

ministrem školství se stal opět Nejedlý (Kojzar 1981: 701, 704–705). K postátnění církevních škol docházelo postupně, nikoliv najednou. Bezprostředně po únoru 1948 už docházelo bez udání důvodů k výměně ředitelů církevních škol necírkevními osobami a zároveň do těchto škol byli dosazeni komunističtí zmocněnci, jejichž úkolem bylo hledat cesty, jak školy zdiskreditovat. Vydáním již zmíněného zákona z dubna 1948 reforma školství nekončila. Nová Ústava ČSR z 9. května 1948 výslovně uváděla povinnost, že veškerá výchova a vyučování musí být v souladu s výsledky vědeckého bádání, které je založeno na politické ideologii zvané marxismus-leninismus. Do roku 1950 zmizely všechny církevní školy (Horák 2011: 50–52).

Katolická církev koncepci jednotného školství po celou dobu odmítala a snažila se přesvědčit vládu o možném kulturním boji, který by vzniknul na základě přijetí školského zákona. Už na podzim 1945 biskupové ve společném pastýřském listu vydali prohlášení, že „jeden z nejdůležitějších úkolů, které církevní zákony ukládají biskupům, jest pečovat o to, aby se dětem ve školách dostávalo křesťanské výchovy a aby ve škole nebylo nic, co by škodilo náboženskému životu dítek... Rodiče, podnikajte vše, aby náboženské vyučování ve škole zůstalo zachováno a nebylo nijak zkrachováno...“ (Acta curiae episcopalis 1945, č. 12: 39–40) Všechny žádosti, memoranda a protesty, které pocházely z církevních kruhů, zůstaly bez odpovědi. Proto na konci ledna 1948 se českoslovenští biskupové rozhodli zaslat vládě poslední memorandum, v němž uznávají školskou reformu, ale zároveň žádají, aby vláda nerušila náboženskou svobodu, která je přirozeným zákonem (Vaško 1990a: 184).

Pozemková reforma po druhé světové válce probíhala ve třech fázích.²⁵ První etapa se nesla v duchu uplatnění prezidentských dekretů o konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů na půdu, kterou vlastnily německé a maďarské řeholní řády a církevní instituce. Na základě negativního stanoviska biskupů a argumentu ze strany Vatikánu v roce 1946, že jde o porušení *Modi vivendi*, se vláda rozhodla ustoupit a konfiskaci církevního majetku odložila (Janišová, Kaplan 1995: 16–18). Ovšem ne na dlouho.

K velmi ostrému sporu došlo v tzv. druhé fázi, která se týkala revize první pozemkové reformy z roku 1919. Komunistickým ministrem zemědělství Júliem Ďurišem vypracovaný návrh č.142/1947Sb., z 11. července 1947, se vztahoval i na půdu církevní. Gottwald ve svém projevu v Olomouci dodal: „Komunisté se zasazují o to, aby všechny nepravosti

---

vychováme mládež, která bude schopna práce, která bude umět, ale také chtít pracovat z lásky k republice a národu ať je to mládež česká nebo slovenská.“ (106. schůze ÚNS RČS 1946–1948)

²⁵ V letech 1945–1947 byl v českých zemích konfiskován pozemkový majetek v rozloze téměř 2 400 000 ha, z toho 1 400 000 ha zemědělské a 1 000 000 ha lesní půdy (Kuklík, Němečková 2017: 10).

minulé pozemkové reformy byly odčiněny ve prospěch výkonných pracujících zemědělců, aby bylo zcela uplatněno heslo, že půda patří jen těm, kdož na ní pracují... Touto reformou by byla rozdělena veškerá velkostatkářská půda nad 50 ha. Tedy ještě žádná vláda se tolik nestarala o to, aby zemědělci měli dostatek půdy a mohli na ní klidně pracovat, jako se o to stará dnešní vláda, v jejímž čele stojí komunisté.“ (Rudé právo 1947, č. 88: 1) Přes veškeré protesty vatikánského zastupitelství a biskupů už v lednu 1948 začaly rolnické komise parcelaci církevní půdy provádět a jako první bylo postiženo arcibiskupství v Olomouci (Kaplan 1993a: 17).

Ve třetí etapě došlo k výkupu veškeré půdy nad 50 ha. Na podzim roku 1947 se připravoval další zákon o nové pozemkové reformě, což v praxi znamenalo přímou likvidaci dosavadní ekonomické základny církve. Gottwald Šrámka ujišťoval, že opatření zákona nejsou „namířena proti církvi a že vláda bude ochotna hledat způsob hospodářského zabezpečení církve v rámci státního rozpočtu.“ (Halas 2013: 633) Nicméně po únoru 1948 a přijetím zákona č. 46/1948Sb., se církev dostala do úplné ekonomické závislosti na státu a veškerým soukromým vlastníkům byla vyvlastněna půda nad 50 ha. ČSL se k otázce pozemkové reformy stavěla rovněž záporně a snažila se, aby církev byla z připravovaného zákona vynechána. „Revis pozemkové reformy provádí se velmi tvrdě a bez ohledu hrozí nebezpečí, že bude zničeno i to, co bylo ušetřeno Němci a válkou... V kulturních a náboženských otázkách zůstáváme nakonec vždy osamoceni, jak se projevilo při revisi pozemkové reformy a při nové parcelaci, která odejme církvi poslední zbylý pozemkový majetek... Parcelace, která ruší i staleté rodové drobné vlastnictví... Lidé nejsou informováni, neboť jinak musely by již prohlédnouti, že nejde o jejich vlastní zájmy, nýbrž znovu o boj prosadit kolektivistickou ideologii za každou cenu a připravit tak půdu pro kolchozy... Proti našemu hlasu bylo rozhodnuto o parcelaci strahovského majetku. Také národní socialisté, přesto, že s nimi bylo jednáno o společném postupu a ujistili podporou naše stanoviska, vyslovili se pro parcelaci. Na Strahov neodvážili se sáhnouti ani Němci. Ničí se co celé generace nastřádaly a nejde o pomoc zemědělcům, ale o rozpoutání nízkých pudů.“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8, 47. schůze konaná 22. 1. 1948, str. 2–4)

2.2. Únor 1948 a monopol moci

Výsledkem únorového převratu se stalo nastolení komunistické diktatury, zničení parlamentního demokratického systému a zapojení Československa do sovětského mocenského bloku na dlouhých 40 let. Katolická církev byla od roku 1948 vystavena neustálým tlakům ze strany KSČ a její postavení uvnitř nově zavedeného režimu bylo velmi

obtížné. Klement Gottwald společně s generálním tajemníkem Rudolfem Slánským považovali církev za poslední hrozbu nového režimu, o to větší nebezpečí ale představovala. Ačkoliv rozhovory mezi katolickou církví na jedné straně a komunisty na straně druhé začaly krátce po únoru 1948, k vzájemnému konsenzu nedošlo. KSČ požadovala zejména jednoznačnou loajalitu, zatímco církev sice prohlásila svou službu a věrnost státu, odmítla však poskytnout oddanost jakékoliv konkrétní politické a státní formě (Reban 1990: 142, 144). Josef Beran stanovisko církve vyličil těmito slovy: „V okamžiku, kdy tento stát dostal novou hlavu, cítím ve svědomí povinnost vyslovit jasně tyto zásady: Církev není instituce, která má organizovat politický souhlas nebo odpor. Církev nemůže nikomu bránit, chce-li si vyžádat pro své činy Boží pomoc. Se vši vážností však připomínám, že liturgickým úkonem tím církev nepřijímá světový názor směru a hnutí, která odporují jejímu názoru. Když církev ukazuje dobrou vůli a odhodlání vyjit vstříc lidem pro společné úsilí o vyřešení časných úkolů, nemůže nikdy zradit své poslání, které ji nutí rozlišovat, co je Kristovo a co Kristovo není. Ve jménu tohoto poslání musí kárat zlo, padni, komu padni.“ (Polc, Svoboda 2008: 150–151).

Strategii KSČ vůči katolické církvi lze vymezit do několika základních bodů. Hlavní cíl spočíval v zabránění kontaktu církve s Vatikánem a izolaci biskupů od duchovenstva a věřících. Rovněž mělo dojít ke zřízení „nezávislého“ aparátu, který by dohlížel a spravoval církev (Rabas 1982: 3–4). Zároveň se komunistické vedení pokoušelo rozbít samotnou infrastrukturu a převzít kontrolu tam, kde církev měla stále určitý vliv. Po únoru 1948 došlo k zestátnění zbývajících církevních škol, včetně mateřských. Do ledna 1949 přestalo vycházet 53 církevních listů a omezení se dotklo i některých mládežnických organizací. Pozornost se zaměřila také na ateizační kampaň celé společnosti. V letech 1958 a 1959 byl na univerzitách dokonce zaveden povinný kurz ateismu. Záměrem bylo také oddělit katolickou církev od ostatních církví. Za strategii lze též považovat pokusy o to, aby vznikl konflikt mezi vyšší hierarchií a nižším duchovenstvem. Jak v dubnu 1949 poznamenal Klement Gottwald, úkolem bylo vyvolat politickou krizi mezi kněžími a vytvořit tak mezi nimi nepřátelství (Ramet 1991: 381, 384–386).

Církevní politiku KSČ lze rozdělit do několika fází. Je jasné, že s průběhem času se situace vyvíjela, nicméně v obecné rovině lze říci, že církev se ocitla ve velmi složité situaci a komunistickému režimu se po celou dobu dařilo omezovat církevní práva do takové míry, až byla církev ochromena úplně. Období od února 1948 do jara 1949 lze charakterizovat jako fázi dialogu mezi oběma aktéry, i když komunistický záměr byl od počátku zcela jasný. V druhé etapě, od roku 1949 do roku 1952, byla již uplatňována represivní proticírkevní strategie. Léta 1953 až 1956 bývají označována za dobu tání, či uvolnění. Nicméně ani úmrtí

samotného Stalina a Gottwalda, ani kritika kultu osobnosti na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu neodvrátily pozornost od perzekucí a soudních procesů s duchovními. Ačkoliv v 60. letech se podmínky pro katolickou církev zlepšily, po srpnové okupaci v roce 1968 se komunistická moc vrátila ke svým původním nástrojům církevní politiky (Stříbrný 2011: 151, 153–154).

18. března 1948 vydal Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF) prohlášení o náboženské svobodě. Důraz kladl zejména na to, že „svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů je jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu. ÚAV NF musí pečovat o to, aby náboženská svoboda byla všude v plné míře uchována, aby nerušený výkon náboženských obřadů byl zajištěn.“ (totalita.cz, a) Dokonce i nová ústava, tzv. Ústava 9. května, zaručovala že „všechna náboženská vyznání a bezvyznání jsou si před zákonem rovna a každý má právo vyznávat soukromě i veřejně jakoukoli náboženskou víru nebo být bezvyznání, a každý má volnost provádět úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním.“ (Ústavní zákon ze dne 9. května 1948, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky.cz) Na druhou stranu je nutné zmínit, že slovo „bezvyznání“ je použito v Ústavě poprvé a náboženská víra se tak s ateismem dostává na stejnou úroveň. Ačkoliv by se mohlo zdát, že Ústava neobsahuje výslovně protináboženské ustanovení, pro potlačení reálné náboženské svobody stačila jedna věta, že se nedovoluje zneužívat náboženské úkony „k nenáboženským účelům“ (Tamtéž).

Oficiální politiku vůči církvi řídily vedoucí komunistické orgány a vedle nich působila i církevní komise ÚAV NF a církevní komise ÚV KSČ. Ta však v dubnu 1949 získala mnohem větší pravomoci a zároveň reprezentativnější zastoupení, protože do ní byli jmenováni ministři a členové vedení KSČ. Původně tato komise měla šest členů²⁶, proto se čtenář může setkat s názvem „církevní šestka“. Alexej Čepička patřil k lidem, který se velmi zajímal o církevní politiku a zasadil se o její provádění. Proti církvi vždy zastával tvrdou linii, prosazoval nekompromisní postup a používání represivních zákroků. Byl přesvědčen o tom, že církev je jen nástroj Vatikánu a že jakékoliv soužití s ní není možné. Jednoznačným ideálem byla pro něj církev podřízená, jež by sloužila státu. To se mu, kromě jiného, povedlo. Ostrou rétoriku neupřednostňoval jen samotný Čepička, ale i Václav Kopecký, Viliam Široký či vedoucí představitelé Státní bezpečnosti (StB) a justice (Kaplan 2011: 56, 61).

---

²⁶ Církevní komisi tvořil předseda komise Alexej Čepička, dále Vladimír Clementis, Zdeněk Fierlinger, Jiří Hendrych, Václav Kopecký a Viliam Široký. V dubnu 1950 se však složení změnilo. Role předsedy komise náležela Fierlingerovi a po jeho boku se dále objevoval i Čepička, Hendrych, Kopecký a Široký. Nově ustavenými členy se stal Jaroslav Havelka a Zdeněk Nejedlý. Koncem roku 1951 tato ale komise zaniká (Bulínová, Janišová, Kaplan 1994: 13–14).

Ačkoliv komunisté proti církvi zasahovali již od roku 1945, tvrdý boj vůči ní začal v dubnu 1949²⁷ a trval až do roku 1952²⁸. Hlavním tvůrcem této politiky byla již výše zmíněná církevní komise ÚV KSČ a konečným cílem mělo být vytvoření národní katolické církve. Zlomovým bodem v této skutečnosti se stalo přijetí dvou klíčových církevních zákonů v říjnu 1949. První z nich zřizoval Státní úřad pro věci církevní²⁹ (SÚC). Vše co se týkalo církve a řešení církevních otázek mělo být soustředěno do tohoto orgánu. SÚC měl „dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistit tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.“ Do čela byl jmenován prezidentem republiky, Klementem Gottwaldem, již zmiňovaný Alexej Čepička³⁰. Za hlavní činnosti SÚC lze namátkou vyjmenovat např. řízení a kontrolu všech církevních a náboženských věcí. Dále úřad řídil vyučování náboženství, měl v kompetenci osobní a platové věci duchovních, s čímž souvisí i správa ve věci hospodářské a finanční u všech náboženských společností, nevyjímaje jejich komunit. „Odborně“ posuzoval církevní a náboženský tisk a publikace, věnoval se i vydávání úředního věstníku³¹ pro duchovní. V neposlední řadě velmi svědomitě dbal o to, aby se náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou. Je zřejmé, že tento úřad měl velmi výraznou moc a udával hlavní směr církevní politiky. Na úrovni krajů a okresů byly zřízeny tzv. krajské a okresní národní výbory, které pomáhaly vykonávat politiku nařízenou z ústředí (Jäger 2009: 780–781).

Státní úřad pro věci církevní během sedmi let svého působení několikrát změnil svou strukturu. Při svém vzniku byl úřad rozdělen jen do čtyř odborů. První odbor nesl název *kultový* a zahrnoval v sobě oddělení římskokatolické a oddělení nekatolické. Druhým odborem byl odbor *informační*, který se skládal z oddělení propagačního a oddělení studijního. Třetí odbor, *osobní* či *kádrový*, se věnoval konkrétním kádrovým a osobním věcem a rovněž vypracovával osnovy a ideové náplně ve všech sférách církevních otázek. Posledním odborem se stal odbor *administrativně-hospodářský* (Bulínová, Janišová, Kaplan 1994: 257–258).

---

²⁷ 25. dubna 1949 KSČ nastolila novou církevní politiku státu, v jejímž čele mělo stát hnutí tzv. „pokrokových“ katolíků, což později je známo pod názvem Katolická akce. O tomto hnutí bude pojednáno ve čtvrté kapitole.

²⁸ Represe a útlak neskončily v roce 1952, jen došlo k mírnému „uvolnění“, které opět ale záhy vystřídala tvrdá politika KSČ.

²⁹ Náklad na zřízení a provoz tohoto úřadu předpokládal v roce 1949 14 milionů Kčs (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861– 863, kart. 47).

³⁰ Funkci předsedy zastával do dubna 1950. Poté ho vystřídal Zdeněk Fierlinger a tento post vykonával do 31. ledna 1953. Od 14. září 1953 až do zrušení SÚC v roce 1956 byl předsedou Jaroslav Havelka. Agenda po roce 1956 přešla pod ministerstvo školství a kultury (Bulínová, Janišová, Kaplan 1994: 14).

³¹ Vzápětí po únorovém převratu došlo k zastavení vydávání veškerého katolického tisku. O rok později následoval zákaz vydávání i úředních věstníků jednotlivých katolických diecézí. Ty byly ale ovšem nahrazeny Věstníkem katolického duchovenstva, který podléhal SÚC a vycházel až do konce roku 1954 (Weis 2011: 81–52).

Změna v organizačním řádu nastala v roce 1950. První odbor, odbor *kultový*, byl již obecně rozdělen na oddělení katolické a nekatolické. Druhý odbor, odbor *kádrový*, se skládal ze stejných oddělení jako v roce 1949, jen k němu přibýlo oddělení péče o duchovenstvo. Třetí odbor byl *informační*, ve kterém přibýlo oddělení zpravodajství a archivní, a zároveň sem bylo přesunuto oddělení propagační, které předtím působilo v odboru druhém. Poslední odbor se věnoval *hospodářsko-právním* věcem a pod sebou měl oddělení rozpočtové a oddělení plánovací (Národní archiv v Praze, dále jen NA, Praha, fond SÚC-Dodatky, sign. Organizace SÚC 1950–1951).

Další větší reorganizace SÚC byla provedena v roce 1953. Odbory zůstaly jen dva, a to odbor pro *katolickou církev* a odbor *hospodářsko-finanční*. Navíc se zřídila dvě samostatná oddělení – pro nekatolické církve a oddělení propagační a tiskové (NA, Praha, fond SÚC, sign. 99 Usnesení vlády, složka Vláda 1953).

O rok později, v roce 1954, došlo opět k drobným úpravám. Nově byl zřízen *kultový* odbor, který měl pod sebou oddělení katolické, řeholní, protestantské a nekatolické. *Hospodářsko-finanční* odbor zůstal ponechán, jen nově mu byla podřízena *vlastní účtárna*. Samostatné oddělení propagační zůstalo zachováno. (NA, Praha, fond SÚC, sign. Usnesení vlády, složka Vláda 1954).

Poslední změna v organizaci SÚC nastala v roce 1955, kdy odbor *kultovní* byl rozdělen na odbor *katolický*, který pod sebou kontroloval nekatolické oddělení. Dále referát rozpočtový byl změněn na finančně-rozpočtový a nově vznikl plánovací referát. Nicméně výraznější změny nenastaly (NA, Praha, fond SÚC, sign. Usnesení vlády, složka Vláda 1955).

Ačkoliv by se mohlo zdát, že tento organizační výčet je zdlouhavý a možná i pro čtenáře nezajímavý, je dobré ho uvést, neboť při bližším zkoumání tzv. situačních zpráv obvodních národních výborů a krajských národních výborů, či různých nařízení SÚC jsou leckdy odbory i oddělení právě zmíněny a je vhodné, aby se případný badatel v této organizaci vyznal.

Za předsednictví Jaroslava Havelky a jeho náměstka Josefa Plíhala v letech 1953 až 1956, SÚC sehrál zajímavou roli, poněvadž oba dva výše jmenovaní představitelé KSČ se snažili o celkovou liberalizaci církevní politiky. Pokusili se obnovit jednání s arcibiskupem Beranem a rovněž chtěli propustit internované biskupy. Také podali návrh na povolení některých dříve zakázaných denominací. Nic se změnit ale nepodařilo. Členové ÚV KSČ označili tyto záměry za naprosté nepochopení církevní politiky a postarali se o personální výměnu na nejvyšších místech úřadu (Piškula 2009: 70).

Druhý zákon, který změnil postavení církví, byl zákon č. 218/149 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Ve skutečnosti se jednalo o to, že stát měl povinnost zabezpečovat církve a náboženské společnosti a kontrolovat jejich majetek. Zároveň po všech církvích bylo požadováno sestavovat a předkládat SÚC rozpočet. Duchovní, kteří jsou „československými státními občany, jsou státně spolehliví a bezúhonní“ se tedy ocitají v postavení státních zaměstnanců, neboť jsou placeni státem a dokonce i samotné ustavování do funkcí musí být státem schváleno. Jejich tzv. slib věrnosti státu, který stanoví vláda nařízením, musí být rovněž odsouhlasen. Tento zákon se dotýká i církevního školství a výuky náboženství. „Duchovní jsou povinni vyučovati bezplatně náboženství na školách, není-li o vyučování náboženství jinak postaráno.“ (Společnost pro církevní právo, z. č. 218/1949 Sb.)

V roce 1954 se předseda SÚC Havelka k tomuto zákonu v tzv. tajné zprávě vyjádřil: „Tato úprava měla za cíl, aby pomocí materiálního zajištění církví stát získal za velmi napjaté situace v katolické církvi proti reakční hierarchii vliv v církvích a zejména mezi duchovenstvem, a kontrolu nad církevním životem... Vedle toho se předpokládalo, že nyní, když věřící nebudou nuceni vydržovat církve ze svých prostředků, bude slábnout styk věřících s církvemi a faráři a náboženský život... Na druhé straně, zákon měl velmi příznivé politické důsledky a stal se jedním z hlavních prostředků k rozbití posic reakční hierarchie a získávání silné kontroly státní moci nad činností církví. Od zavedení zákona získali jsme veliký vliv mezi faráři, kteří se dostali do značné závislosti na státní moci, i ve vedení církví... Ukázalo se naopak, že v těch církvích a oblastech, kde je silný náboženský život, i nadále věřící vydrží farnosti ze svých prostředků, zatímco stát musí nejvíce přispívat tam, kde již dříve byl náboženský život slabý a věřících je méně... I když nelze přehlížeti a podceňovati ideologickou činnost kléru a stálé pokusy církevních kruhů o rozšiřování vlivu náboženství v masách, máme dnes již podstatný vliv mezi vedoucími kruhy církví i mezi duchovenstvem, kde reakční živly jsou značně oslabeny.“ (NA, Praha, fond SÚC, kart. 7, sign. 63 Církve všeobecně 1949–1955)

2.3. Další zákroky vůči církvi

Politika KSČ se zaměřila na další omezení vlivu církve, tentokrát v občanském životě. V roce 1950 vstoupily v platnost další dva zákony – zákon o matrikách a zákon o rodinném právu. Za platně uzavřené manželství se považovalo jen takové, které bylo ustanoveno zákonným způsobem. To znamenalo, že pokud snoubenci chtěli církevní obřad, byl jim umožněn, ale musel být učiněn až po tzv. občanském sňatku. Pokud by se tak nestalo, dotyčného oddávajícího kněze by následně trestně stíhali. Zákon o vedení matrik stanovil

převedení veškeré matriční agendy, jako byla evidence narození, sňatků a úmrtí, z rukou církve do kompetence státu – místním národním výborům. Nutno poznamenat, že farní úřady tuto pravomoc vlastnily již od 16. století (Vaško 2007: 21, 23).

V témže roce, tedy 1950, byl ze strany SÚC vydán výnos vztahující se k vydávání pastýřských listů, oběžníků, instrukcí, nařízení a jiných projevů všem farním a děkanským úřadům, včetně duchovenstva z římskokatolické církve. „Vydáním nových církevních zákonů a jejich důsledným a rychlým prováděním dokázal náš lidově demokratický stát přesvědčivě, že jeho poměr k náboženským potřebám lidu je naprosto kladný... Bohužel však musíme konstatovat, že některé vysoké kruhy v církvi se nepoučily z tohoto vývoje a snaží se dále překážet a bránit svými zásahy konsolidaci církevních poměrů u nás. Vysoká hierarchie vydává protizákonné pokyny, jejichž účelem jest zmásti duchovenstvo a vyvolati neklid mezi věřícími... Proto Státní úřad pro věci církevní ustanovuje takto: jakékoliv pastýřské listy, oběžníky, instrukce, nařízení a jiné projevy tohoto druhu, dále jakékoliv obrázky, letáky, tiskoviny i rozmnoženiny určené ať světským či řeholním kněžím nebo jiným osobám, je nutno napříště předkládati KNV resp. ÚNV k předběžnému souhlasu. Bez předchozího souhlasu nesmí žádný zmíněný projev býti vydán ani rozšiřován... Za dodržování tohoto výnosu je každý duchovní odpověden osobně.“ (NA, Praha, fond SÚC, kart. 7, sign. 63 Církve všeobecně 1949–1955)

Další výnos proti církvi, tentokrát od ministerstva vnitra, byl z 16. března 1950 a týkal se úpravy církevních a náboženských shromáždění. „Pořádati shromáždění pod širým nebem lze jen s předchozím povolením okresního národního výboru. Kdo chce pořádat shromáždění v uzavřené místnosti, je povinen to oznámit písemně s udáním účelu, místa a doby shromáždění okresnímu národnímu výboru a to nejméně 3 dny předem. Tyto předpisy platí též pro schůze duchovenstva ať světského či řeholního, jako jsou porady, rekolekce, pastorální konference, schůze vikářů (děkanů) a sezení kapitulní a biskupské porady, dále pro všechna církevní shromáždění, zejména misie, exercicie, mše a pobožnosti pod širým nebem, pouti, procesí a průvody... Z této oznamovací povinnosti se vyjímají jenom shromáždění věřících v kostele nebo v jiné modlitebně... Schůzi svolanou do uzavřené místnosti nelze vzít na vědomí, jestliže by mohla ohrozit lidově demokratické zřízení.“ (NA, Praha, fond SÚC, kart. 7, sign. 65 Náboženské shromáždění, Velikonoce)

V této souvislosti v roce 1953 Ministerstvo vnitra společně se Státním úřadem pro věci církevní požádalo okresní národní výbory v dohodě s církevními tajemníky, aby procesí do polí „zásadně nepovolovaly s odvoláním na předpisy o ochraně úrody nebo o ochranu před epidemickými nákazami zvířectva nebo z jiných případných důvodů.“ (Tamtéž)

Obecně je nutno poznamenat, že SÚC velice bedlivě sledoval, řídil a evidoval průběh církevních slavností a poutí, ať už se jednalo například o slavnost Božího těla, slavnost Zmrtvýchvstání Páně nebo o pouť na Velehradě. V roce 1952 bylo ovšem Československou státní automobilovou dopravou zjištěno, že se v poslední době použilo více autobusů k zájezdům na poutní místa, než bylo obvyklé. Proto bylo vydáno prohlášení, že se nesmí posilovat autobusové spoje a pokud církevní tajemník nebude souhlasit s objednáním autobusové dopravy, zájezd se zruší s odůvodněním, že provozovna nemá dostatek autobusů (Tamtéž).

Další opatření proti církvi znamenalo zrušení evidence náboženského vyznání v roce 1954. SÚC tuto skutečnost okomentoval slovy, že „všichni občané jsou si před zákonem rovni, ať jsou věřícími nebo bez vyznání“ a proto příslušnost k jakémukoliv náboženství je tedy soukromou záležitostí každého občana (NA, Praha, fond SÚC, sign. 99 Usnesení vlády, složka Vláda 1954). Ačkoliv věřící již od této doby neuváděli svůj postoj, k jaké církvi se hlásí, data o náboženské situaci ve společnosti si SÚC vedl nadále. V roce 1955 provedl ve spolupráci s ÚV KSČ průzkum ve vybraných okresech, zda právě již zmiňovaný náboženský život od roku 1948 klesá, či stoupá. Obecně se ve zprávě uvádí, že nedělních bohoslužeb se účastní asi 18 % obyvatelstva, zatímco na různých příležitostech, jako jsou křty, svatby, vyučování náboženství se podílí 50 % obyvatelstva. Dle procenta obyvatel, kteří navštěvují bohoslužby, SÚC rozdělil Československo do čtyř oblastí. První oblast byla charakterizována velmi silným náboženským životem, kterého se účastnilo 70 % obyvatel. Patřily sem všechny slovenské kraje a kraj Zlínský, tehdy Gottwaldov. Druhou oblast tvořily kraje Olomouc, Brno, Ostrava, Jihlava a České Budějovice. I na těchto územích bylo náboženské cítění docela silné, neboť bohoslužby navštěvovala polovina obyvatel. Do třetí oblasti patřila Praha, Hradec Králové a Pardubice. Duchovní v těchto krajích měli jen mírný vliv, protože náboženský život se vyskytoval jen u 8 % celkové populace. Čtvrtá oblast byla nejméně nábožensky založená a náležely sem pohraniční kraje Ústí nad Labem, Liberec, Plzeň a Karlovy Vary. O duchovní život se zajímaly jen 4 % obyvatel (NA, Praha, fond SÚC, sign. Kláštery všeobecně 1949–1956, složka 1955).

2.4. Izolace a politické procesy

Že byla církev, především ta katolická, spatřována v očích KSČ jako úhlavní nepřítel, je již známo. Nicméně k nejdůležitějším bodům tzv. nové církevní politiky patřilo vypořádání se s biskupy, neboť věřící je vnímali jako přirozenou autoritu a velmi si jich vážili. Značně nechvalně se k otázce biskupů vyjadřoval generální tajemník KSČ Rudolf Slánský. „Nejjednodušší zdánlivě by bylo všechny biskupy v čele arcibiskupem Beranem

prostě pozavírat... Ale tím bychom se dopustili stejné chyby, jako kdybychom chtěli odstranit Zenkly, Šrámky a Majery v roce 1945. Lidé by to nepochopili, protože církevní hierarchie není ještě dostatečně politicky odhalena.“ (Kaplan 1993b: 294)

V první fázi se komunistické vedení zaměřilo na internaci biskupů, což znamenalo zákaz konání bohoslužeb, zákaz volného pohybu – jinými slovy, zákaz duchovní činnosti a zákaz osobní svobody. Toto opatření postihlo nejprve arcibiskupa Berana³² a to hned po slavnosti Božího těla v Praze 19. června 1949. Po něm následovala izolace Štěpána Trochty, ačkoliv se snažil s KSČ vyjednávat. Arcibiskup Josef Matocha se více méně mohl pohybovat v duchovním světě ještě v roce 1950, i když za doprovodu Státní bezpečnosti. Absolutní izolace pro něj nastala v roce 1954 a trvala až do jeho smrti v roce 1961 (Vaško 1990b: 175–178). Dále se na seznam internovaných biskupů dostal i Mořic Pícha, Karel Skoupý či Josef Hlouch (Koura et al. 2014: 69).

I přesto, že již od léta 1949 se projednával návrh soudních procesů s hlavními představiteli církve, nakonec byli odsouzeni³³ „jen“ blízcí spolupracovníci biskupů v čele s olomouckým světícím biskupem Stanislavem Zelou, který byl v prosinci 1950 odsouzen k 25 letům vězení. Před soudem stanul ale i královéhradecký biskup Karel Otčenášek (Tamtéž). Původní návrh ministra spravedlnosti, Zdeňka Fierlingera z 30. srpna 1950, ale obsahoval tři církevní procesy. V prvním mělo být obžalováno 14 osob pro finanční úniky, ve druhém 21 vyšších církevních hodnostářů z okolí biskupů a třetí proces se měl vztahovat ke třem slovenským biskupům. V září téhož roku ale komunistické vedení návrh změnilo a politické procesy se konaly jen dva – český³⁴ a slovenský³⁵ v rozhraní let 1950 až 1951. Oba dva nesly název „Procesy proti vatikánským agentům v Československu“. Z politického a zejména z represivního hlediska je lze považovat za vyvrcholení proticírkevního boje komunistů. Ovšem neznamenaly konec, ba naopak (Kaplan, Paleček 2008: 78–80).

Druhá fáze se týkala již zmiňovaných politických procesů s církevními hodnostáři. Docházelo ovšem ale i k popravám, věřící skončili v táborech nucených prací nebo ve vojenských službách v Pomocných praporech. V období 1948–1960 je mezi popravenými, umučenými a zemřelými na následky vyšetřování věznění nejméně 56 katolických křesťanů – dva kanovníci, 26 diecézních kněží, 13 řeholníků, dvě řeholnice a 13 věřících

---

³² Více o životě arcibiskupa a posléze kardinála Josefa Berana v knize Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana od Stanislavy Vodičkové.

³³ Komunistický režim předpokládal, že duchovní „převychová“. Ve vězení vznikala speciální vězeňská oddělení vyhrazena pouze pro duchovní. Například v Leopoldově se tomuto oddělení říkalo „muklovský Vatikán“ (Koura et al. 2014: 89).

³⁴ V českém procesu byl odsouzen biskup Stanislav Zela, opat Jan Opasek (na doživotí), kanovník Otakar Švec, opat Stanislav Jarolímek, Antonín Mandl, Václav Mrtvý, kanovník Jaroslav Kulač, Jan Boukal a Josef Čihák.

³⁵ Ve slovenském procesu odsoudila komunistická moc tyto biskupy: Ján Vojtaššák, Pavol Gojdič a Michal Buzalka.

reprezentujících laiky. Jednou z prvních obětí komunistického režimu na počátku 50. let 20. století se stal farář z Číhoště u Ledče nad Sázavou Josef Toufar³⁶. Osudným se pro něj stala třetí adventní neděle 11. prosince 1949, kdy se při jeho kázání v průběhu bohoslužby začal pohybovat křížek stojící na svatostánku a zůstal nakloněný směrem ke kazatelně. Zpráva o této události se velmi rychle šířila po okolí. KSČ tuto skutečnost ihned propagandisticky využila proti katolické církvi i Vatikánu. Páter Josef Toufar však na následky krutých vyšetřovacích praktik, zejména od důstojníka Státní bezpečnosti Ladislava Máchy, 25. února 1950 zemřel (Stříbrný 2013: 15, 17).

Za povšimnutí by jistě stál i případ „Babice“³⁷, kdy mezi oběťmi byli i tři katoličtí kněží. Bezesporu by si církevní politické procesy i samotná internace biskupů, a následný jejich život v izolaci, zasloužily hlubší bádání, ba dokonce by se mohly stát samostatným tématem na poli výzkumu. Nicméně pojmout tyto fenomény v celé jejich šíři v této diplomové práci není možné.

2.5. Řeholníci a řeholnice

Vedle biskupů a dalších významných duchovních církevních hodnostářů považovali komunisté právě řeholní řády a kláštery za hlavní střediska špionáže, neboť odtud se posílaly zprávy o církevní situaci do Říma. Rovněž byli vnímáni jako ústřední opora katolické církve. „Kromě toho před námi bude stát otázka dát do pořádku alespoň poněkud věci řádů, zejména mužských řádů. Klášterů je tady strašná spousta. Všude se pášou víceméně neplechty protistátní. My máme tisíc a jeden důvod, abychom tomu učinili přítrž. Chceme postupně koncentrovat ty řády, abychom je měli více pod dozorem, víc pod rukou, aby nebyly tak rozlezlé, jako jsou teď.“ (Bulínová, Janišová, Kaplan 1994: 400) Tato slova zazněla z úst Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ o církevní politice 24. února 1950. O tři dny později už byl schválen plán na likvidaci mužských klášterů.

Akce „K“ – je název pro nezákonnou a násilnou likvidaci klášterů a mužských řeholních řádů, který KSČ rozdělila na dvě časové etapy. První z nich proběhla v noci ze 13. na 14. dubna 1950 a byla namířená proti nejpočetnějším řeholím v celém Československu – salesiánům, redemptoristům, jezuitům, františkánům a premonstrátům. Zásah postihl v českých zemích 75 klášterů, 67 řeholníků skončilo v internaci v Želivě, 21 těžce nemocných řeholníků převezli do nemocnice v Semilech a 809 řeholníků skončilo v táborech. V druhé etapě, 28. dubna 1950, došlo k likvidaci zbylých mužských klášterů. Bylo

---

³⁶ Podrobněji o životě Josefa Toufara čtenář nalezne v knize Jako bychom dnes zemřít měli od Miloše Doležala.

³⁷ Více informací o tomto případu je popsáno v knize Babické vraždy 1951 od Michala Stehlíka.

jich 69. Mezi dalšími internovanými řeholníky se ocitlo devět duchovních a zbylých 355 řeholníků bylo převezeno do centralizačních táborů (Vlček 2011: 148–149).

Likvidace klášterů znamenala rozsáhlé škody v kulturní oblasti. Docházelo k poškozování kulturních památek, obrazů a knihoven, včetně unikátních knih. Akce „K“ postihla i život několika set mladých lidí, kteří působili na klášterních školách. Prázdné kláštery poté převzala státní správa, mnohé obsadila armáda³⁸. V internačních a centralizačních kláštorech byl pro řeholníky zaveden téměř vojenský režim. V českých zemích byly centralizační tábory umístěny v těchto městech – Bohosudov (okr. Teplice), Osek (okr. Duchcov), Broumov (okr. Broumov), Králíky (okr. Žamberk) a Hejnice (okr. Frýdlant). Internační středisko se nacházelo v Želivě (okr. Humpolec) (Kaplan 1993c: 6–7, 170).

Zásah proti klášterům měl být zdůvodněný rozsáhlou protistátní činností řeholníků. Proto před samotnou akcí „K“ došlo k propagandistickému činu, tedy uspořádání monstrprocesu s představiteli československých řeholí. Na základě výběru Alexeje Čepičky pozatýkala Státní bezpečnost v březnu 1950 čelní představitele – jezuitského provinciála Františka Šilhana, jeho řádové spolubratry Adolfa Kajpra a Františka Mikuláška, františkána Jana Evangelistu Urbana, dominikána Silvestra Braitu, redemptoristy Ivana Mastil'aka a Jana Blesíka, premonstráta Stanislava Bartáka a opaty Víta Tajovského a Augustina Machalku. „Všichni byli obžalováni za to, že přímo či nepřímo se spojili s nepřátelskými silami za účelem rozvracení lidově demokratické republiky a všichni, kromě Mikuláška a Bartáka, se spojili s cizími činiteli, aby jim vyzradili státní tajemství. Ovšem jaké tajemství, to už ve spisu uvedeno nebylo.“ (Vaško 2002: 16–18).

Nečekaný úspěch akce „K“ podnítil vedení ÚV KSČ k zákroku i proti ženským řeholím. „Jednou z posledních zbraní reakční hierarchie zůstávají některé ženské řády, které přejímají úlohu soustředěných mužských řádů a snaží se dále o zneklidňování věřících. Četné kláštery ženských řádů jsou nevyužity, zatímco nemáme dost objektů pro školy a nemocnice. Aby bylo zabráněno takové reakční činnosti a aby byly lépe využity klášterní budovy, přikročíme nyní k reorganizaci ženských řádů... Připravovaná opatření mají značný význam. Na jedné straně jimi paralyzujeme nebezpečnou zbraň klerikální reakce, na druhé straně se bude reakce snažit, využít jich proti našemu státnímu zřízení a rozeštvat věřící. Proto je třeba připravit a provádět tato opatření s největší péčí.“ (Maixnerová 2010: 219)

---

³⁸ „Zásadně bylo dohodnuto, že o každém jednotlivém klášteře bude sepsána zvláštní dohoda o předání do správy a užívání vojenské správy. Užívání bude bezplatné, přičemž vojenská správa převezme na sebe povinnost udržovat objekty v řádném stavu... Pokud jde o osvobození od daní – zařídí potřebné vojenská správa.“ (NA, Praha, fond SÚC, sign. Kláštery všeobecně 1949–1956)

Tzv. akce vyklízení ženských klášterů – *akce „Ř“* se měla výhradně dotknout jen těch komunit, které nepůsobily ve zdravotnictví, v sociálních a školských zařízení pro hendikepované, poněvadž stát neměl dostatek personálu, aby řádové sestry mohl nahradit. Obecně byly řeholnice, ze strany KSČ, vnímány jako subjekt, který do společnosti nepatří, protože se rozhodly svůj život zasvětit Bohu a nežít tedy typický rodinný život, který byl pro nově ustavený režim důležitý. Řeholnice navíc odmítaly odložit svá roucha, což byl další provokující a nepřijatelný aspekt pro komunistické vedení (Příběhy 20. století 2007).

Plán *akce „Ř“* rozpracovala komunistická strana do několika fází, neboť proti řeholnicím nemohla uplatnit takové přepadení, které použila při likvidaci mužských klášterů. První etapa, jež proběhla v červenci a srpnu 1950, se zaměřila na seskupení ženských řeholí do objektů v politicky výhodných oblastech, které posléze sloužily armádním účelům. Druhá fáze vyvrcholila v listopadu a v prosinci téhož roku a spočívala na ovládnutí vedení ženských řeholních řádů, tedy KSČ se pokoušela zlomit jejich vnitřní disciplínu. Třetí etapa začala na jaře v roce 1951³⁹ a hlavním cílem mělo být snížení počtu řeholního personálu v nemocnicích a ústavech (Tesař 2003: 25).

Represivní složky řeholnice deportovaly do soustředovacích středisek. Nucené centralizaci se mohly ale vyhnout, pokud by opustily klášter a vstoupily do civilního života⁴⁰. Internované sestry byly nasazovány především v továrnách a v zemědělství, což byl případ i sester svatého Karla Boromejského. V srpnu 1952 je odvezli do továrny Texlen v Trutnově, kde zpracovávaly len. Důvodem jejich odjezdu, podle Státní bezpečnosti, se stal nadbytek zdravotnického personálu, zatímco v továrně byla situace opačná. Boromejky, jak se jim lidově říká, odmítaly odložit řeholní roucho, a proto dostávaly k obsluze takové stroje, do kterých se jim šat mohl lehce zamotat. Právě to se stalo osudným jedné řádové sestře, která na následky udušení zemřela. I přes tuto zkušenost boromejky nadále zůstávaly v řeholním rouchu⁴¹ (Příběhy 20. století 2014).

V červenci 1953, v rámci tzv. *akce „B“*, měly být zlikvidovány ženské řády a kongregace. Řeholnice, na základě nálezů ministerstva vnitra o absenci právních norem umožňujících jejich existenci, měly vstoupit do civilního života. V případě odporu by byly trestány před soudem, nebo izolací. Ovšem několik dní před plánovaným zásahem KSČ tuto

---

³⁹ V druhé polovině 50. let 20. století mělo být pracovní nasazeno 80 % řeholníků do těžkého průmyslu, 80 % věkově mladých řeholnic do výroby a také mělo docházet k postupnému propouštění řeholnic z charitativních a sociálních ústavů (NA, Praha, fond SÚC, sign. Kláštery všeobecně 1949–1956).

⁴⁰ Vláda dokonce řeholnicím nabídla důchodové zabezpečení, pokud by opustily duchovní život a vstoupily by do pracovního poměru (Tamtéž).

⁴¹ Aby se řeholní sestry vzdaly svého roucha, komunisté na ně vyvíjeli silný psychický tlak a velmi lichotivě jim představili hmotné výhody z civilního života. Dále je upozornili, že se řeholní způsob života přežil a že se nehodí do lidové demokratické společnosti. „Vždyť i Pán Ježíš si přál, aby nebylo rozdílů mezi lidmi, a proto je nutné odložit hábit, středověký znak povýšenosti nad jiné.“ (Weis 2009: 70–71)

akci zrušila. Rozhodnutí vedoucích činitelů KSČ ovlivnila velmi neklidná situace v Československu, jež byla způsobená měnovou reformou⁴², ale podstatou roli hrály i nepokoje ve východním Německu (Vlček 2003a: 61–62).

V následujícím roce, 1954, SÚC přiznal, že internace řeholníků a řeholnic nic nepřineslo, a proto značná část intervenovaných duchovních⁴³ byla propuštěna. „Internovaní řeholníci a řeholnice jsou většinou osoby reakčního smýšlení, které se však prokazatelně nedopustili trestných činů, takže je nelze postavit před soud... Řada internovaných řeholníků by však dala přednost i dnes životu v kláštorech, jestliže by si je řeholníci tak jako dříve spravovali sami. Domníváme se, že pro nás by toto řešení bylo rovněž výhodnější, poněvadž bychom měli tak řeholníky pohromadě pod naším dohledem.“ (NA, Praha, fond SÚC, sign. Kláštery všeobecně 1949–1956)

2.6. Situace do pražského jara

Ačkoliv v Československu probíhala v 50. letech společenská krize, a to ve dvou etapách, v letech 1953–1957 a 1956–1957⁴⁴, v oblasti církevní politiky si komunistické vedení uvědomilo, že je třeba začít budovat ateistickou společnost pomocí ateistické propagandy a bojovat proti náboženství jakožto ideologii. Zápas o věřící se stal prvořadým úkolem od listopadu 1952 a zasáhl i členy KSČ, na které byl vyvíjen tlak, aby vystoupili z církve a nepřihlašovali své děti na náboženskou výuku. Výzva k vystupování z církve se vztahovala ale i na všechny učitele. Novým administrativním opatřením vůči katolické církvi bylo omezování přihlášek k výuce náboženství, které se stalo nepovinným a neklasifikovaným předmětem od školního roku 1953/1954. Pokud rodiče své dítě chtěli i přes tuto skutečnost přihlásit, museli podat písemnou žádost do rukou ředitele školy, kde

---

⁴² V roce 1953 došlo v Československu k výraznému poklesu životní úrovně. Vlna protirežimních protestů byla vyvolána kvůli měnové reformě, která se uskutečnila na popud SSSR. Za vrchol protestů je označováno povstání vedené dělníky Škodovky v Plzni, 1. června 1953. Poprvé se totiž proti komunistickému režimu postavila dělnická třída (Marek 2014: 14).

⁴³ Historik Tony Judt uvádí, že na počátku 50. let českoslovenští komunisté uvěznil na osm tisíc mnichů a jeptišek (Judt 2008: 180).

⁴⁴ Společenská krize propukla v roce 1953 v celém sovětském bloku a ve všech jeho zemích. Ekonomické opatření, tzv. měnová reforma, citelně ovlivnila sociální situaci většiny obyvatel v Československu. Životní úroveň poklesla, reálná hodnota příjmů se snížila a stabilita režimu se ocitla v krizi. Navíc dosavadní politika Sovětského svazu, symbolizovaná Stalinem, se ukázala jako zcela nereálná. Proto Moskva dala podnět ke změně ve všech jejích satelitech. Cílem mělo být zmírnění sporu mezi komunistickým vedením a společností, překonat projevy krize v ekonomické oblasti a klást větší důraz na spotřební průmysl a zemědělství. Tento *nový kurz* byl v ČSR přijat v září 1953. Události roku 1956 – XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, dramatické události v Polsku a v Maďarsku, československou vládu nějak zásadně neochromily. Došlo sice k několika konfliktům, ale situace se komunistické moci nevymkla kontrole a proto podzim 1957 lze považovat za konec společenské krize. Dále skončily revize politických procesů, vytvořily se nové představy o ideologickém směru a byly dokončeny úpravy v mocenskopolitické oblasti, kde výraznou změnou byla decentralizace (Kaplan 1992: 6, 13–14, 60–6). Podrobnější přehled v knize Tonyho Judta *Poválečná Evropa*, str. 316–330.

ovšem často docházelo k psychickému nátlaku, aby rodiče svůj názor změnili. Kromě toho, výuky se mohli zúčastnit jen žáci od 2. do 7. třídy (Weis 2002: 59).

SÚC charakterizoval nově vzniklou situaci následovně: „Novým opatřením k výuce náboženství se podstatně snížil i počet laických učitelů náboženství, mnohde až o 40 %. V dohodě s ministerstvem školství, věd a umění je zabráněno kněžím prováděti inspekce náboženství ve školách. V dohodě s ministerstvem financí jsme upravili přespočetní hodiny za vyučování náboženství a cestné paušálem, což se projevilo zvýšenou absencí vyučujících náboženství a snížením administrativy.“ (NA, Praha, fond, SÚC-Dodatky, sign. Obecné, organizace, spisová služba 1949–1955, složka Zpráva o činnosti SÚC za 4/IV 1952)

Podle statistických údajů se komunistickému vedení povedlo snížit počet dětí přihlašovaných k výuce náboženství. Zatímco v roce 1950 bylo například v Praze přihlášeno 95,35 % dětí, v roce 1952 jen 49,7 % žáků. V roce 1956 už pokleslo číslo ve všech krajích pod 50 % (Horák 2010: 219). V roce 1967 podle historika Jaroslava Cuhry navštěvovalo výuku náboženství v českých zemích 16, 8 % studentů, zatímco zpráva od Útvaru svobodných informací, plánu a řízení ÚV KSČ uváděla číslo 12, 3 %. Ačkoliv data jsou nepřesná a liší se ve své prezentaci, fakticky lze říci, že k poklesu došlo a to k výraznému.

Ke snižování počtu členů v církvi mělo docházet také omezováním výuky náboženství. Ovšem společně se zrušením evidence náboženského vyznání v roce 1954 byla statistická významnost církvi zničena úplně. Zároveň šlo komunistickému vedení o to, aby mladá generace se vychovávala v duchu marxismu-leninismu. Již během studia na pedagogických fakultách si KSČ vytvářela kádrové posudky na tehdejší studenty. Kupříkladu člen ČSL a zároveň budoucí absolvent Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Vladimír Kudlička, byl týden před státní závěrečnou zkouškou vyzván k osobnímu pohovoru se zástupcem ministerstva vysokých škol. Rozpravy se zúčastnil i kádrový pracovník pedagogické fakulty, zástupce rektorátu Masarykovy univerzity, úřednice kanceláře kádrového pracovníka a profesor František Kalousek. Přítomná komise ovšem Kudličkovi sdělila, že za daných okolností nemůže vykonávat povolání učitele. „Je nám jedno, kde a co budete dělat, ale doporučujeme práci manuální – u stroje, abyste poznal hmotný základ světa.“ Student celkový pohovor popisuje takto: „Byl jsem dotázán, věřím-li v Boha, jsem-li katolík a chodím-li do kostela. Odpověděl jsem na všechny otázky kladně. Pánové, účastní pohovoru se shodli, že jsem zatížen tmářstvím – náboženskými předsudky, starým způsobem myšlení. Že nedovedu, nebo bych nedovedl bojovat proti tmářství, vychovávat děti a dávat jim správný vědecký světový názor. Že bych se dopouštěl hříchu, ze kterého bych se musel zpovídat...“ V závěru debaty byl Vladimír Kudlička znovu poučen o správné funkci učitele: „Mezi lidmi je ještě spousta přežitků, jsou zatíženi náboženstvím

a tmářstvím. A to je právě demokratické... Ale tu je právě úkol učitele. Bojovat proti tomu, vychovávat děti tak, aby nebyly zatíženy, aby jim nebyl do duše vkládán Bůh... A až se nám podaří lidi tak vychovat a převychovat, oni sami řeknou, že to na nic není. A potom přestanou kněží, církve, víra v Boha atd.“ (Archiv bezpečnostních složek, dále jen ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-63 BN, tematika svazku „Pedagogická fakulta“)

I když byl SÚC v roce 1956 zrušen a jeho kompetence přešly na církevní úřad ministerstva školství a kultury, (později v roce 1960 se vytvořil Sekretariát pro věci církevní), církevní politika režimu zůstala stejná – tedy k žádnému zmírnění nedošlo. Jak dokládá zpráva ústředního výboru KSČ z roku 1958 „rozbor současné církevně-politické situace ukazuje, že v římskokatolické církvi mají stále silné pozice živly nepřátelské našemu zřízení, oddané Vatikánu... které usilují o narušení morálně politické jednoty lidu a našich národů. Současný stav vyžaduje, aby činnosti církvi byla věnována zvýšená pozornost... Současně je třeba zesilovat celou ideologickou práci strany, a zároveň zesílit a zvýšit účinnost ateistické propagandy.“ (Kaplan 1993a: 428)

Na konci 50. let dochází opět k zesílené perzekuci vůči katolické církvi⁴⁵, ale její intenzita nedosahovala takových rozměrů jako v letech dřívějších. Důvodů bylo několik, přičemž velkou měrou přispěly mezinárodní události. Ačkoliv se mohlo zdát, že první tajemník Komunistické strany Sovětského svazu, Nikita Sergejevič Chruščov, otevřel cestu k částečnému uvolnění společnosti, útoky proti náboženství a církvi jako takové posílily. Rovněž komunistická strana využila ke své propagandě papežovo odsouzení sovětské intervence v Maďarsku, když spojila Vatikán a katolickou církev s fašismem a imperialismem (Letz 2001: 332–333).

V červenci 1960 poslanci Národního shromáždění přijali novou ústavu Československé socialistické republiky (ČSSR), která sice zaručovala svobodu vyznání, kdy každý mohl vykonávat jakoukoli náboženskou víru i náboženské úkony, pokud to nebylo v rozporu se zákonem, nicméně vztahy mezi církvemi a státem byly důsledně založeny na marxisticko-leninské bázi. „Je nutno uvážit, že církve v ČSSR je společenství věřících socialistického státu. Socialistický stát tedy všechny náboženské otázky podřizuje zájmům

---

⁴⁵ V letech 1957–1962 odsoudily československé krajské soudy pro politické trestné činy 3144 lidí, z nichž podstatnou část tvořili právě křesťané. Ještě před květnovou amnestií v roce 1960 si Státní bezpečnost vytipovala osobnosti, které po propuštění z vězení obvinila z protistátní činnosti. Například jezuité a salesiáni měli proniknout do Sovětského svazu a nejspolehlivějšími spojenci v boji proti komunismu se měli stát Japonci a Němci. Hlavním úkolem StB bylo dostat podstatnou část duchovních zpět do vazby. Na podzim roku 1961 proběhl politický proces s tzv. ilegální křesťanskodemokratickou stranou, ve kterém bylo odsouzeno 29 lidí. Podle Státní bezpečnosti šlo o skupinu organizátorů, která v rámci nově vzniklé politické strany měla připravit státní převrat (Cuhra 2002: 245, 249–252).

dělnické třídy, jejím konkrétním cílům jak v ekonomické, tak i v politické a kulturní oblasti.“ (Archiv KDU-ČSL, fond ČSL a církve 1950–, kart. 32/4, Korespondence 1970)

Církevní politika státu se v 60. letech vyznačovala postupující liberalizací. V roce 1960 a 1962 proběhly největší amnestie politických vězňů, mezi kterými bylo i velké množství duchovních. Na druhé straně ale stále platila přísná opatření proti církvím, zejména té katolické. To nejlépe vystihuje tzv. Plán hlavních úkolů Sekretariátu pro věci církevní ministerstva kultury a informací (SPVC MK) na rok 1968. „Občanům, kteří se dosud nezabavili náboženských předsudků, je třeba zajistit možnost náboženského vyžívání... Veškeré kontakty s náboženskými skupinami, včetně v té době docela živého dialogu mezi komunistickými intelektuály a jejich křesťanskými protějšky, měly být chápány jako jeden z prostředků překonávání náboženského myšlení věřících, jako specifická forma ideologického boje o vítězství socialistické a komunistické perspektivy ve vědomí lidí.“ (Vaňáč 2001)

Právě pokusy o dialog některých marxistických filozofů a sociologů s křesťany se v druhé polovině 60. let staly zajímavým fenoménem. Tato různorodá skupina marxistů byla ochotná poprvé od roku 1948 přijímat i názory druhé strany, což výrazným způsobem přispělo k vytvoření platformy pro přímou debatu mezi nimi a křesťany. Dokonce se pořádaly i konference. Jmenovitě se jednalo například o Eriku Kadlecovou, která od března 1968 byla v čele SPVC MK, Milana Machovce či Zbyňka Fišera (Václavík 2010: 113–114). Ačkoliv komunistické vedení tomuto dialogu nebylo nakloněno, jak lze poznat z citovaného plánu na rok 1968, rozhovory se i přes tuto skutečnost uskutečnily.

2.7. Nová koncepce církevní politiky v období pražského jara

V lednu 1968 ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ vystřídal Alexander Dubček Antonína Novotného. Po svém nástupu Dubček představil program hospodářského a politického uvolnění, který měl Československo znovu oživit. Tzv. Akční plán, schválený v dubnu 1968, měl, kromě jiného, vybudovat pokročilou socialistickou společnost na pevných ekonomických základech, která by odpovídala historickým demokratickým tradicím Československa (Stoneman 2015: 104–105). I když plán byl stále založen na principu socialismu, který zdůrazňoval vedoucí roli KSČ, vyzdvížena byla zároveň i svoboda projevu a tisku. Uvnitř KSČ ale postupnými kroky docházelo k hluboké názorové diferenciaci v otázce této demokratizační reformy (Cashman 2010: 4).

Ačkoliv se náboženství nestalo ústředním bodem pražského jara, katolická církev tohoto období využila. Došlo k obnovení zájmu o Katolické noviny, které procházely tvrdou

cenzurou od roku 1948, začala stavba nových kostelů a zaniklo Mírového hnutí katolického duchovenstva, o kterém bude více pojednáno ve čtvrté kapitole (Doellinger 2013: 23).

Prvním výraznějším momentem v politice KSČ vůči církvím se stala personální změna vedoucího Sekretariátu pro věci církevní. Karel Hruža, zastánce tvrdé linie vůči náboženství, byl nahrazen socioložkou Erikou Kadlecovou. Na otázku, která odkazovala na miliony věřících, kteří žijí v podmínkách konfliktů a strachu, odpověděla: „Tohoto faktu jsme si plně vědomi a chceme poskytnout prostor pro náboženské potřeby všem věřícím v této zemi.“ (Golan 1973: 84) I když se v zásadě nejednalo o absolutní svobodu pro církev, zřetelný posun od roku 1948 tu byl patrný.

V březnu 1968 projednávalo předsednictvo ÚV KSČ dokument pod názvem *Připomínky ke koncepci církevně politické práce, vztahu naší společnosti k věřícím a návrhy na nejbližší postup*, který vypracoval Josef Špaček. Za nejdůležitější úkol tohoto dokumentu bylo zařadit do Akčního plánu následující vymezení: „V dalším vývoji naší společnosti musíme počítat s aktivitou a účastí na našem veřejném životě i v budovatelském úsilí se všemi vrstvami našeho obyvatelstva. Otevřeně říkáme, že počítáme i s lidmi věřícími, se všemi, kteří se chtějí na základě své víry jako rovní s rovnými, jako plnoprávní budovatelé socialistické společnosti účastnit plnění všech našich náročných úkolů.“ Špaček si uvědomoval, že demokratizace společnosti se nemůže uskutečnit bez podpory většiny obyvatelstva, včetně věřících občanů. Navíc zdůrazňoval, aby se KSČ chopila co nejdříve iniciativy na poli církevní politiky, pokud ovšem nechce tuto hlavní roli přenechat buď ČSL, nebo duchovenstvu (Piškula 2010a). K církevní problematice se v diskuzi vyjádřil i poslanec Drahomír Kolder, který se paradoxně stal jednou z hlavních postav kolaboračního promoskevského proudu v KSČ během pražského jara⁴⁶. „Je třeba jednoznačně zaujmout stanovisko k problémům náboženství a k problematice církevní politiky, abychom nepokulhávali zase v této problematice a nedali komunistům potřebnou výzbroj... Říkám zcela otevřeně, že to může jít dál, může to končit požadavkem navrácení Berana... Souhlasím s tím, že uvádíme demokratizační mechanismus do určitého pohybu, ale jsme povinni říci dělnické třídě, jaké představy o socialistické demokracii máme... A říkám otevřeně, že musíme reagovat na otázku týkající se církevního zákona.“ (Schůze ÚV KSČ 1968)

---

⁴⁶ Rozhodnutí o intervenci v srpnu 1968 nebylo založeno pouze na hodnocení Moskvy. Podstatnou úlohu sehrál i tlak ze strany Německé demokratické republiky, hlavně Waltera Ulbrichta, Polské lidové republiky - Władysława Gomułky a Todora Živkova z Bulharské komunistické strany. Nicméně nelze podcenit ani roli českých a slovenských sil, které se na podněcování a organizaci okupace podílely. V tzv. zvacím dopise, který byl podepsán Aloisem Indrou, Drahomírem Kolderem, Oldřichem Švestkou, Antonínem Kapkou a Vasilem Biľakem, bylo žádáno o pomoc všemi prostředky, které měl Sovětský svaz, respektive adresát tohoto dopisu Leonid Brežněv, k dispozici, neboť v Československu dle této pětice signatářů mělo dojít k nebezpečné kontrarevoluci (Janáček, Michálková 1993: 87, 92).

Nová koncepce církevní politiky se projednávala 16. července 1968, nicméně po vojenské intervenci pěti zemí Varšavské smlouvy v srpnu téhož roku nedošlo k jejímu naplnění. Erika Kadlecová skončila na postu vedoucího Sekretariátu pro věci církevní a na její místo byl opět dosazen Karel Hruža. V období normalizace se záležitost církví měla dostat do stejné pozice jako před lednem 1968. Dokumenty, které byly nakonec schváleny, *Církevně politická situace v českých zemích a Některé aktuální otázky vztahu strany k náboženství*, definovaly mimo jiné, že věřící se mohou vyslovovat ke všem základním otázkám socialismu, mají právo hájit svoje zájmy ve společnosti a rovněž se smí podílet na přípravě důležitých rozhodnutí a zákonných úprav (Cuhra 2001a: 281–283).

Lze jen těžko usuzovat, do jaké míry by se nové přijaté záměry uskutečnily a zda by se staly základem oficiální stranické politiky. Jak dokládá *Zpráva o současné politické situaci v ČSSR a podmínkách činnosti KSČ* z 12. srpna 1968, (zpracovávána od dubna 1968), Komunistická strana Československa byla znázorněna jako strana, která už nestojí pevně na svých základech, není jednotná ve svých názorech a dokonce ani pořádně neví, jaké postoje a stanoviska zaujmout, především vůči církvím a k činnosti politických stran. Navíc její oblíbenost ve společnosti nedosahovala větších rozměrů i přes postupné uvolňování politické situace. „Analyzujeme-li stav Komunistické strany Československa ze všech těchto pohledů, musíme konstatovat, že v současné podobě není dosud připravena a není dosud s to v plné šíři řešit všechny problémy změn a procesů v oblasti politiky, ekonomiky i v jiných úsecích společenského života.“ (Útvar svobodných informací, plánu a řízení ÚV KSČ 1968) Na druhé straně je nutno podotknout, že katolická církev byla definována jako vnitřně nehomogenní v otázce na nově vzniklou společenskou situaci. Podle analýzy se rozdělila na dvě strany, z nichž ta první podporovala vládní kroky a usilovala o jejich naplnění, zatímco druhá strana rozvíjela „politický klerikalismus“ (Tamtéž).

V závěru stojí za připomenutí text *Strana a náboženství*, který 18. října 1968 vydalo ideologické oddělení ÚV KSČ v řadě Fakta a argumenty, od brněnského filozofa a marxisty Vítězslava Gardavského. Tato esej se stala už přílohou dokumentu *Některé aktuální otázky vztahu strany k náboženství*, který v červenci schválilo předsednictvo ÚV KSČ (Nešpor 2007: 680). Gardavský vychází z přesvědčení, že církevní politika KSČ by se měla změnit takovým způsobem, aby se „uskutečňovala za široké demokratické účasti celé občanské veřejnosti.“ Věnuje se i kritice samotného režimu, který se podle něj vůči církvi choval v 50. letech „sektářsky“. Neopomíná ani perzekuce a vykonstruované politické procesy. „Na věřící se pohlíželo jako na občany druhé kategorie, kterým nemohou být svěřovány odpovědnější funkce.“ KSČ by zároveň měla více do hloubky prostudovat vztah marxismu k náboženství, neboť „na místech, kde Marx a Engels zásadně uvažují o náboženství,

nenajdeme nikde charakteristiku náboženství jako tmářství. Napsal-li Marx, že náboženství je citem bezcitného světa a duchem bezduchých poměrů, pak tím vyjádřil... že náboženství není nesmysl, ale určitá historicky podmíněná lidská potřeba.“ Dále výrazným způsobem vyzdvihuje podstatu dialogu mezi KSČ a celou společností, včetně duchovních. „Jen skutečně svobodné rozhodnutí každého jednotlivce má zde cenu. Přimlouvám se za dialog rovnoprávný, věcně a otevřeně kritický, za hledání dalších cest, které vedou ke společnému sjednocování křesťanů i marxistů, věřících i nevěřících ve prospěch rozvoje socialismu.“ Na závěr vyjadřuje požadavek, do té doby absolutně nemyslitelný, aby si komunistické vedení získalo nezbytný odstup od církevní politiky státu (Archiv KDU-ČSL, fond ČSL a církve, kart. 32/4, složka Materiály k církevním otázkám a korespondence 1950–1968).

Během dlouhých dvaceti let komunistická strana chápala katolickou církev jako nepřítele a jako politickou instituci, která by ji mohla ohrozit. Podle toho tedy uplatňovala svoji proticírkevní politiku a zároveň si vytvořila takové mechanismy, které ji umožnily prosazovat veškeré své záměry. Na druhou stranu se ale Komunistické straně Československa nepodařilo ustavit tzv. národní katolickou církev, což patřilo k jejímu původnímu záměru. Zcela jistě ale se ze života lidí postupně vytrácela víra, tak i náboženství. Činnost římskokatolické církve byla značně ochromena a její činnost de facto oficiálně ukončena.

3. REAKCE KATOLICKÉ CÍRKVE NA POLITIKU KSČ A ZPŮSOBY PŘIZPŮSOBENÍ

Postavení katolické církve, duchovních a věřících se začalo pozvolna měnit po únoru 1948, neboť pro nově ustavený komunistický režim církev představovala značné nebezpečí. Jelikož církev měla největší vliv ve společnosti a náležela k ní většina duchovních i věřících, KSČ si uvědomila, že existenci tak silného a ideově zcela odlišného soupeře není možné dále trpět. Hlavním cílem této kapitoly bude tedy nastínit chování a reakci katolické církve na novou proticírkevní politiku KSČ, která se začala postupně formovat po únoru 1948. Zároveň bude nutné zanalyzovat, jakou pozici církev ve společnosti zaujala a zda svoji funkci uchránila. Na základě těchto zjištění bude možné vymezit vztah mezi oběma aktéry.

3.1. Neúspěšné pokusy o dohodu

Bezprostředně po únorovém převratu docházelo ze strany nekatolických církví k formálnímu prohlášení loajality novému režimu. Katoličtí biskupové ovšem takové prohlášení vydat odmítli a proto se problémy mezi katolickou církví a státem začaly více prohlubovat. Ačkoliv vláda KSČ prohlašovala, že má zájem o dobré vztahy s církví, ve skutečnosti se jednalo o pouhé oddálení tvrdých represí, neboť proticírkevní otázka nebyla stále jasně vymezená (Kafka 2009: 144).

Své protikomunistické stanovisko zveřejnil arcibiskup Beran již druhý den po vládní krizi, 26. února 1948, ve svém pastýřském listu „Nemlč, arcibiskupe, nesmíš mlčet!“. Ačkoliv jeho slova zůstala bez účinku, podnětem k sepsání tohoto prohlášení mu byl anonymní dopis, který ho vyzýval, aby nemlčel a zaujal postoj k vnitropolitické situaci. „Zamyslel jsem se. Nesmíš mlčet! A má to vůbec nějaký smysl nemlčet, mluvit?... Víím, že nechcete rozdmýchovat bratrovražedné boje, ale takto se jim nevyhnete. Zamyslete se nad svou odpovědností!... Neničte odkaz presidenta osvoboditele a práci presidenta budovatele!... Nevděk bolí a nevděk bývá stíhán kletbou.“ (Opatrný 2003: 51)

Jednání probíhala mezi československou biskupskou konferencí a komisí pro církevní a náboženské otázky pod vedením ministra spravedlnosti, Alexeje Čepičky. Uvnitř biskupského sboru ovšem panovaly odlišné názorové postoje, od zásadové neústupnosti (Josef Beran), až po neutrální přístup (Štěpán Trochta). I přes to však nepřistoupili na vládní požadavek, tedy uznat legitimitu poúnorového režimu (Ústav pro studium totalitních režimů). Právě z tohoto důvodu byl arcibiskup Beran vyzván na začátku března 1948, aby jménem katolické církve vyslovil kladné stanovisko k posledním událostem, neboť ostatní nekatolické církve již postoj zaujaly. Na základě biskupské konference, uspořádaná

4. března 1948 v Brně, byla Čepičkovi odeslána odpověď: „Nepovažujeme za nutné vydávat zvláštní prohlášení nebo zvláštní pastýřský list k současným politickým událostem, neboť církev katolická se neváže na žádnou politickou nebo státní formu... Poukazujeme ovšem ihned na vážné přehmaty, s nimiž nemůžeme souhlasit a jimiž bylo násilně zasaženo do práv církevních, zejména při násilném zabírání církevních budov a ústavů, ... že bylo zastaveno vydávání většiny katolických časopisů... Žádáme však, aby nebyli katolíci donucováni pod výhrůžkou ohrožení existence přihlašovat se ke stranám politickým.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, str. 2) Vedení KSČ ale s prohlášením biskupů nebylo spokojeno a proto si Čepička vyžádal další schůzku s Beranem. Arcibiskup byl ochoten vydat požadované veřejné prohlášení, ovšem za předpokladu, že by byl zřízen tzv. poradní sbor pro církevní otázky, složený ze zástupců církve a vlády (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, Zpráva o jednání s pražským arcibiskupem Beranem, str. 4).

18. března Národní fronta rozhodla o ustavení komise pro náboženské a církevní otázky a obdobné komise ve svých krajských výborech. „Tyto komise mají být místem, kde dochází k bezprostřednímu styku mezi církevními a státními činiteli. V nich se mají vytvářeti předpoklady upřímné a poctivé spolupráce. Na půdě komisí mají být projednány palčivé otázky, týkající se církvi a poměru církvi ke státu po stránce věcné i personální, právní i hospodářské a zde má být dáván podnět k jejich urychlenému řešení, případně zde mají být dohodnuty zásady pro řešení konkrétních otázek.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 569, složka Náboženství a církve 1, Zdůvodnění komisí pro náboženské a církevní otázky, str. 7–8) Do krajských komisí byli jmenováni nejen kněží, ale i laici „úplně spolehliví a oddaní lidově demokratickému režimu.“ Komise se mohly skládat pouze z menšího počtu členů – nejvýše 12 a pravidelně podávaly zprávy o své činnosti ústřední komisi (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 569, složka Náboženství a církve 1, str. 13)

Zdůvodnění komisí pro náboženské a církevní otázky, jejich hlavní úkoly a funkce byly projednány na předběžné poradě, která se konala 15. dubna 1948 v Praze. Přítomni byli zástupci všech církví, včetně ministra Čepičky a Josefa Plojhara, který „jménem všech bez rozdílu vyznání, vzdává dík vládě Klementa Gottwalda.“ Ačkoliv komunisté nevytvořili komisi ze zástupců vlády a katolické církve, jak požadoval arcibiskup Beran, ale komisi

Národní fronty složenou ze zástupců všech církví⁴⁷, Čepička dále předpokládal zřídit tzv. poradní sbor jen pro římskokatolickou církev. Nicméně po delší debatě se usneslo, že i tento sbor se utvoří ze všech představitelů církví. Za katolickou církev byli zvoleni Plojhar, kněz Josef František Fiala, duchovní Josef Velický a Josef Beneš, za církev československou biskup Miroslav Novák, za církev evangelickou Josef Lukl Hromádka a Čestmír Kračmár za církev pravoslavnou. Sbor doplňoval i Čepička ve funkci předsedy (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 569, složka Náboženství a církev 1, str. 19, 23).

Arcibiskup Beran s takovou koncepcí nesouhlasil a své negativní stanovisko zaujal i vůči kněžím, kteří se aktivně zapojili do komisí bez předešlého církevního souhlasu a ochotně spolupracovali s KSČ (Vaško 2005: 101). Navíc ve své zprávě, ze dne 21. dubna 1948, zakázal kněžím veškerou politickou činnost, účast v politických stranách, výborech a komisích Národní fronty a nikomu nedal svolení ke kandidatuře do politických funkcí. „Mnohým z vás je doručován dopis, jímž jste vybízeni, abyste vstupovali do komunistické strany... Ztotožňovat komunismus s křesťanstvím je buď nevědomost, nebo záludnost... Jakmile tedy nějaká ideologie, tvořící podstatný základ politického programu, odporuje v něčem zákonu Božímu, je vyloučeno pro věřícího člověka, aby činně kooperoval, a pak zde platí heslo Kristovo: Kdo není se mnou, je proti mně.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církev, 9. 5. 1948, Dopis pražského arcibiskupa, str. 8)

Komunistické vedení sice Beranův zákaz vyhodnotilo jako provokaci, obzvlášť před blížícími se volbami do Národního shromáždění, nicméně stále KSČ trvala na tom, aby katolická církev uznala legitimitu poúnorového režimu a navíc zrušila církevní tresty kněžím, kteří vstoupili do vysoké politiky. Rozhodnutí arcibiskupa Berana nezměnila ani biskupská konference, která se konala 3. května 1948 v Olomouci. Na druhé straně se ale biskupové vyslovili pro možnost jednání s ústředními orgány a ochotně jmenovali delegáty do komise pro církevní a náboženské záležitosti (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, str. 14, 43). Jmenován byl arcibiskupský sekretář Jan Boukal, arcibiskupský vicekancléř Rudolf Dörner, JUDr. Antonín Dvořák, kanovník Otakar Švec a biskup Štěpán Trochta se ujal vedení církevní delegace (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální

---

⁴⁷ Jak dokládá zpráva z porady komise pro nábožensko-církevní otázky, na návrh ministra Plojgara bylo usneseno, aby nevznikaly komise podle církve jedné (římskokatolické, poznámka autorky). Naopak se měly utvořit komise jednotné pro všechny církve (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 569, složka Náboženství a církev 1, str. 19). Ze zprávy tedy jasně vyplývá, že Josef Plojhar se stal iniciátorem této myšlenky.

sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církev, 1. pokračování, 22. 5. 1948, Dopis arcibiskupa, jímž sděluje jména delegátů do ústřední církevní komise, str. 14).

První fáze rozhovorů začala 10. května 1948. Při jednání zástupců církve a Národní fronty vedl debatu Čepička společně s biskupem Štěpánem Trochou. Církev při tomto jednání prosazovala především zachování církevního školství a výuku náboženství. V obecné rovině ale biskupové nevěřili v úspěch těchto porad a očekávali nátlak ze strany státu. Proto mezi Beranem a Trochou došlo k tajné dohodě. Trochta měl podporovat a ustupovat vládním požadavkům do té doby, než by musel překročit pomyslnou hranici. Pokud by se tak stalo, zasáhl by arcibiskup z titulu své funkce a výsledek jednání by anuloval. O tomto skrytém plánu mezi Beranem a Trochou ovšem komunisté nevěděli a mylně se domnívali, že by Trochou získali na svou stranu (Vodičková 2009: 171). Druhá porada se konala 14. května. Projednávala se především otázka majetkových poměrů církvi a úprava platových poměrů duchovenstva. Dörner ale vznesl námitku, že tyto záležitosti by měly být řešeny mezi vládou a Vatikánem, neboť se dotýkají Modu vivendi. Čepička odvětil, že „otázka modu vivendi je přinejmenším sporná. Svatá stolice totiž sama v notě prohlásila, že se necítí vázána modem vivendi a nemusí jím být tedy vázána ani naše vláda.“ (NA, Praha, fond KSC – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církev, 1. pokračování, 22. 5. 1948, Zápis o schůzi komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV-NF dne 14. 5. 1948 o 9 hod. odpoledne, str. 26) Nakonec se přijal návrh NF: „Stát by převzal úplnou úhradu personálních nákladů. Pokud se týká nákladů věcných, tu by tyto náklady uhradily jednak církve z vlastních zdrojů, které dosud mají, jejichž dílem by byla jakási obdoba církevní daně. Na co by církve nestačily, hradil by stát ve formě dotace na základě rozpočtů diecésí.“ (Tamtéž, str. 26–27)

Na dalším jednání, 24. května, se diskuze mezi státem a církví vyostřila. Čepička požadoval veřejné prohlášení biskupů k volbám, nicméně narazil na odpor. Ihned poukázal na nepřátelský postoj některých církevních činitelů vůči režimu a dodal: „Buď budeme otázky řešit v dohodě anebo bude vzájemný boj. Kdyby měla nastat druhá alternativa, pak by to znamenalo konec církve. Kdyby bylo dáno kdo z koho a církev by se postavila proti a vznikl souboj, pak církev nemůže obstát... Dovedete si představit, jakou by se církev stala mocností, kdyby včas řekla své ano... Jakou by se stala dnes církev, kdyby se ztotožňovala s naším hlediskem, vnitropoliticky i mezinárodně?“ Situace se nadále komplikovala i kvůli suspendaci Plojhara. „Jestliže věc s ministrem Plojharem budete vhánět do takového ostří, pak věřte, že tím utrpíte. Stát si do toho hovořit nedá.“ Štěpán Trochta se Čepičkovi snažil vysvětlit, že církev vychází především z tvrzení, že se komunistický materialismus staví

k náboženství negativně. Zároveň zdůraznil, že církev proti vládě žádný nepřátelský postoj rozhodně nezaujímá, nicméně nemůže vyjádřit kladné stanovisko k uznání režimu. „Chápu, že chcete, aby to bylo vyjádřeno formálně a slavnostně a vím, jaký by to mělo dosah nejen vnitropolitický, ale i mezinárodní... My tady přicházíme s tím vším do styku poprvé. Nikdy jiný nestojí zatím tváří v tvář této skutečnosti, a proto nás jiní mohou prohlásit za zrádce.“ Zároveň vyslovil velké obavy z budoucí situace: „Ovšem to, co jsme viděli u nás i za hranicemi, nás neopravňuje – církev, i věřící lid – k růžovým nadějím. U nás jsme viděli, že nám mizí školství, majetek, tisk, svoboda je značně omezena tak nebo jinak, teď výchova mládeže – to všechno je různým způsobem podvázáno.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církve, 5. 5. 1948, Záznam z porady církevní komise ÚAV-NF, konaná 24. 5. 1948 v 9,30 hod, str. 15–16, 18) Druhý den se konala mimořádná porada, na které byla přednesena odpověď arcibiskupa Berana ve věci kandidatury Plojhara – Beran své stanovisko nezměnil a trval na suspendování (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církve, 5. 5. 1948, Zpráva o mimořádné poradě s členy řím. kat. církve dne 25. 5. 1948, str. 29). Jednání byla přerušena a dosavadní rozhovory nepřinesly žádné konkrétní výsledky.

Po květnových volbách KSČ zjistila nepříjemnou skutečnost – podstatná část katolického duchovenstva a věřících nezaujala kladné stanovisko⁴⁸ k „*socialisujícímu řádu*“. Církevní otázka se tedy ještě více dostala do popředí zájmů KSČ a jako možné řešení byla navržena dlouhodobá převýchova věřících, tak duchovenstva (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církve, 5. 5. 1948, Předběžné zhodnocení činnosti církví ve volbách, str. 2–3).

10. června však biskupové požádali o obnovu jednání. Tento podnět vycházel především z obavy o církevní školy, které měly podle nového školského zákona zaniknout, pokud by nebyl povolen zápis žáků. O den později, 11. června, došlo tedy k druhé etapě rozhovorů. Po vzájemné diskuzi byl zápis do církevních škol povolen a současně zástupci církve vyslovili souhlas s účastí při prezidentské volbě. 14. června, kdy se konala volba prezidenta, sloužil pražský arcibiskup Beran za přítomnosti představitelů komunistické

---

⁴⁸ Po volbách vydal generální sekretariát ÚAV NF pokyn, aby se provedlo šetření o chování duchovenstva. „Z došlých posudků bylo přezkoušeno 1038 případů z různých krajů a zjištěno, že 211 kněží dávalo před volbami veřejně najevo kladný poměr k režimu, 406 se chovalo zdrženlivě a 421 vystupovalo otevřeně nepřátelsky.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka II. Náboženství a církve, 17. 7. 1948, str. 4)

vlády a Gottwalda ve Svatovítském chrámu slavnostní Te Deum⁴⁹. Tato slavnost ovšem mezi mnoha katolíky a kněžími vyvolala značný nepokoj, neboť celou záležitost vnímali jako projev souhlasu s režimem (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církve, 26. 6. 1948, Jednání církevní komise, str. 3–4, 10).

Beran proto následující den vydal prohlášení, ve kterém připomněl, že církev „nepřijímá světový názor směru a hnutí, které odporuje jejímu názoru.“ Tento oběžník měl být čten ve všech kostelích 20. června. Zároveň vydal vyhlášku o suspendování všech kněží, kteří i přes církevní zákaz kandidovali ve volbách do Národního shromáždění a poté přijali mandát (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církve, 26. 6. 1948, str. 17–18). Vztah církve a státu se dostal do vzájemného sporu, což bylo patrné na další schůzi 18. června. Čepička označil Beranův list za nepřátelské chování a požadoval odvolání suspenze. I když se biskup Trochta snažil arcibiskupa přesvědčit, aby svůj názor změnil, ve svém úsilí neuspěl. Jednání byla opět přerušena, tentokrát na více než sedm měsíců (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církve, 26. 6. 1948, Jednání církevní komise, str. 10–11).

Ačkoliv byla situace mezi vládou a církví napjatá, KSČ se rozhodla svolat komisi pro náboženské a církevní otázky na 3. července, ovšem bez přítomnosti biskupského sboru. Čepička podotkl, že je sice nutné se zástupci církve jednat, na straně druhé ale musí být vedená tisková kampaň proti Beranovi. Ostatní členové s názorem souhlasili a zároveň Čepičkovi navrhli, aby vláda s iniciativou obnovy jednání prozatím vyčkala. Dále byl přijat návrh Jarmily Taussigové, aby se začal uplatňovat tlak na kněze „zezdola“. Na základě tohoto usnesení docházelo k osobním návštěvám duchovních, se kterými byl projednáván návrh platového zákona. Na tyto kněze se posléze vypracovávaly kádrové posudky. Církevní komise se také rozhodla připravit plán, které církevní školy budou zrušeny a které nikoliv. Jelikož vedoucí představitelé KSČ považovali zpočátku Štěpána Trochtu za „pokrokového kněze“, schválili v jeho diecézi vydávání církevního časopisu pro české země. Jednalo se o první pokus rozdělit biskupský sbor (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka II. Náboženství a církve, 17. 7. 1948, Zpráva o poradě, která se konala 3. července 1948 v ÚV KSČ o náb. a církevních otázkách, str. 10–11).

---

⁴⁹ Te Deum laudamus neboli Bože, chválíme Tebe je slavnostní děkovná bohoslužba (Kardinál Vlk 2013).

Na stupňující se tlak KSČ vůči církvím reagoval arcibiskup Beran dopisem, který byl adresovaný ministru Čepičkovi 6. července. „Žádal jste, slovutný pane ministře, ode mne bezvýhradnou důvěru. Již v dopise jsem uvedl, co znemožňuje tuto důvěru s naší strany. Další vývoj událostí nikterak neodstranil důvody pro tuto nedůvěru, naopak je ještě zesílil... Vytkl jste mi několikrát, že nejsem politikem. Ne, nejsem a nechci jím být, a i tato Vaše výtky jen potvrzují moje tvrzení, že jsem vždycky jednal otevřeně, upřímně...“ Dále Čepičkovi připomněl, že byla ujednána vzájemná dohoda o zachování církevních škol, ale i přes tento fakt ministerstvo školství vypracovalo podrobný plán na jejich zrušení. V závěru dopisu vznesl arcibiskup Beran tři požadavky, na jejichž základě mohlo dojít k obnově jednání: zaručit církevní školy zákonem, nutnost zastavit poslední opatření vykonaná ministerstvem proti církevním školám a poslední požadavek se vztahoval na náboženskou svobodu, která měla být zaručována při různých projevech, jak slovem, tak i v tisku. Dopis zůstal ale bez odpovědi (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, str. 15–16).

V následujících měsících se napětí mezi oběma aktéry nadále zotročovalo. Vláda své proticírkevní intervence nemírnila, ba naopak, a proto církevní hierarchie hledala způsoby, jak by prolomila informační monopol KSČ. Kromě bohoslužeb se ve všech částech republiky konaly křesťanské poutě a svaté misie, na které přicházely tisíce věřících. Zároveň docházelo k častému vydávání pastýřských listů a oběžníků, coby výsledek biskupských konferencí. I když církev zasílala svoje připomínky a stížnosti příslušným úřadům a ministrům, žádné odezvy se mnohdy nedočkala. Komunistická strana ovšem výjimečně reagovala na dvě události – na obsah nově vydaného memoranda a na další pastýřský list (Kaplan 2012: 130).

Neustálé útoky vůči církvi donutily biskupský sbor uspořádat mimořádnou konferenci. 16. srpna 1948 bylo v Nitře schváleno tzv. memorandum československé vládě a všichni duchovní byli vyzváni k jeho čtení v kostelích. Biskupové opětovně konstatovali, že církev nemohla učinit prohlášení úplného souhlasu s nově ustaveným režimem, neboť „systematicky je proti ní veden skrytý protináboženský a proticírkevní boj“. Vláda byla dále obviňována z neplnění slibů, omezování veřejných náboženských projevů a také ze zastavení náboženského tisku. Výtky směřovaly i k nedořešeným otázkám, jako byla např. existence církevních škol a náboženských organizací. V závěru memoranda biskupové vznesli požadavek, aby „ustal boj proti katolické církvi plánovitě prováděný“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Memorandum biskupů 91/2, str. 25–28).

Podle zprávy z ústředí Národní fronty bylo memorandum přečteno ve všech kostelích 29. srpna bez komentáře, ovšem mnozí duchovní ho komentovali. Komunistické vedení nicméně memorandum odsoudilo, neboť „obsah je veskrze nepravdivý a záměrně jsou v něm obsažena tvrzení, mající jediný cíl, znemožniti klid v náboženském životě, který u nás dosud panoval. Přes výstrahy a varování bylo opětně zneužito kazatelnic k ryze politickým účelům a protivládním útokům.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, str. 45)

Spory mezi státem a katolickou církví se ještě více prohloubily po vydání dalšího pastýřského listu ze 17. října. Věřící v něm byli vyzváni, aby se semkli okolo svých biskupů a prokázali svoji oddanost papeži, neboť „není vyloučeno, že budete opět podrobena zkoušce věrnosti Církvi svaté.“ (Opatrný 2003: 54) Zároveň biskupové zdůraznili potřebu neztratit jasný pohled a správný úsudek. „Církev není stát ve státě, ale svět vyššího života, organismus nadpřirozených hodnot... její zbraní je pokora, čistota, láska a pravda. Neváže se na žádnou státní moc...“ (Opatrný 2003: 58) Ačkoliv byl pastýřský list čten ve všech kostelích, podle KSČ se nesetkal s očekávaným ohlasem kvůli své délce a nesrozumitelnému textu. „Přitom je psán tak pobuřujícím a pochmurným tónem, jakoby mělo dojít v nejbližší době k persekuci římskokatolické církve. Obsah listu má být ve skutečnosti preventivním opatřením proti výstupům z církve do církví jiných a proti případnému zřízení nějaké nové národní církve..., věřící začínají být znechuceni častými projevy biskupů.“ Na celou situaci navíc zareagovali i představitelé nekatolických církví, kteří vydali veřejné prohlášení o zaručené náboženské svobodě a podotkli, že katolické církvi jde pouze o majetek a politické zájmy (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Vývoj církevní situace za poslední dobu, Komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV-NF, str. 3–4).

Na počátku listopadu se konala celostátní schůze církevních tajemníků pro církevní náboženské otázky. Komunisté se shodli, že trvalá spolupráce s církví je naprosto vyloučená. I když panovala obecná shoda, že vzájemné vztahy jsou velmi napjaté, komunistická strana kromě toho zjistila, že její proticírkevní kampaň nepřinesla očekávaný úspěch. Nedělních bohoslužeb se zúčastňovalo stále více katolíků a velké oblibě se těšila ta kázání, která se vztahovala k aktuálním otázkám veřejného života. Navíc diskuze o platech duchovních potvrdila, že téměř všichni kněží stojí za svými biskupy (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, III. Náboženství a církev, 16. 10. 1948, str. 1, 4, 9).

Pokračující zákroky vůči církvi vyvolaly u biskupského sboru obavy ze zhoršení celkové situace, a proto volání po obnově rozhovorů s vládními činiteli KSČ byla slyšet čím

dál častěji. V listopadu arcibiskup Beran, biskup Trochta a košický biskup Jozef Čársky odjeli do Říma podat zprávu o celkové situaci církve v Československu, kde diskutovali především s papežem Piem XII. a kardinálem Tardinim. Vatikán předpokládal, že ke změně komunistického režimu v Československu nedojde, i přesto biskupům doporučil, aby se s vládou dohodli a jednání protahovali do té doby, než by se vytvořily přijatelné podmínky (Vaško 2005: 107).

O možnosti dosáhnout přijatelného kompromisu se státem se zabývala biskupská konference 14. a 15. prosince 1948 v Praze. I když se v průběhu rozsáhlé debaty objevovaly rozdílné názory, posléze se duchovní shodli, že jisté vyhlídky k dohodě jsou možné a že je tedy povinností církve, aby se chopila této příležitosti. V závěru konference byly přijaty tři následující body – co nejdříve zahájit jednání s vládou, vypracovat memorandum, jakožto podklad pro jednání, a následně memorandum předat do rukou prezidenta Gottwalda. V čele biskupské delegace měl stát pražský arcibiskup, avšak Beran odmítl. Zastával velmi tvrdý a nekompromisní postoj, tedy jednání s vládou nezahajovat. Po ostré kritice biskupů svůj názor nakonec změnil. Velmi záhy se ale ukázalo, že žádná delegace Gottwalda nenavštívila. I když se Štěpán Trochta snažil Berana přesvědčit, že vůči církvi má závazek a že veškerá zodpovědnost leží v jeho rukou, rozhodl se delegaci nevést a zároveň navrhl, aby ji vedl sám Trochta (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, str. 51–52).

19. ledna 1949 přijal prezident Gottwald olomouckého arcibiskupa Matochu, kterého doprovodil biskup Trochta a slovenský biskup Eduard Nécsey. Diskuze probíhala klidně biskupové projevíli zájem o jednání a dohodu s vládou. V průběhu návštěvy ovšem upustili od předání memoranda. Gottwald sice slíbil, že se pokusí rozhovory obnovit, nicméně veškeré požadavky a stanoviska musí obdržet písemně (Kaplan 1993a: 57). Memorandum bylo ještě téhož dne odesláno na Hrad a obsahovalo deset požadavků. První z nich se věnoval zastavení neustálých útoků proti církvi v tisku, v rozhlase a ve veřejných projevech a zároveň aby církve měla možnost se proti těmto útokům bránit. Druhý požadavek odkazoval na nutnost splnit dohodu o církevním školství z 11. června 1948. Dále biskupové žádali zavedení výuky náboženství na všech školách III. stupně a zároveň aby zmizely protináboženské a proticírkevní myšlenky ze školních osnov.

Upravení otázky náboženského a církevního tisku, jakožto obnova zakázaných knih se stalo čtvrtým nárokem. Církve rovněž požadovala právo sdružovat se v náboženských spolicích a právo svobodně se shromažďovat na veřejných náboženských manifestacích. Dále si biskupský sbor přál zastavit negativní kampaň proti papeži, a aby vláda zamezila snahám vnášet spory mezi biskupy, duchovní a věřící. Následně žádali, aby zatčení

duchovních se nahlašovalo církevním úřadům. Předposlední požadavek se vztahoval k úpravě platových podmínek duchovenstvu. Poslední bod memoranda se věnoval odstranění diskriminace kněží, řeholníků a řeholnic (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, Memorandum biskupů, str. 35–38). Z výše vyjmenovaných nároků lze usoudit, že úmyslem biskupů bylo zajistit podmínky pro svobodu náboženství a aby církev měla své čestné místo v občanském životě. V obecné rovině ale celkový obsah odporoval církevní politice KSČ, proto se předpokládalo, že k vzájemnému konsenzu nedojde.

K obnově jednání skutečně došlo, i když až o měsíc později, 17. února 1949. Úvodního slova se ujal Čepička a zhodnotil vývoj poměru mezi církví a státem od roku 1945 do února 1948. Opět zdůraznil, že „lidově demokratický režim dal a dává dnes církvím nejširší svobodu a možnosti rozvoje..., nicméně vysoká hierarchie se postavila proti vůli lidu a nadržovala zpátečnickým živlům.“ Neopomenul dodat, že dohoda nebyla uskutečněna kvůli katolické církvi, neboť zaujala politiku „dvojí tváře“. Trochta uznal, že v případě konfliktu je církev v nevýhodě a že by tento konflikt prohrála. „Museli bychom prohrát, protože nejsme rovnocennými partnery.“ Nakonec Čepička předložil delegaci čtyři podmínky, jejichž splnění bude předpokladem k dalšímu jednání: prohlásit loajalitu režimu, odvolat suspenzi všem „pokrokovým kněžím“, odvolat zákaz politické činnosti kněžím a zastavit diskriminaci těm duchovním, kteří spolupracují s vládou. K zásadnímu řešení ovšem během šestihodinové debaty opět nedošlo (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, Zpráva o jednání s římsko-katolickou církví na půdě Národní fronty dne 17. 2. 1949, str. 53–54, 56–58).

Obnovené rozhovory vyvolaly mezi duchovními nadšení, především z hlediska možného kompromisu mezi církví a státem. Neočekávaný růst návštěvnosti církevních obřadů byl rovněž výrazem sympatií věřících s postojem církve. K výročí únorových událostí se ale katolická církev nevyjádřila. Jen biskup Trochta vydal duchovenstvu litoměřické diecéze nařízení, že se 27. února 1949 bude konat bohoslužba za blaho republiky. Zároveň vyzval duchovní k modlitbám za dosažení spravedlivé dohody církve a státu. Naproti tomu arcibiskup Beran rozeslal duchovenstvu oběžník, ve kterém varoval před chystaným nábořem členů do lidové strany. Znovu upozornil, že zákaz zúčastnit se politického života stále trvá a odmítl také povolit sbírku pro katolickou Charitu, neboť ji označil za „trojského koně vlády, který má být vpašován do organismu církve“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, Týdenní zpráva církevního oddělení ÚAV-NF od 20. 2 – 27.

2. 1949, str. 1–3, 6.). 4. března 1949 se navíc vrátil z Říma olomoucký arcibiskup Josef Matocha, který s sebou přivezl řadu vyznamenání, mimo jiné pro prorektora Univerzity Palackého v Olomouci Františka Cinka. Podle Vatikánu měli biskupové vyjednávat prospěšné podmínky pro církev, na druhé straně ale neměli příliš ustupovat. Na základě tohoto doporučení arcibiskup Beran vznesl požadavek, aby vládní čtyři požadavky nebyly schváleny v plném rozsahu, ale aby místo prohlášení byl vypracovaný pastýřský list (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, Zpráva o vývoji církevní politiky za období od ledna 1949 do 9. března 1949, str. 14, Týdenní zpráva církevního oddělení od 6. – 13. března 1949, str. 22).

K zásadnímu vyostření a de facto ukončení vzájemných vztahů došlo během biskupské konference v Dolním Smokovci, 22. a 23. března 1949. Arcibiskup Beran při svém zahajovacím proslovu zdůraznil, že konference je velmi důležitou událostí, neboť přinese odpověď na čtyři vládní požadavky. Při zahájení odpoledního jednání ovšem došlo k odhalení odposlouchávacího zařízení. Jak se lze dočíst z hlášení agenta StB – „V zasedací místnosti bylo přetopeno, jeden z účastníků otevřel okno do vedlejší místnosti a přitom objevil drát. Beran vyskočil, chtěl rychle k oknu, zakopl o koberec a pod ním se odkryl další kus drátu vedoucí k odposlouchávacímu zařízení. Arcibiskup prohlásil, že za takových okolností nelze jednat a konferenci rozpustil.“ Proti tomuto návrhu se ovšem ohradil biskup Trochta, který se ostatní snažil přesvědčit, aby zaujali klidné stanovisko, věc se prošetřila a až následně se vyvodily závěry. Duchovní se sešli tedy i druhý den, nicméně nikdo se nechtěl ujmout projevu. Nakonec byl přijat návrh, aby Beran požádal předsedu vlády a ministra vnitra o vyšetření celé záležitosti. Až poté se církev vyjádří ke čtyřem vládním požadavkům (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, str. 75–76).

Ministerstvo vnitra se 1. dubna k celé situaci vyjádřilo dopisem, ve kterém sdělilo, že se zřejmě jednalo o odposlechy některých velkých západních tiskových agentur, nebo že zařízení umístila vatikánská špionáž. Beran následně odvětil: „Budete-li postupovat další pátrání cestou uvedenou, pak jistě jdete po nesprávné cestě. Dá se také předpokládat, že cizí agentury v podobných případech mají modernější a dokonalejší aparaturu, než byla ona ve Smokovci tak primitivně přimontovaná... To všechno jsou fakta, o kterých víme, která nás nepřekvapují, poněvadž podobné metody známe z doby nacistické okupace a s nimi též počítáme.“ (Vodičková 2009: 193)

Na biskupské konferenci v Olomouci, v dubnu 1949, byla oficiálně ukončena jednání mezi státem a církví. Arcibiskup Beran navíc zbavil Štěpána Trochtu plné moci k jednání

s vládou a zakázal mu i účast na oslavách prvního máje v Praze, jichž se chtěl zúčastnit. Z této konference následně Beran adresoval dopis prezidentu Gottwaldovi, ve kterém se mimo jiné uvádí: „Ve svém memorandu jsme žádali, aby přestaly soustavné útoky v tisku, rozhlase a veřejných projevech proti církvi a jejím představitelům a zejména aby byla zastavena kampaň proti sv. Otci. Považovali jsme za samozřejmé, že během církevně-politického jednání v těchto útocích nebude pokračováno. Avšak s bolestí konstatujeme, že ani tento samozřejmý požadavek nebyl dodržen... Protestujeme jménem svým a celého katolického lidu proti ustanovením, která prakticky znemožňují, že většina obyvatelstva tohoto státu, je postavena mimo zákon. Odmítáme proto všechna ona tvrzení, že všechna vina nezdaru jednání spočívá na katolickém episkopátu...“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47)

Komunistický režim přijal novou linii církevní politiky, která se začala projevat ostrými represemi, ať už se jednalo o politická či administrativní opatření. Na druhou stranu, během více než ročního vyjednávání si církev získala na svou stranu podporu většiny kněží i části věřících. Především biskupský sbor se pro ně stal symbolem odporu a vzdoru vůči komunistickému režimu. Zatímco arcibiskup Beran zaujal nekompromisní stanovisko vůči komunistickému režimu a snažil se vnímat pokyny a rady z Vatikánu, Trochta byl na druhé straně nakloněný dohodě s totalitní mocí, čímž by církev mohla být aktivní, i když v omezené míře.

3.2. Reakce biskupů na nové církevní zákony

Biskupská konference, která se konala 13. a 14. srpna v Trnavě, zaslala vládě další memorandum. Předsedal jí olomoucký arcibiskup Matocha, neboť arcibiskup Beran se již ocitl v internaci. Biskupové se sice shodovali, že přijetí nových církevních zákonů by znamenalo závislost církve na státu a konec duchovní svobody, na druhou stranu byli ochotni složit přísahu věrnosti ČSR v rámci Modu vivendi. Jednání by se ovšem uskutečnilo pouze za předpokladu splnění už dříve jmenovaných podmínek. V první řadě žádali zrušení internace arcibiskupa Berana a odvolání všech státních zmocněnců z církevních úřadů. Dále vyslovili přání pro obnovu svobody shromažďování a svobodu pro všechn zastavený katolický tisk. Současně zdůraznili, že s připraveným zákonem o úhradě osobních a věcných potřeb církví nemohou souhlasit, neboť se jedná o záležitost, která se projednala pouze jednostranně. Biskupové se zároveň ohradili proti tvrzení, že by pracovali ve službách kapitalismu: „Nesledujeme žádné politické cíle a omezujeme se jen na obranu proti rušivým zásahům do náboženské svobody, ústavně nám zaručené... Vždyť byl to velký sociální papež Lev XIII., který ve své encyklice Rerum novarum odsoudil kapitalismus a jeho výstřelky

a stejně tak učinil i papež Pius XI.“ Vláda ale žádnou ochotu k obnově jednání neprojevila (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47, složka Vláda ČSR – katoličtí biskupové).

Výrazný konflikt mezi představiteli moci a církví představoval navrhovaný zákon o hospodářském zabezpečení církví, který byl pro komunistický režim zcela klíčový, neboť duchovní by se ocitli v roli státních zaměstnanců, jinými slovy stát by jim vyplácel mzdu. Biskupský sbor i duchovenstvo zákonnou úpravu platového zákona odmítlo, což dokazovala i rezoluce s 1670 podpisy kněží, kterou vláda do 24. září 1949 obdržela. Ačkoliv byl návrh zákona v říjnu schválen, biskupové se opět snažili alespoň o zmírnění jeho dopadu (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 57, složka „2–1949“).

Dalším přijatým proticírkevním zákonem se zřizoval Státní úřad pro věci církevní. Reakci na tyto dvě skutečnosti projednávala další biskupská konference, a to 21. října 1949, jejímž výsledkem se stala petice, kterou opět adresovali vládě. Biskupové poukazovali na protistátní a protiústavní charakter obou přijatých zákonů a požadovali jejich revizi. Zároveň konstatovali, že katolická církev je de facto postavena mimo právní stát a navíc SÚC může zasahovat do veškerých církevních a náboženských záležitostí. „Církví se nezaručuje svoboda řídit si samostatně záležitosti duchovní, věci svědomí... její duchovní činnost bude hodnocena podle hledisek čistě politických a označována za protistátní...“ Konference ale souhlasila, aby kněží složili slib věrnosti státu, ale pouze s dodatkem „pokud to není v rozporu s božskými a církevními zákony a přirozenými právy člověka“. Pokud by se tak nestalo, duchovní by vyjádřili loajalitu tzv. schismatické církvi. Biskupové se rovněž vyjádřili pro jmenování svých zástupců do církevních komisí. Jak poznamenal biskup Trochta představiteli KSČ v soukromém rozhovoru, atmosféra na této konferenci byla poněkud sklíčená a převládal názor dohodnout se s vládou na kompromisu. Zároveň Trochta zdůraznil, že se jedná o počátek nového postoje biskupů ke státu a že je třeba trpělivosti, která postupně umožní univerzální dohodu (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Katolická akce, str. 219–220, 222, 227–228).

Peticí se zabývalo předsednictvo ÚV KSČ 2. listopadu a k požadavkům církve se velmi ostře ohradilo. „Odmítáme váš nepřátelský protistátní postoj pokračující ve velezrádném spojení.“ V odpovědi navíc zdůraznili, že k církevním záležitostem je kompetentní pouze SÚC, a proto ať se biskupský sbor obrátí na tuto instituci (Kaplan 1993a: 106).

Biskupská konference 16. a 17. listopadu 1949 se naposled snažila přesvědčit komunistické vedení o protiústavních a proticírkevních opatření, která jsou v rozporu s náboženským životem a náboženskou svobodou. „Žádáme vládu, aby uvážila zmíněné zákony a nařízení tak, aby byly ve shodě i s ústavou církve a takto proveditelné... Ani ve státech, kde církev nemá státního uznání, nebylo sáhnuto na svobodu církve tak, jako u nás. Kdyby se církev vzdala svých práv... náboženský život by byl vydán na pospas náladám a bludům.“ Zároveň varovali před nebezpečím kvůli dozoru při výuce náboženství, neboť za takové situace může dojít k „zákazu katolické pravdy“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Katolická akce, str. 239–242). Tímto dopisem skončila na dlouhou dobu vyjednávání o církevních záležitostech a veškerou agendu přebral SÚC, který se velmi usilovně snažil, aby církevní zákony byly ve společnosti co nejrychleji zrealizovány.

3.3. Slib biskupů

Významnou událostí pro komunistický režim se stalo složení slibu věrnosti lidově demokratické republice, ke kterému podle SÚC mělo dojít na začátku roku 1950 a byla k němu vyzvána většina duchovních. Nicméně už po roce 1949 biskupové začali vzdorovat a odmítali nový slib⁵⁰ složit. Nižší duchovenstvo skládalo sliby do rukou předsedů okresních nebo krajských národních výborů, vyšší duchovní do rukou ministra Čepičky nebo předsedy SÚC, a nejvyšší představitelé církve skládali slib do rukou předsedy vlády Antonínu Zápotockému. Pokud se některý duchovní vyslovil, že slib nesloží, bylo mu vyhrožováno zbavením státního souhlasu k vykonávání duchovní činnosti a internací v táboře (Vaško 2007: 24–25).

Izolace biskupů zcela znemožnila přímé styky duchovních s Vatikánem, o což komunistické vedení usilovalo. Duchovní byli rozděleni na dva tábory – na tzv. zastánce církevní politiky, kteří projevíli ochotu ke spolupráci s režimem, a druhou část tvořilo tzv. reakční duchovenstvo, proti kterému režim ostře zasahoval. Nicméně i po vlně represí, zatýkání a věznění, řada tzv. „pokrokových kněží“ uznávala jen takové biskupy, kteří byli řádně vysvěceni. 11. března si SÚC pozval na poradu několik duchovních, aby zjistil, zda jsou ochotni uznat nové církevní zákony, včetně samotného režimu (Kaplan 1993a: 131, 146). Druhý den složili požadovaný slib. Jednalo se o dva české biskupy, Štěpána Trochtu a Mořice Píchu, dva slovenské biskupy, Jozefa Čárského a Ambróze Lazíka, a opavského apoštolského vikáře Františka Ondereka (Halas 2013: 638–639).

---

⁵⁰ Všichni biskupové již od doby první republiky museli ihned po svém jmenování před nástupem do funkce skládat slib podle modu vivendi.

Ačkoliv již v roce 1951 složení slibu nemělo žádný význam, biskupové i přes to zůstali v internaci. Komunistický režim se domníval, že alespoň uspokojil „pokrokové kněze“ a že konečně ovládl církevní správu (Balík, Hanuš 2013: 81).

3.4. Tajné svěcení biskupů a skrytá církev

Po nezdařilém vyjednávání mezi biskupy a vládou byla katolická církev zbavena svého postavení ve společnosti. Komunistická moc po krátkém váhání přikročila k radikálnějším opatřením a likvidaci jakéhokoliv napojení na Vatikán. Na základě těchto represí se v 50. letech začala rozvíjet tzv. skrytá církev⁵¹. Ve skutečnosti se jednalo o skupiny duchovních a laiků, kteří se snažili prolomit bariéry komunistického režimu různými způsoby – od výuky náboženství po nelegální svěcení biskupů a kněží. Vězněné a státem dozorované biskupy nahrazovali biskupové tajní a scházející tisk se pokoušeli nahradit církevním samizdatem. Ačkoliv se tedy komunistická moc domnívala, že katolická církev je zcela ochromena, pod povrchem totalitního státu neustále probíhal individuální zápas o přežití víry a formování nové křesťanské generace (Cuhra 2001b: 20).

Vatikán viděl ovšem podmínky pro existenci církve v komunistickém režimu velmi skepticky. Předpokládal, že dojde k útlaku a pronásledování věřících. Proto byla československé církvi udělena podpora budování tzv. mexických fakult, které umožňovaly vytvoření alternativní hierarchie a zároveň měly zabezpečit další vývoj katolické církvi. Tajné fakulty ale musely pracovat podle jistých podmínek. V ilegality působili dva tajní kněží. První z nich vykonával svoji funkci a pomáhal při organizaci církve. Pokud by byl zadržen, na jeho místo by nastoupil druhý tajný kněz a pokračoval by v jeho činnosti (Habánik 2015: 26).

Biskup Mořic Pícha v letech 1949–1950 po dohodě s vatikánským diplomatem, Ottavio de Livem, nezákonně vysvětil pět tajných biskupů – Karla Otčenáška, Petra Štěpánka, Josefa Procházku, Josefa Křištofa a Josefa Blahušku. V roce 1949 působilo v katolické církvi osm biskupů, v roce 1959 zůstal v úřadě jen jeden, Antonín Eltschkner⁵². Arcibiskupové Beran a Matocha, biskupové Skoupý a Hlouch byli v internaci, Trochta, Ján Vojtaššák a Stanislav Zela ve vězení (Kaplan 2005: 614, 641).

V rámci tajné církve se vytvořily dvě nejsilnější skupiny, které určovaly charakter možných skrytých církevních aktivit. Byla to skupina kolem kněze Josefa Zvěřiny a volné sdružení *Koinótés* pod vedením kněze Felixe M. Davídka. Ačkoliv obě skupiny a jejich

---

⁵¹ Velmi známé jsou i termíny jako církve mlčící, církve umlčená, církve podzemní, církve nelegální apod.

⁵² Do roku 1961 se stal jediným státem uznávaným světicím biskupem v českých zemích. Spolupracoval s Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultou a stal se kandidátem ÚV KSČ na obsazení místa pražského kapitulního vikáře (signály.cz).

reprezentanti měli svá specifika a odlišnosti, jednalo se o duchovní se širokými zájmy, k nimž nepatřila jen teologie. Zvěřinova skupina se pokusila vytvořit celostátní vzdělávací systém, v němž byla přítomna jak výchovná, tak i vzdělávací složka. Později se Josef Zvěřina stal velmi aktivním členem Charty 77 a uvědomoval si nezbytnost vytvoření co nejširšího názorového hnutí, které by usilovalo o demokracii. Ve svých seminářích seznamoval posluchače a příznivce nejen s klasickou teologií, ale také s politickými událostmi (Fiala, Hanuš 2006: 675,676).

Davídkovo společenství *Koinótés* vzniklo v první polovině 60. let a fungovalo až do roku 1989. Ačkoliv bylo nepochybně sledováno ze strany StB, nikdy proti němu režim nezasáhl. Samotný Davídek ale patřil ke kontroverzním osobám. Biskupské svěcení uděloval pouze těm, které dobře znal – ti ale od něj posléze nedostali pravomoc světit další biskupy. Kuriozitou je také jeho svěcení ženatých biskupů a žen, i přes to, že se na něj snesla vlna kritiky a svěcení bylo v rozporu s katolickou tradicí a církevním právem. Na druhé straně i on ve svých teologických přednáškách zmiňoval společenská a politická témata, i když ho na druhé straně zajímaly především širší celosvětové problémy (Nedorostek 2010: 337–340).

Existence nezávislého intelektuálního centra představovala důležitý prvek v rámci opozičních aktivit v komunistickém Československu a přispívala k narušování pokusů komunistické moci o absolutní kontrolu nad intelektuálním a duchovním životem. Na druhé straně je nutno poznamenat, že z bezpečnostních důvodů celá řada lidí ze skryté církve o sobě vůbec nevěděla a nikdo tedy neměl obecný přehled o všech aktivitách, které se tajně rozvinuly (Fiala, Hanuš 1999: 183–184).

3.5. Odkaz II. vatikánského koncilu

Druhý vatikánský koncil, který probíhal v letech 1962 až 1965, patří dozajista k nejvýznamnějším náboženským událostem 20. století. Zatímco výsledky předešlých koncilů se dotýkaly života věřících většinou postupně, odezva tohoto koncilu měla okamžitý a bezprostřední dopad na miliony věřících po celém světě. Druhý vatikánský koncil byl díky účasti dvou a půl tisíce biskupů z celého světa a teologické elity prvním koncilem s reprezentativním zastoupením univerzální církve. Papežové se následně přestali chovat jako „císaři“ a začali vystupovat jako pastýři. Jejich rozhodnutí i gesta odstranily obvyklé vnímání církve coby pozůstatek středověku. Ačkoliv pozice církve byla ve druhé polovině 20. století složitá z hlediska mezinárodní situace, nikdy nebyla v novověku silnější než za Pia XII. Jedna třetina lidstva žila v uvědoměle ateistických totalitních režimech a počet praktikujících katolíků v tradičně křesťanských zemích dosahoval nanejvýš 30 %. Myšlenka

na svolání koncilu se objevila již za papeže Pia XI. ve 20. letech 20. století, ale nakonec se tato událost neuskutečnila. Další úvahy z let 1948–1949 vypadaly slibně, nicméně Pius XII. ukončil přípravy koncilu v lednu 1951 (Petráček 2016: 23, 116, 125).

Po smrti Pia XII., 9. října 1958, zpočátku nic nenasvědčovalo tomu, že by z církevně-historického hlediska mělo dojít k hlubším změnám. Když byl jeho nástupcem zvolen Jan XXIII., mnozí jej hodnotili jako „přechodného papeže“ a nikdo od něj neočekával žádný zásadní počín – dožíval se 77 let. Jeho životním tématem bylo vést církve takovou, jaká byla, tedy bez rozdílu. Zároveň byl plně přesvědčen, že víra má vůči světu závazek neodmítat jeho otázky a úzkosti, ale přijímat je jako vlastní otázky křesťanů. Hlásal, že musí dojít k vnitřní obnově v církvi, neboť víra a křesťanský život se mohou oživit jen tehdy „když učiní věrohodným, že otevírají novou sílu a perspektivu pro život, jaký se žije teď a je takový, jaký je, a ne jaký by si jej církve přála.“ Jako první přišel s myšlenkou tzv. „pastorálního koncilu“ – tudíž koncilu, na kterém se sejde světová církev a projedná, jak nejlépe hlásat křesťanskou víru po celém světě (Pesch 2014: 48, 65–66, 69).

Pontifikát papeže Jana XXIII. přinesl i první rozhovory s představiteli katolické církve, kteří se ocitli ve sféře komunistického vlivu. Vatikán usiloval již na počátku 60. let o navázání diplomatických styků s většinou zemí východního bloku, avšak Československo patřilo k zemím, které na vatikánské pokusy reagovalo velmi střídmo. Po ukončení první části druhého vatikánského koncilu Řím projevil zájem o účast alespoň jednoho československého biskupa. Již v říjnu 1962 přijela do Vatikánu delegace dvanácti církevních duchovních, z toho tři biskupové – A. Lazík, František Tomášek a Eduard Nécsey. Ze všech rozhovorů bylo patrné, že Vatikán má prvořadý zájem na vyřešení správy diecézí, do kterých by byli dosazeni biskupové nebo apoštolští administrátoři. Zároveň bylo nutné upravit výchovu kněžského dorostu, povolit výuku náboženství v kostelích a na farách, a dosáhnout pro duchovní volný styk s Vatikánem. Ministru školství a kultury, Františku Kahudovi, předal Nécsey dopis, který potvrzoval, že Řím by si přál zlepšení vzájemných vztahů. Komunistické vedení se nakonec po dlouhých diskuzích rozhodlo pro přímé jednání zástupců vlády s Vatikánem. Nicméně ještě předtím se přijaly tři zásady: odsouzeným biskupům nepovolit návrat do funkce, jakožto biskupům, kteří nesložili slib věrnosti, a vyslovit souhlas se jmenováním biskupů z dosavadních kapitulních vikářů, kteří mají důvěru vlády (Kaplan 2001: 11–12, 14).

V květnu 1963 přicestovala do Československa vatikánská delegace, poprvé od přerušení diplomatických styků. Počáteční rozhovory byly pro vatikánské diplomaty velmi složité, protože nedokázali dopředu odhadnout, jaké dopady celá záležitost přinese. Vzhledem ke komunistickému režimu se předpokládalo, že se reálně vyjedná minimum

požadavků. Za stěžejní Vatikán považoval, aby jednotliví biskupové složili slib věrnosti republice, který předtím odmítali. Největší pozornost se soustředila na jednání s arcibiskupem Beranem, který se po propuštění z internace v roce 1963 vyslovil pro návrat do Prahy (Šebek 2017: 383).

Zpráva o částečném uvolnění Berana vyvolala u duchovních velmi pozitivní ohlas, ovšem i nadále se nesměl ujmout svého úřadu. Jelikož arcibiskupa začalo navštěvovat nebývalé množství lidí, KSČ tuto situaci vyřešila přestěhováním Berana do těžko přístupného Radvanova u Mladé Vožice. Do celkové záležitosti se ovšem vložil Vatikán. V lednu 1965, nový papež Pavel VI., oznámil jeho jmenování kardinálem. Po složitých jednáních nabídl komunistický režim Beranovi odlet do Říma na slavnostní jmenování, avšak bez možnosti návratu. Zároveň KSČ souhlasila se změnou ve vedení pražské arcidiecéze – Tomášek mohl ve funkci vyměnit kolaborujícího kapitulního vikáře Antonína Stehlíka (Vodičková 2010: 36).

Biskup Tomášek jako jediný z českých biskupů byl přítomen v letech 1962–1965 na všech čtyřech zasedáních koncilu. Paradoxem zůstává, že mu státní úřady umožnily vyjet už na první zasedání. Navíc byl tajně vysvěcen a funkci biskupa nemohl vykonávat. KSČ se jevil jako nejsnáze ovlivnitelný a zároveň jeho existence měla ukázat údajnou náboženskou svobodu v ČSR. Tomášek během svého působení v Římě pronesl celkem pět příspěvků, nicméně do debat o vztahu církve ke komunistické ideologii nezasahoval. Byl si moc dobře vědom, že případné kritické vystoupení by mu znemožnilo další účast na koncilu a obhajoba totalitního režimu byla u něj nepřijatelná. Přestože musel být velmi obezřetný a volit „správná“ slova, jeho veřejné projevy byly velmi významné. I přes tuto skutečnost druhý vatikánský koncil pro něj znamenal jednoznačně pozitivní záležitost a chápal jej jako uložení úkolu, který je třeba naplnit (Opatrný 2010: 105–107).

Otázkou zůstává, proč Vatikán nevyužil reformního pokusu československých komunistů po lednu 1968 k realizaci jednání o postavení církve v ČSR. Proběhla celá řada změn, které předpovídaly větší otevřenost církevního života, například lze uvést rozpuštění kolaborantské organizace Mírového hnutí katolického duchovenstva. Současně dochází k obsazování diecézí internovanými biskupy – do Českých Budějovic se vrací Josef Hlouch, do Brna Karel Skoupý a Štěpán Trochta do Litoměřic. Do duchovní správy se začali vracet stovky kněží. Z ilegality vystoupili členové mužských řeholí a ženské řády dostaly možnost přijímat nové členky. Pražské jaro zaznamenalo rovněž nebývalou velkou činnost nejen duchovních, ale i věřících (Šebek 2017: 385–386).

4. SPOLUPRÁCE S REŽIMEM NA PŘÍPADU KATOLICKÉ CÍRKVE

Podle slovenského sociologa Miroslava Tížika existovala v komunistickém Československu katolická církev, která byla rozdělena na tři nezávislé subjekty – *úřední církev*, *neoficiální církev* a na *exilovou církev*. Úřední církev byla vnímána jako spolupracovník a podporovatel komunistického režimu, zatímco takzvaná neoficiální a exilová církev fungovaly jako sjednocená opozice (Tížik 2015: 53). Změna postavení církve ve společnosti ovlivnila několik duchovních, kteří po únoru 1948 začali být aktivní v politickém životě a zároveň se chtěli stát součástí politických elit na všech úrovních státní politiky. Tato skupina katolíků otevřeně podporovala tzv. politiku lidové demokracie a současně s komunistickým režimem spolupracovala. Následující část této práce bude tedy zaměřena na fenomén církevní kolaborace. V této souvislosti bude zmíněno hnutí tzv. „pokrokových“ katolíků, které KSČ pojmenovala Katolická akce. I přes velkou snahu a podporu mocenských orgánů prorežimní Katolická akce postupně zanikla. Na počátku roku 1951 ovšem komunistické vedení přišlo s myšlenkou vytvořit „reprezentativní“ orgán, který by nahradil stávající hierarchii katolické církve. Kolaborantské seskupení se formovalo postupně pod záštitou propagace boje za mír. V létě 1951 byl vytvořen Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva, následně přejmenovaný na Mírové hnutí katolického duchovenstva.

4.1. Katolická akce

Rozpory mezi katolickou církví a státem se na začátku roku 1949 ještě více prohlubovaly a nové vznikaly. Po „smokovské události“ se situace vyostřila do takové míry, že se ústředí Národní fronty rozhodlo pro radikálnější zásahy vůči církvi. Kromě mocensko-administrativních a represivních opatření probíhala také příprava „politického hnutí“ v církvi. V této souvislosti byla přisuzována velká role tzv. „pokrokovým kněžím“, kteří kolem sebe měli sdružovat pokrokové katolíky – laiky. Ústředním záměrem komunistického vedení bylo vyvolání rozkolu uvnitř katolické církve a právě kolaborující duchovní a laici měli posloužit jako hlavní nástroj k dovršení onoho cíle (Vlček 2003b).

Idea, rozvrátit katolickou církev zevnitř, byla vypracována církevním oddělením Ústředního akčního výboru Národní fronty (ÚAV NF) během března a dubna 1949. Hlavní plán se věnoval vzniku tzv. *hnutí pokrokových katolíků*. Podle tvůrců návrhu by toto hnutí mělo vystupovat proti „reakční“ politice své hierarchie a Vatikánu. Postupnými kroky by se z něj stalo hnutí masové, které by působilo nejen v katolické církvi, ale svým dosahem by ovlivňovalo i veřejný život. Klíčové požadavky, jež hnutí mělo uplatňovat uvnitř církve, lze vymezit následovně – „aby vysoký klérus nezneužíval víry a církve k vysloveně politickým

cílům, a to k cílům reakčním, hnutí povede věřící katolíky ke spolupráci se socialistickým hnutím, bude podporovat poslovanštění bohoslužeb ve smyslu fakulty udělené papežem duchovním v roce 1948, bude razit a propagovat v církvi zásadu, že papež je neomylný ve věcech víry a mravů, že však je omylný ve věcech politických, a že nadto stojí pod tlakem kapitalistického světa a že sice proto katoličtí věřící chápou jeho těžké postavení, ale v politice ho poslechnout nemusí a v zájmu církve nesmějí.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Katolická akce, str. 87–88, 91–92).

Tento koncept se dále projednal a užší předsednictvo ÚV KSČ⁵³ ho schválilo 25. dubna 1949. Zároveň byla nastíněna již konkrétní organizační struktura hnutí a plán na samotnou realizaci. Ovšem zvláštní pozornost byla věnována názvu a po několika úvahách se přijalo označení *Katolická akce*⁵⁴. Toto uskupení „pokrokových katolíků“ mělo představovat volné sdružení, a to jak v Čechách, tak i na Slovensku. Současně se měly vytvořit i krajské a okresní výbory. Během první fáze přípravy, jež byla vymezena do 30. května 1949, docházelo k zesílení kritických článků namířených proti Vatikánu⁵⁵, naopak církevní politika Národní fronty byla vyzdvižována jak v denním tisku, tak i v rozhlase. Pozornost se zaměřila i na církevní spolky, především na Českou katolickou Charitu, která se měla stát „monopolním“ podnikem pro nakladatelskou činnost a také měla sloužit jako hlavní zdroj finančního zabezpečení pro nově vzniklé hnutí. Některé katolické spolky, jako například Křesťanská akademie nebo Akademie lidová, KSČ založila v průběhu května (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, kart. 47).

Jak již bylo zmíněno výše, „pokrokoví kněží“ se stali při realizaci nové církevní koncepce velmi důležitým prvkem. Jako první totiž měli učinit rozkol mezi duchovními uvnitř církve, ba co více, fungovali jako spolehlivý partner komunistické moci a zároveň vznášeli návrhy a připomínky, aby Katolická akce vykonávala svoji funkci co nejlépe. Církevní oddělení Národní fronty již v březnu 1949 vypracovalo seznam „vlasteneckých“

---

⁵³ I v tomto případě měla hlavní slovo při formování oficiální církevní politiky tzv. církevní šestka.

⁵⁴ Ve skutečnosti komunistický režim jen zneužil název již fungující organizace. Katolická akce byla instituce, jejímž cílem mělo být zapojení více katolíků – laiků do moderní společnosti, ve které by uplatňovali náboženskou výuku a hájili by práva církve. Prvotní myšlenku Katolické akce nastínil v encyklice *Ubi arcano Dei* papež Pius XI., vlastním jménem Achille Ratti, v prosinci 1922 (Šebek 2015: 53–54)

⁵⁵ Například v článku „V jakých vodách loví vatikánská síť“ se píše: „Před týdnem se v Itálii slavilo padesáté výročí vysvěcení dnešního papeže Pia XII. na kněze. Měla to být záležitost římských katolíků, kdyby se Vatikán staral jen o duchovní potřeby těch křesťanů, kteří se chtějí svěřit jeho vedení. Ale Vatikán se snaží vnutit věřícím i politické vedení. Papežské výročí bylo tedy vítanou a plně využitou příležitostí pro otevřenou politickou propagandu... Vatikán se celou svou propagandou snaží vykreslit komunisty a jiné pokrokové skupiny v kapitalistických státech jako loutky Sovětského svazu. Ale pravda je jinde. Komunisté ... jsou jedinými upřímnými vlastenci a pravými obránci národních zájmů svých zemí.“ (Lidové noviny 1949, č. 85)

kněží, nicméně ke společným schůzkám byli vybráni jen někteří. Jmenovitě se jednalo o Josefa Plojgara, pověřence Jozefa Lukačeviče a Alexandra Horáka, dále byli přítomni kněží Bohuslav Černocký a Josef František Fiala, kaplan Jan Mára a poslanec Ladislav Holdoš (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Katolická akce, str. 97). Porady s těmito duchovními se uskutečnily tři – na poslední, 27. května 1949, se představila finální verze Programového prohlášení Katolické akce, kterou vypracovali Černocký, Fiala, Mára, Havelka a František Hub (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, Zpráva církevního oddělení dne 31. května 1949, str. 104).

Kromě církevního oddělení a „pokrokových kněží“ se na celkové organizaci Katolické akce podílely také krajské a okresní akční výbory, které průběžně informovaly komunistické vedení o získaném počtu spolehlivých kněží a laiků. Nicméně oslovena byla i řada vojáků, tak i umělců, jako například spisovatel Jakub Deml, Vítězslav Nezval či básník Pavel Bojar. „Zástupce gen. Procházky gen. Růžička přislíbil do 3. června 1949 dodat seznam vojenských duchovních. S. Nezval projedná vstup do Katolické akce s Demlem, Zahradníčkem, Bochořákem, prof. Vyskočilem a Frintou. Děkan Akademie výtvarných umění jedná o vstupu s architektem Štefanem...“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, Zpráva církevního oddělení dne 1. června 1949, str. 2)

Ustavující konference Katolické akce se konala v Praze 10. června 1949. Přítomno bylo 283 vybraných katolíků, z toho 68 kněží. Úvodního slova se ujal kněz Fiala, nicméně vedle něj promluvila i celá řada duchovních a laiků, včetně kaplana Máry nebo kněze Černockého. Josef Plojgar vystoupil se svými referáty dokonce dvakrát. Nutno podotknout, že obsahem všech zásadních projevů se stalo volání po dohodě a spolupráci mezi státem a církví. „My jako kněží a věřící se přiznáváme k tomu, že máme v našich srdcích jednu těžkou, ale podle našeho názoru vyhojitelnou bolest, že dosud nedošlo k dohodě mezi církví a státem. Ovšem my jsme se dnes nesešli proto, abychom tyto otázky řešili bez našich biskupů, nýbrž sešli jsme se proto, aby biskupové slyšeli naši prosbu a náš hlas.“ Paradoxní ovšem je, že biskupové na schůzi pozváni vůbec nebyli a jak se ukázalo později – komunisté byli již předem rozhodnutí, že jednání s církevním sborem neobnoví. Dále se vyzdvihovala věrnost církvi, národu i státu, ale také nutnost aktivního zapojení všeho lidu do budovatelského úsilí. V neposlední řadě „pokrokoví kněží“ neopomenuli poznámky o zneužívání náboženství k reakčně politickým cílům, neboť „imperialismus používá všech metod, zastrasování, lživé propagandy, hrozeb do celého světa a křičí o ohrožené západní

civilisaci. Imperialisté, ochránci míru – jaká to ironie!“ V některých proslovech se často skloňovala i otázka míru, avšak zásadní body projevů jsou zmíněny výše (NA, Praha, fond SÚC, sign. Katolická akce 1949–1952, složka Založení Katolické akce).

Současně se volil i šedesátičlenný ústřední výbor Katolické akce. Předsedou se stal režisér Národního divadla Ferdinand Pujman, pozici generálního tajemníka převzal Vojtěch Török a post místopředsedy příslušel Damianu Kozmovi. V Programovém prohlášení, které následně podepsali všichni účastníci, bylo stanoveno šest hlavních záměrů hnutí: zintenzivnit náboženský a mravní život v církvi a prohloubit spolupráci mezi laiky a kněžími, zabezpečit náboženskou výchovu dětí, znovuvybudovat katolický tisk, podporovat vládu, prohloubit činnost katolické Charity tak, aby se mohla lépe rozvíjet, a řešit poměr ke státu v duchu soužití a spolupráce (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 573).

Významnou propagační roli měla nová „katolická“ periodika – Věstník katolického duchovenstva, vydávaný od 11. května 1949, a Katolické noviny, které vyšly dva dny po vzniku Katolické akce. Celkové finanční náklady na rok 1949 byly pro Katolickou akci, včetně Katolických novin, sečteny na necelých 10 milionů Kčs a měly být uhrazeny z finančních prostředků Ústředního akčního výboru Národní fronty a katolické Charity (Tamtéž). Ve druhé polovině roku 1949 vznikaly i informační brožury, jako například *Katolická akce, Zrada Vatikánu a hierarchie, Zrada Vatikánu a biskupů*. Dalším příkladem může být publikace *Význam a poslání Katolické akce* od Rostislava Petery⁵⁶, ve které se snaží vylíčit hlavní podstatu a význam hnutí, naopak vůči politice Vatikánu je kritický. „Zřejmě všichni nepřátelé sociálního pokroku u nás doma, na západě i ve Vatikáně vidí pro sebe největší nebezpečí v tom, že věřící křesťan, věřící katolík chce a může být dobrým a věrným občanem lidově-demokratické republiky.“ ... „Můžeme říci, že naše Katolická akce dnes představuje myšlenku křesťanské obrody a obnovy v měřítku a hledisku světovém.“ (Petera 1949: 6, 14)

Komunistické vedení bylo s počátečním průběhem Katolické akce velmi spokojeno. Podařilo se jim získat větší množství podpisů⁵⁷ pod Programové prohlášení a účast na poutích⁵⁸ a poutních místech, které Katolická akce rovněž organizovala, se těšila velkému

---

⁵⁶ Brožuru vydala KSČ v počtu 50 tisíc výtisků na konci července 1949.

⁵⁷ O úspěchu Katolické akce informoval i denní tisk. Například v Lidových novinách byl 14. června 1949 otištěn článek nesoucí název „Náš věřící lid žádá dohodu církve se státem. Stovky kněží souhlasí s prohlášením Katolické akce.“, ve kterém zveřejnili seznam kněží, jež vyslovili souhlas s tímto hnutím (Lidové noviny 1949, č. 138).

⁵⁸ „Katolická akce... se znenáhla stává masovou silou. Obrovské masové pouti ve dnech 4. a 5. července 1949 na Sázavě, kde bylo na 50 000 účastníků, na Velehradě, kde bylo přes 100 000 účastníků a na Devíně u Bratislavy, kde bylo 150 000 účastníků, jsou toho dostatečným důkazem.“ (Lidová demokracie 1949, 23. července. Archiv KDU-ČSL, fond ČSL a církve – 1949 Katolická akce, kart. 32/3)

počtu katolíků. Jak dokládá zpráva církevního oddělení Národní fronty, ke dni 17. června 1949 podepsalo prohlášení Katolické akce 1012 duchovních. Ti, za svoji loajálnost vůči státu, získávali výhody v podobě benzínu, přidělu motocyklů nebo oblečení⁵⁹ (NA, Praha, fond KSC – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, str. 126). Klement Gottwald hodnotil význam Katolické akce takto: „V samém počátku jsme se orientovali na diferenciaci uvnitř církve. Prvního úspěchu jsme dosáhli tím, že jsme vnesli zmatek do jejich útoku. Druhý úspěch spočívá v tom, že se vyjasnily fronty. Vatikán a biskupové se nehodlají dohodnout a přebírají roli kontrarevoluce domácí i cizí. Proto i my musíme změnit taktiku... Musíme odhalovat jejich záměry, izolovat církevní hierarchii a tak připravit půdu k tomu, abychom jim mohli zasadit další a poslední zdrcující ránu. Tato taktika předpokládá, že nebudeme zatýkat ani biskupy ani drobné duchovní, že však budeme trhat soustavně jejich spojení a soustřeďovat se na vysvětlovací kampaň a další školení... Jedná se o vrcholný politický a ideologický zápas, který musí být veden velmi obezřetně.“ (NA, Praha, fond ÚV KSC – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47)

Již ve druhé polovině června vznikají první krajské výbory Katolické akce. Nicméně zprávy o průběhu na krajských konferencích dokládají, že účast kněží na těchto setkání byla velmi nízká. Například v Karlových Varech a v Jihlavě nebyl přítomný žádný kněz. Na krajskou konferenci do Zlína, tehdejšího Gottwaldova, bylo pozváno 250 delegátů, ale zúčastnilo se jí pouze 130 věřících, z toho dva kněží – Otto Galúsek ze Lhoty, okres Kroměříž a Bohdan Lang ze Zděchova, okres Vsetín. Stejný počet duchovních se objevil i na konferenci v Českých Budějovicích. Nejvíce kněží, a to v počtu pět z přítomných 550 účastníků, se podílelo na brněnské konferenci. Vedle krajských výborů se zároveň tvoří i okresní výbory, nicméně většina z nich nevyvíjí žádnou činnost. Ve Zlíně se například vytvořily okresní výbory ve všech okresech až 16. září 1949 (NA, Praha, fond SÚC, sign. Katolická akce 1949–1952, složka Založení Katolické akce).

Vznikem Katolické akce skončila druhá přípravná fáze nové církevní politiky. Ačkoliv samotný název připomínal církevní instituci vedenou biskupy k účasti laiků na obranu a šíření křesťanství ve společnosti, jejím skutečným posláním bylo vyvolat rozkol uvnitř církevní hierarchie. Katolická akce se tedy stala hlavním nástrojem boje proti hlavním představitelům katolické církve. Komunistické vedení si především od tohoto hnutí

---

⁵⁹ Kromě těchto výhod „vlastenečtí kněží“ získávali každý měsíc pravidelné finanční příspěvky jako poděkování za budování mírového hnutí duchovenstva. Odměny pro biskupy byly stanoveny částkou do 2400 Kčs, pro kapitulní a generální vikáře do 2000 Kčs, a pro zvláště zasloužilé kněze, kteří pracovali v mírovém hnutí, v redakcích církevního tisku atd. do 1000 Kčs. Tyto finanční částky nepodléhaly dani ze mzdy (NA, Praha, fond SÚC, sign. 99 Usnesení vlády, složka Vláda 1953).

slibovalo získání takového stupně důvěry u duchovních a aktivních věřících, že by odmítli a odsoudili postupy biskupů, což by následně vedlo k jejich izolaci a ztrátě autority a poslušnosti vůči nim. Nicméně vyřadit biskupy z řídicích struktur církve bylo velmi obtížné, i když komunistický režim ovládal veškeré sdělovací prostředky a navíc propagační činnost probíhala už od března a na plno se začala rozvíjet od vzniku Katolické akce. Ačkoliv komunisté brali v úvahu, že se katolická církev bude útokům bránit, netušili, že se první problémy s činností Katolické akce objeví již za několik dní po jejím ustavení.

4.2. Selhání Katolické akce

O přípravě organizace „pokrokových kněží“ se biskupové dozvěděli na počátku června. Na své konferenci, jež se konala 7. června v Olomouci, oznámili všem duchovním, že připravovaná Katolická akce je hnutí schismatické a pokud ji někdo vysloví podporu, bude stíhán církevními tresty. Biskupové upozornili i na zákaz vlastnit a číst Věstník katolického duchovenstva, neboť byl redigován a vydáván komunistickým režimem. Zároveň se na konferenci nastolily zásadní podmínky⁶⁰, podle nichž by byla možná dohoda mezi státem a církví, pokud by je ovšem vláda předem schválila a přijala (NA, Praha, fond ÚV KSČ – generální sekretariát 1945–1951, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Katolická akce, str. 101–102).

Ačkoliv se církevní hierarchie snažila odvrátit kněze od podpisu Prohlášení Katolické akce, stoupající počet podepsaných jmen je velmi překvapil, a proto se biskupové rozhodli k ráznému jednání. 15. června vydala biskupská konference pastýřský list s názvem „Hlas československých biskupů a ordinářů k věřícím v hodině velké zkoušky“, který měl zaznít ve všech kostelích a kaplích 19. června. Nezvykle rozsáhlý text obsahoval souhrn dosavadního poúnorového vztahu státu a církve, neplnění slibů vlády a nezákonné postupy a chování proti duchovním a věřícím – „... katolická církev v Československé republice stojí tu dnes oloupena, zbavena většiny svobod a práv, zneuctěna, pošpiněna, skrytá i veřejně pronásledována.“... „Nemůžeme však mlčet k hrubému porušování práv Církve svaté a zneužívání politické moci proti ní.“ (Kardinál Beran: 2, 4) Katolická akce byla znovu odmítnuta a označena za hnutí nezákonné a rozkolné, které ještě více omezí pravomoci a vliv biskupů. Proto byli její organizátoři exkomunikováni – vyloučeni z církve. V závěru listu biskupové vyzývali věřící, aby zůstali věrní své víře a církvi. „... Nadešla hodina zkoušky

---

⁶⁰ Podmínky vymezili následovně: „křesťanský světový názor bude respektován jak slovem, tak i skutkem, vláda uzná papeže jako nejvyšší hlavu církve a rovněž prohlásí, že výkon této duchovní moci se nedotýká státní suverenity, budou odvolána všechna opatření omezující a ohrožující náboženskou svobodu a v neposlední řadě vláda nebude podporovat a poskytovat státní ochranu tzv. Katolické akci.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – generální sekretariát 1945–1951, svazek 77, archivní jednotka 571, složka Katolická akce, str. 106–107)

pro katolíky... Národ se na vás dívá, jak v této historické chvíli ve své zkoušce obstojíte... Církev je nezníitelná a trpět pro Krista je největší slávou. Nedejte se másti falešnými proroky, střeste se dravých vlků i v rouše beránčím.“ (Kardinál Beran: 6)

Komunističtí představitelé na čtení pastýřského listu ihned zareagovali. Téměř všechny kněze navštívili komunističtí funkcionáři a pod výstrahou jim bylo vysvětleno, že list je svým obsahem protistátní a tudíž je zakázáno jej číst. Duchovním, kteří i přes upozornění státních orgánů list nakonec přečetli, byla udělena pokuta od 500 Kčs do 5000 Kčs. Pokud některý kněz pastýřský list přečetl a dále ho komentoval, ba dokonce list mezi věřící tajně šířil, bylo proti němu zahájeno trestní stíhání. Jak uvádí zpráva z církevního oddělení Národní fronty z 30. června 1949, pastýřský list četlo 70 % kněží ze všech krajů, kdy většina jej přečetla bez dalších komentářů (NA, Praha, fond ÚV KSČ – generální sekretariát 1945–1951, svazek 77, archivní jednotka 572). Detailní počet přečteného Pastýřského listu v kostelích ze všech krajů a naopak, je uveden v tabulce číslo 1.

Bezprostředně po zveřejnění pastýřského listu kněží začali odvolávat své podpisy z Programového prohlášení Katolické akce. Rovněž upozorňovali na silný tlak komunistických představitelů, kteří jim záměrně poskytovali nepřesné informace o obsahu prohlášení. Poukazovali také na to, že k podpisu byli přinuceni – jako například kaplan Rudolf Kohout a kněz Alois Kortan z okresu Jindřichův Hradec. Na Pardubicku dokonce farář František Xaver Boštík přečetl pastýřský list dvakrát a v průběhu kázání veřejně prohlásil, že jeho podpis byl zneužit a svého činu velmi lituje. V Ostravském kraji téměř všichni duchovní odvolali své podpisy a vyslovili poslušnost biskupům a papeži – Katolickou akci zcela odsoudili. Naopak situace z Brněnského kraje byla pro komunistickou vládu velmi příznivá. List četla pouhá jedna třetina duchovních a účast v kostelích byla velmi nízká. Někteří „vlastenečtí kněží“, jako například Josef Beneš z Pardubického kraje, přečetl pouze první a poslední odstavec pastýřského listu a na závěr podotkl, že se zcela podřizuje lidově demokratickému režimu. I přes veškerou aktivitu a snahu komunistů přemluvit či donutit kněze, aby své podpisy neodvolávali, podpora Katolické akce ze strany duchovních se velmi rychle vytrácela (Tamtéž).

Své stanovisko ke Katolické akci vydal 20. června 1949 rovněž Vatikán. Papežský dekret ji označil za hnutí falešné a schismatické, a proto se tedy zavrhuje a odsuzuje. Navíc všichni ti, kteří do ní vědomě vstoupili, budou následně exkomunikováni. Text byl posléze rozeslán kněžím a biskupům, aby ho v kázání představili věřícím. Dosavadní rozpory mezi státem a katolickou církví ještě více vyostřilo vydání druhého Vatikánského dekretu, 15. července, který je známý jako opatření církve proti katolíkům-komunistům. Podle něj upadl do exkomunikace každý duchovní, či věřící, který hájil a propagoval komunistickou

materialistickou a protikřesťanskou ideologii. Členství v komunistické straně a v církvi bylo zcela vyloučené a netolerované (Rázek 2005: 279–280, 301). Tímto dekretem tedy došlo k vymezení pozice katolické církve a jejího vztahu ke komunistickému režimu v Československu. Církev odmítla vyjádřit oddanost režimu i za cenu pronásledování a zatýkání. Na druhou stranu duchovní, kteří se rozhodli ke kolaboraci, byli postaveni mimo církev.

Tab. 1: Přehled celkového počtu přečteného a nepřečteného Pastýřského listu v kostelích ze všech krajů

<i>Název kraje</i>	<i>Celkový počet přečteného Pastýřského listu</i>	<i>Celkový počet nepřečteného Pastýřského listu</i>
Českobudějovický	62	150
Hradecký	50	114
Karlovarský	10	42
Gottwaldovský (Zlín)	101	86
Ústecký	48	57
Brněnský	82	248
Ostravský	66	88
Liberecký	36	76
Pardubický	30	110
Jihlavský	80	105
Pražský	285	140
Plzeňský	34	–
Olomoucký	79	–
	963	1216

Zdroj dat: NA, Praha, fond ÚV KSČ – generální sekretariát 1945–1951, svazek 77, archivní jednotka 572

Poznámka: Zprávy z církevního oddělení Národní fronty neuvedly celkový počet kostelů u Plzeňského a Olomouckého kraje, ve kterých nebyl čten Pastýřský list.

Reakce komunistického vedení na dva exkomunikační dekrety přišla téměř okamžitě. Celou situaci hodnotili jako důkaz o nepřátelském poměru Vatikánu k lidově demokratickým režimům. Vláda exkomunikaci neuznala a označila ji za politické pronásledování. Exkomunikovaným a jinak stíhaným kněžím bylo doporučeno, aby i přes církevní tresty zůstali na svých farách a nadále vykonávali svůj úřad (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47). Komunistická

strana si velmi záhy uvědomila, že svého cíle – ovládnout kněze a věřící politickými metodami a vyřadit tak biskupy z řízení církve – jen těžko dosáhne.

Katolická akce nakonec neměla takový dopad na celistvost církve, jak se předpokládalo. „Pokrokoví kněží“ nezískali podporu mezi věřícími a celkový význam hnutí postupně upadal. Už na začátku srpna 1949 bylo zjištěno, že prudce poklesl odběr Katolických novin (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „2–1949“, Zpráva církevního oddělení ÚAV-NF dne 4. 8. 1949, str. 257). Brzy se také ukázalo, že některé složky Národní fronty odmítaly spolupracovat s Katolickou akcí. Dochází tedy k pořádání konferencí s referenty krajských národních výborů a konají se školení pro krajské tajemníky Katolické akce, aby získali značnou část kněží na svou stranu. Zároveň jsou dosazeni do konzistoří všech diecézí státní úředníci, kteří kontrolují veškerou činnost biskupů a zároveň se ujímají i správy diecéze. V neposlední řadě se ve všech krajích a okresech vytváří funkce tzv. kulturního referenta, který měl informovat společnost o všech činnostech a plánech Katolické akce (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, str. 207, 210, 220, 236, 241, 248).

Podporu Katolické akce očekávala komunistická strana také od lidové strany. Nicméně získávání lidovců do funkcí a výborů Katolické akce bylo velmi obtížné ve všech krajích. Většina členů hnutí totiž odsuzovala⁶¹. I samotné předsednictvo zaujímal ke Katolické akci nerozhodné stanovisko. „Také zde se objevilo kolísání. V posledním předsednictvu 24. 6. 1949 bylo vydáno prohlášení formálně pro katolickou akci, ve skutečnosti však skrytě namířené proti ní.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, kart. 37) Nicméně jak dokládá tajná zpráva z církevního oddělení Národní fronty, předseda ČSL Alois Petr se stavěl vůči hnutí zcela negativně, i když oficiálně musel vyjádřit kladné stanovisko (Tamtéž).

Katolickou akci začali odmítat dokonce i mnozí členové KSČ, kteří se postavili na stranu církve. Jako příklad lze uvést Ostravský kraj, kde bylo několik členů KSČ proti tomuto hnutí (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální

---

⁶¹ 17. července 1949 se konala pracovní konference okresního akčního výboru ČSL ve Žďáře nad Sázavou, kde rezignovali všichni členové, neboť nesouhlasili s Katolickou akcí. Posléze na okresní konferenci užšího předsednictva ČSL bylo přijato toto prohlášení: „Všichni stojíme věrně za vládou a přejeme si dohodu, která by bez jakéhokoliv násilí a donucování byla sjednaná mezi vládou a biskupy. Biskupové jsou jediné oprávněnými mluvčími církve a věřících... Jako věrní a ukáznění katoličtí křesťané nemůžeme bráti podíl a ztotožňovat se s Katolickou akcí.“ Na konci října téhož roku situace dospěla do takového bodu, že KSČ vyměnila všechny krajské a okresní tajemníky ČSL (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „2–1949“, Zpráva církevního oddělení ÚAV-NF z 2. 8. 1949, str. 253).

sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „2–1949“, Zpráva církevního oddělení ÚAV-NF ze dne 11. 10. 1949, str. 506). Podobná situace byla i na Karlovarsku, kde člen KSČ, profesor Malý ze Sokolova, vystoupil z Katolické akce a vedl proti ní ideologický boj. Navíc komunistický režim si v tomto kraji nepodmanil ani jednoho kněze ke spolupráci a celkovému stavu nepomohla ani lidová strana, která rovněž vystupovala proti hnutí (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „2–1949“, Zpráva církevního oddělení ÚAV-NF ze dne 2. září 1949, str. 353).

Navzdory silnému odporu církevních představitelů, Katolická akce pokračovala dál, i když ne na dlouho. Po vyhlášení exkomunikačního dekretu dochází k úpadku činnosti okresních výborů Katolické akce a účast na krajských konferencích nebyla příliš vysoká – na brněnskou krajskou konferenci bylo v září 1949 pozváno 240 osob, ale přítomné byly jen čtyři desítky. S Katolickou akcí spolupracují navíc jen dva kněží, Jindřich Volný z Jevíčka a Josef Románek z Lulče. V Královéhradeckém kraji se vyskytovali rovněž jen dva duchovní, kteří kolaborovali s komunistickým režimem, Antonín Veselý z Mlázovic a Alois Homola ze Stárkova. Na Českobudějovicku vyjádřilo loajálnost Katolické akci jen devět kněží (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, str. 354, 391, 499).

Už na podzim 1949 hlásily krajské orgány Národní Fronty, že Katolická akce v okresech nefunguje. Navíc podle zpráv z krajů „... je vidět, že Katolická akce musí překonávat velmi těžké překážky, a že doposud se ještě nikde úspěšně nerozjela. Většina duchovních jest proti Katolické akci právě tak jako většina lidoveckých funkcionářů a členů.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „2–1949“, Zpráva církevního oddělení ÚAV-NF z 6. září 1949, str. 388). V průběhu let 1950 a 1951 skončily veškeré snahy o obnovu její činnosti nezdarem. „Soudruh Fierlinger sdělil, že katolická akce ve své činnosti značně stagnuje, avšak že SÚC nehodlá ji dáti nějak příliš velký impuls k rozvinutí činnosti. Nechce jí však také rušit, poněvadž by to mohlo býti vykládáno jako ústupek Vatikánu.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861– 863, kart. 47)

Katolická akce skončila neúspěchem. Komunistický režim neovládl katolickou církev, ale ani nezískal většinu věřících k tomu, aby byla postupnými kroky ochromena autorita biskupů. Navzdory odporu velké části duchovních, laiků ale hlavně biskupů a Vatikánu, se režimu nepodařilo vytvořit národní církev odtrženou od Říma. Komunistická akce se nestala hnutím a už vůbec ne hnutím masovým, jak se původně zamýšlelo. S lehkou nadsázkou lze

řící, že komunistická moc tento boj s církví prohrála. I přes to však posléze sáhla k uplatňování represí a proticírkevních nařízení, jak již bylo zmíněno ve druhé kapitole.

4.3. Mírové hnutí katolického duchovenstva

Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD), které bylo založeno v červnu 1951 jako samostatný subjekt uvnitř katolické církve, lze vnímat jako důsledek neúspěšného pokusu komunistické vlády vytvořit tzv. národní církev. Prakticky celá církevní hierarchie odmítla vypovědět svou věrnost Vatikánu, což vyústilo v internaci a uvěznění biskupů. Komunistické vedení se tedy rozhodlo pro novou koncepci – vytvořit vlastní organizaci, která by efektivně kontrolovala celou církevní strukturu, ovšem nepodléhala by jurisdikci Vatikánu (Tomsky 1982: 275).

Podle odhadu SÚC mohla státní moc v českých zemích počítat s podporou asi 50 duchovních, kteří veřejně souhlasili s komunistickým režimem, 500 duchovních bylo nutné přesvědčit a získat je na svou stranu, dalších 1750 patřilo k pasivním podporovatelům, a v neposlední řadě 700 duchovních bylo označeno za aktivní odpůrce komunismu (Reban 1990: 149–150).

V první polovině roku 1950 tedy vznikaly první návrhy pro ustavení organizace, která by sdružovala pouze „vlastenecké kněze“. Současně v celém Československu probíhala rozsáhlá mírová kampaň. Komunistický režim předpokládal, že boj za mír pod vedením Sovětského svazu, odsouzení války a reakčních sil Vatikánu, budou pro představitele církve témata, vůči kterým nebudou mít výhrady. Předsednictvo ÚV KSČ proto rozhodlo o uspořádání konference „vlasteneckých kněží“ ve dnech 4. až 6. července 1950 na Velehradě, na které vznikl tzv. Velehradský výbor katolického duchovenstva jako stálý orgán „pokrokových duchovních“. Tuto schůzi vnímala komunistická strana jako posílení prorežimních kněží a zároveň jako politickou akci zaměřenou proti boji s Vatikánem (Grajewski 2002: 48).

Velehradské konference se zúčastnilo 464 duchovních a hlavní projevy zazněly od Plojhara, Lukačeviče, Horáka a Ladislava Holdoše. Nicméně přítomen byl i předseda vlády Antonín Zápotocký, který rovněž přispěl svým referátem s názvem „Stát a církev“. Většina duchovních vnímala celou situaci jako souhlas s obnovením jednání mezi státem a katolickou církví⁶², o čemž mimo jiné byli ujišťováni. Avšak jak se záhy se ukázalo,

---

⁶² Na Velehradskou konferenci reagoval Vatikánský rozhlas tímto prohlášením: „A proto kdyby se podařilo násilím, podvodem či jakýmkoliv jiným způsobem na Velehrad dopravit sebevíce kněží, i kdyby zde bylo 600 kněží, jak to tvrdil několikrát pan ministr Plojhar – to pro vyjednávání o dohodě a spolupráci mezi Církví a státem nemá vůbec žádného významu. Bez biskupů a bez svatého Otce se nedají podobné otázky řešit.“ (Rádio Vatikán, 3. 7. 1950, 207/1)

k žádné dohodě nedošlo (Katolický týdeník 2018). V závěru sjezdu všichni přítomní přijali tzv. rezoluci, jinými slovy výzvu duchovním, aby se připojili k „vlasteneckým kněžím“.

„Věrní církvi, zůstáváme věrní i lidu a vlasti... Stavíme se plně za nové církevní zákony, které přinesly takovou podporu duchovenstvu i církvi a které dbají plně všech oprávněných zájmů církve svaté... Žádný z dosavadních režimů nám nedával takové možnosti k uplatnění Kristova Evangelia, jako naše lidová demokracie... Odsuzujeme jako zločinnou, hříšnou a protikřesťanskou imperialistickou politiku podněcovatelů nové války, která usiluje o znovunastolení vlády vykořisťujícího kapitálu na celém světě, a bolí nás, že dokonce ve Vatikánu nachází souhlas a podporu... Je velikým a nesmírně zodpovědným úkolem nás, vlasteneckých kněží, ukázat všemu našemu lidu, že církev svatá zůstává a zůstane po jeho boku a bude v naší zemi.“ (Velehradský sborník 1950: 121–122).

Ačkoliv dlouho nebylo jasné, jakou bude mít Velehradský výbor katolického duchovenstva podobu, v březnu 1951 předsednictvo UV KSČ projednávalo cíle mírového hnutí v Československu. Jedním ze schválených bodů se stalo vytvoření organizace mírového hnutí v rámci katolické církve, které by se opět skládalo z „vlasteneckých kněží“ (Piškula 2010b: 59).

21. června 1951 vznikl Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva (CMV KD), jehož předsedou se stal Josef Plojhar a generálním tajemníkem byl jmenován Josef Beneš. Výbor tvořilo dohromady 26 kněží, deset z nich pocházelo ze Slovenska. S podporou státní správy vznikaly během letních měsíců diecézní a vikariátní mírové výbory katolického duchovenstva, ve kterých se konaly tzv. mírové porady a konference katolických kněží. Účast na schůzích byla povinná, jinak mohl být příslušný kněz stíhán podle zákona na obranu míru. Náplní těchto porad se stala propagace mírových otázek, které byly posléze šířeny mezi věřící (Vaško 2007: 363–364).

Snaha o získání většiny katolických kněží tedy probíhala na všech úrovních. Na srpnové schůzi CMV KD se rozhodlo svolat celostátní mírový sjezd. „Celostátní mírový výbor na své dnešní schůzi hodnotil průběh diecézních mírových konferencí i jejich ohlas v široké kněžské veřejnosti. Vysoce ocenil zápal a nadšení spolubratří ve věci obrany míru a uvážil... svolati v předvečer svátku svatého Václava, na den 27. září 1951, do Prahy celostátní mírový sjezd katolického duchovenstva... Celostátní mírový výbor vychází takto vstříc přání duchovenstva v nejširší možné míře...“ (Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva 1951: 31–32)

Příprava tohoto sjezdu byla zajišťována SÚC, který spolupracoval s vybranou úzkou skupinou „pokrokových kněží“. Na druhé straně úřad musel pracovat velmi obezřetně, aby u duchovních nevznikl dojem, že celý sjezd organizuje – tato kompetence měla totiž

připadnout členům Celostátního mírového výboru. Celkové náklady činily jeden a půl milionu Kčs. Pro duchovní z Moravy a ze Slovenska byly připraveny speciální mírové vlaky. Nejnákladnější položkou v rozpočtu bylo právě cestovné, 971 640 Kčs, které zahrnovalo již zmiňované mírové vlaky a dále půjčení aut a autobusů. Naopak propagace a propagační materiály byly vyměřeny na částku 197 000 Kčs, zatímco ubytování jen na 164 500 Kčs (NA, Praha, fond SÚC, sign. 67 Mírový výbor katolického duchovenstva 1951–1955, kart. 7).

Celostátního sjezdu se zúčastnilo okolo 1200 duchovních a pozitivně pro komunistický režim působila i přítomnost tří biskupů – Štěpána Trochty, pražského světícího biskupa Antonína Eltschknera a trnavského apoštolského administrátora Ambróze Lazíka. „V čele sálu, na závěsu pod mírovou holubicí a nad bustami Gottwalda a Stalina, visel transparent s heslem sjezdu: Ex oriente, ex oriente pax, což podle řečníků mělo znamenat: Z východu přišlo světlo Kristovo, z východu pod záštitou SSSR mír.“ (Balík, Hanuš 2013: 130) Nejdříve byl ve velkém sále Lucerny v Praze přednesen pozdravný dopis Klementu Gottwaldovi. Poté se ujal slova Zdeněk Fierlinger, v jehož referátu zazněly mimo jiné i útoky namířené proti Vatikánu. „Nelze souhlasit s onou politikou dvojí tváře, kterou v tom ohledu sleduje vatikánská diplomacie, v jejíž ústech často slyšíme slovo mír, ale jejíž činy svědčí o něčem jiném... vatikánská diplomacie nemíní se vzdát své protilidové a reakční politiky...“ (Rudé právo 1951, č. 229: 3)

Ačkoliv komunistická strana sjezd hodnotila kladně, překvapením pro ni byla skutečnost, že autorita papeže a Vatikánu zůstala u duchovních nenarušená. Projevilo se to největším potleskem při proslovu biskupa Jozefa Čárského, když označil papeže za hlavu církve. Naopak výhrady zazněly vůči Plojharovi, neboť v první části svého projevu se ohradil vůči politice Vatikánu: „My kněží jsme mnohdy ani nevěděli, jak hluboko klesli ti, kteří nám měli být příkladem, ale kteří místo toho se snažili zneužít církve ke svým nekalým cílům... Víme a vědí to dnes všichni, kdo se skrývá za vatikánským rozhlasem a kdo určuje jeho program. Je to mezinárodní reakce, do jejíchž služeb se dali naši emigranti, kněží, kteří se dali koupit za dolary... Ve vatikánském rozhlase nechtějí slyšet pravdu, nechtějí ji hlásat a stále opakují svou starou píseň proti socialismu, proti pokroku a proti lidu...“ (Plojhar 1953: 280)

Komunistický režim se snažil nově ustavený mírový výbor využít pro svůj prospěch a k realizaci svých cílů po celou dobu jeho existence. Hlavní těžiště spočívalo v podávání určitých témat ze strany SÚC na společném zasedání s předsednictvem CMV KD, který následně vypracoval konkrétní zprávu. Ta byla posléze projednávána v diecézních mírových výborech. Vyjma primárního cíle, být v opozici vůči politice Vatikánu, činnost mírového

hnutí, respektive diecézních mírových výborů, se věnovala plnění i dalších úkolů. Především měly výbory působit jako protiváha vlivu biskupů na kněze. Své názory například projevovali k problematice jmenování kapitulních vikářů v diecésích, což mělo zintenzivnit jejich význam. Velice důsledně měla být vyzdvihována také otázka mírového soužití a kolektivní bezpečnost v Evropě. Zároveň výbory pracovaly jako tzv. školicí střediska pro kněze, aby se zavazovali k výstavbě socialismu a byla odvedena pozornost od duchovních témat. Nicméně velmi často docházelo k situaci, že se diskuze v diecézních a na děkanátních poradách obrátila k církevním otázkám, což komunistický režim ale zcela odmítal. Ještě v průběhu roku 1952 se konaly mírové děkanátní porady, kde se setkávali všichni kněží děkanátu jednou za měsíc, zatímco v roce 1953 už jen jednou za tři měsíce. Důvod byl zřejmý – aby se předešlo reakčním tendencím a kněží diskutovali pouze o vládní politice. Na druhou stranu omezením počtu mírových porad v děkanátech se snížila i možnost ovlivňování kněží. I přes tyto kroky se však situace nezlepšovala, neboť připravovaná témata od diecézního mírového výboru diskutována leckdy vůbec nebyla (Jakubčín 2011: 37, 39–40).

Celostátní mírový výbor se však na konci roku 1953 začal potýkat s prvními problémy. Jeho činnost byla velmi slabá a získávání nových kněží bylo rovněž nesnadné. Navíc jeho aktivita se vymezovala pouze na mírové konference, které byly založeny na formálním charakteru. Proto se SÚC rozhodl pro vytvoření několika nových komisí, které měly zvýšit jeho činnost v různých oblastech. Jednalo se například o komisi pro zahraniční styky, zemědělskou komisi nebo organizační a ideovou komisi. I přes tato opatření však k výrazným změnám nedošlo (Zeman 2009: 19).

Druhý celostátní sjezd mírového výboru katolického duchovenstva, s 1280 delegáty, se konal v prosinci 1959. Plojhar byl opět jednomyslně zvolen předsedou a pozice generálního tajemníka také zůstala nezměněna. Překvapující ovšem je, že ještě v roce 1957 byla na Plojhara snesena kritika ze strany církevního oddělení ministerstva školství. „Stav, jaký nyní v mírovém hnutí vládne, přináší nebezpečí, že kněží v tom budou spatřovat odtažení státní správy od mírového hnutí a tím utužení závislosti kněží na biskupech... Je možno říci zcela otevřeně, že se ministr Plojhar odtrhuje od vedení mírového hnutí a bagatelisuje ho. Je velmi zaneprázdněn, avšak odmítá každé jednání, které by umožnilo řešení... Bylo by třeba uvažovat o novém předsedovi..., chceme-li ještě mírové hnutí udržovat.“ (NA, Praha, fond Ministerstvo školství a kultury, sign. 47 II, kart. 34) Zároveň se na sjezdu zvolilo 77 členů ústředního výboru a 88 kněží, včetně Plojhara, získalo vyznamenání za svoji působnost v mírovém hnutí. Neobvyklou událostí se stala četba pozdravného telegramu, který zaslal generální tajemník Ústředního výboru Komunistické

strany Sovětského svazu Nikita Sergejevič Chruščov – „boj za mír mezi národy je povinností všech lidí na naší planetě bez ohledu na jejich politické názory a náboženské vyznání.“ (Rudé právo 1959, č. 348, s. 1) Tajný spolupracovník StB, pod krycím jménem Diviš – 63, popsal sjezd jako dobře organizovaný, ovšem načasování bylo kvůli blížícím se vánočním svátkům poněkud nešťastné. „Nálada na sjezdu byla prvního dne víceméně rezervovaná. Až druhého dne při projevu ministra Plojhara⁶³ a po obeznámení dopisem předsedy Rady ministrů N. Chruščova se nálada natolik pozvedla, že nelze pochybovat, že by potlesk u většiny nešel od srdce. Dopis působil skoro jako puma...“ (ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB–175 HK, tematika svazku „Římskokatolická církev“, str. 347) Obecně byl celkový kongres zhodnocen kladně a z politického hlediska vyzněl dokonce lépe, než předcházející shromáždění, neboť jak tajný agent poznamenal: „... kněží se dívají na dění kolem sebe daleko realističtěji, nežli dříve.“ (Tamtéž)

Třetí, a poslední, celostátní sjezd mírového výboru katolického duchovenstva se uskutečnil na konci listopadu 1966 v Obecném domě v Praze. Jelikož samotné vedení výboru nebylo konzistentní ve svých názorech a navíc se začaly objevovat požadavky mezi kněžími na jeho zrušení, předsednictvo ÚV KSČ se rozhodlo pro další řešení – podporovat „pokrokové duchovní“ a zvýšit postavení CMV KD takovým způsobem, aby se zvyšoval jeho vliv v katolické církvi a byl tedy hlavní opoziční silou vůči Vatikánu. Kapitulní vikáři měli mít povoleno sloužit svátost biřmování a z biskupských úřadů měli odejít vládní činitelé. Nicméně většina delegátů vyjádřila opačný názor, tedy že stojí za papežem a schvalují politiku Vatikánu. Mimo to došlo k přejmenování výboru na Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD) (Jakubčín 2011: 43–44).

S příchodem období pražského jara byla činnost MHKD podrobována silné kritice, včetně osoby Josefa Plojhara. 10. března 1968 navštívil Plojhar ministra kultury Karla Hoffmanna, aby s ním projednal návrh na obnovu jednání mezi církví a státem. Avšak pod tlakem kritiky 21. března většina členů předsednictva Mírového hnutí katolického duchovenstva rezignovala. Následně se zvolil prozatímní akční výbor katolického duchovenstva v čele s biskupem a apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze Františkem Tomáškem, jehož úkolem bylo vypracovat novou církevní koncepci. Existence

---

⁶³ Ministr Plojhar se ve svém projevu zabýval převážně otázkou míru a mírové spolupráce. Zdůraznil, že díky zásluze mírové iniciativy Sovětského svazu lze hovořit o tání ledu studené války. Ovšem „myšlenka mírového soužití a odsouzení politiky z pozice síly a studené války nepronikla ještě za zdi Vatikánu. Potvrzuje to také článek, otištěný v říjnu v Osservatore Romano. Autor se nepodepsal, ale zato neobvykle ostře formuloval své protikomunistické stanovisko...“ (Plojhar 1963: 70) Na druhé straně se ale poměrně kladně vyjádřil k papeži Janu XXIII. „Připomeňme si např. postoj, který zaujal v září letošního roku k návštěvě předsedy rady ministrů SSSR N. S. Chruščova ve Spojených státech amerických... upřímně uvítal setkání Chruščov – Eisenhower a vyslovil přesvědčení, že se tak děje k obecnému prospěchu lidstva.“ (Tamtéž)

MHKD skončila 14. května, kdy se na Velehradě konal celostátní sjezd nového hnutí, jež nesl název Dílo koncilové obnovy (Svoboda 2006: 56–57).

Ačkoliv v čele Mírového hnutí katolického duchovenstva stáli kněží, kteří prosazovali oficiální církevní politiku, bez podpory státní moci by hnutí brzo zaniklo. Nutno podotknout, že převážná část duchovních v tomto hnutí jen pasivně přihlížela. Komunistický režim, převážně ve druhé polovině 60. let, si musel přiznat, že MHKD ztrácí na účinnosti a schopnosti být úspěšnou protiváhou Vatikánu a biskupů. Právě k oslabení vlivu hnutí na duchovní docházelo díky upevnění autority papeže a biskupů a celkové situaci nepomohly ani požadavky na výměnu vedoucích představitelů, zejména Josefa Plojhara.

5. TYPOLOGIE SPOLUPRÁCE ČÁSTI KATOLICKÉ CÍRKVE S REŽIMEM, PŘÍPAD PÁTERA PLOJHARA

Závěrečná kapitola představí osobu Josefa Plojhara, nejen jako politika a člena Československé strany lidové, ale převážně jako kněze, který porušil veškeré své duchovní přísahy a přihlásil se k budování nového komunistického režimu. Zároveň bude tato část práce přínosná z hlediska jeho postojů, které zaujímal vůči katolické církvi na jedné straně a vůči komunistické straně na straně druhé. Ačkoliv popis jeho života není předmětem této kapitoly, pro hlubší pochopení Plojharovy osoby a jeho chování nevyjímaje bude v krátkosti nastíněno i období, které prožil, než vstoupil do vysoké politiky.

5.1. Josef Plojhar jako kontroverzní kněz a politik

Pokud bychom měli uvažovat o křesťanském politikovi – duchovním, budeme mít nejspíše na mysli politika, který je svým vyznáním křesťanem, a který ve své politické činnosti zcela jasně vystupuje proti sekularizačním tendencím nejen ve společnosti, ale i ve státě. Zároveň bychom od něj očekávali taková politická stanoviska, která by zohledňovala zájmy a postavení římskokatolické církve. Na druhé straně je ale nutné si položit otázku, zda by se duchovní měl angažovat v politice a pokud ano, tak do jaké míry? Co když duchovní – politik zneužije svůj mandát k manipulaci veřejného mínění nebo se dokonce stane nástrojem jiné politické strany, která skrze něj hlásí svoji ideologii?

Josef Plojhar byl nejen římskokatolický kněz, ale převážně politik a člen Československé strany lidové, který vědomě kolaboroval s komunistickým režimem a jeho jméno se stalo symbolem pro zrádce, oportunistu a padlého kněze. Díky svému prokomunistickému a prosovětskému vystupování sehrál významnou roli při utváření nové církevní politiky po únoru 1948. Co ale Plojhara vedlo k takovému jednání? Jaké zásadní důvody a osobní pohnutky stály za tím, že se odklonil od světské moci a přiklonil se na stranu komunistického režimu? Nalézt relevantní odpovědi na tyto otázky lze jen stěží a můžeme se pouze domnívat, zda se pro kolaboraci rozhodl například z kariérních důvodů nebo zda jeho levicově orientované názory pramenily z věznění v koncentračních táborech. Historik Vojtěch Vlček poznamenal, že po druhé světové válce jen někteří duchovní spatřovali rozvoj křesťanství pouze ve spolupráci s komunistickou stranou. V případě Plojhara dochází k závěru, že jeho rozhodujícím faktorem pro otevřenou spolupráci s KSČ byla „naivní důvěra v komunistické ideály, v nastolení spravedlivého společenského řádu ... a představa o harmonické koexistenci komunisty řízeného státu a církve. Velký vliv mělo také osvobození Československa sovětskou armádou v roce 1945...“ (Vlček 2003b)

At' už se jednalo o jakékoliv příčiny, hlavním předmětem této práce zůstává, jaký postoj Josef Plojhar zaujal vůči katolické církvi a zda se případně snažil o zadržení sekularizačních tendencí uvnitř totalitního státu, či nikoliv. I přes to, že jeho politická kariéra byla velmi pestrá a různorodá, je nutné u něj rozlišovat tři časová období. První z nich bychom mohli datovat od jeho útlého mládí do února 1948, kdy jako poslanec za lidovou stranu⁶⁴ vystupuje poměrně radikálně v protikomunistickém duchu (Historie.cs 2016). Druhé, z hlediska politické angažovanosti jako nejdůležitější období, lze vymezit roky 1948 až 1968. V poslední etapě života, 1969–1981, vystupoval už jen jako poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění.

Svou činnost v Československé straně lidové zahájil v roce 1919 v Českých Budějovicích, kde se zúčastnil zakládající schůze a obdržel funkci zapisovatele. Členem okresního zastupitelstva byl zvolen v roce 1936. V kompetenci získal zdravotnický odbor a Všeobecnou nemocnici. Podle vlastních slov se ale vždy cítil být více politikem, než kaplanem (Lukeš 2007). Zajímavostí je i jeho studium práv na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde se v roce 1933 zapsal do prvního semestru (Adamus 2014: 14). Od roku 1955 se stal externím posluchačem téže fakulty. V roce 1950 mu udělila Cyrilometodějská fakulta v Praze čestný doktorát teologie (Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Dr. Josef Plojhar, kart. 18/4, Nekrolog, str. 1). Ve svém projevu vystoupil nikoli jako politik, nýbrž jako kněz a obránce míru, poznamenaný hrůzami druhé světové války. Velmi jasně spojuje křesťanské hodnoty s idejemi míru a poukazuje na vzájemný vztah mezi křesťanstvím a socialismem. Mírovou rétoriku využil i v rámci boje proti „válkychtivému“ Západu, zatímco adoruje Sovětský svaz. „Dovolte, spectabilis, pane děkane, vážení páni profesori slavné fakultní rady, abych co nejsrdečněji poděkoval za velké uznání, kterého se mi dnes dostává a které především přejímám jako jeden ze sta a tisíců vlasteneckých kněží v naší republice, kteří jsme, zachovávající věrnost Bohu, církvi a vlasti, nabídli našemu dobrému lidu své služby k výstavbě lepší vlasti, než měla generace minulá... Vždyť mír a pokoj je základem křesťanského učení..., aby každý člověk měl mír a klid ve svém srdci, protože vnitřní rozháranost nemůže býti základem lidské spokojenosti a lidského štěstí... Tu jsem si řekl na podkladě šesti let strávených v koncentračním táboře nacistů, že američtí imperialisté, kteří vraždí ženy a děti, nejsou pouze dobrými žáky svých nacistických učitelů, ale že zde platí naše průpověď, že uředník je nad mistra... Mír má

---

⁶⁴ V roce 1945 byl jako zasloužilý bojovník proti nacismu zvolen předsedou krajské organizace ČSL v Českých Budějovicích a v letech 1945–1946 působil jako poslanec Prozatímního Národního shromáždění za tutéž stranu. Po parlamentních volbách v roce 1946 se stal opět poslancem Ústavodárného Národního shromáždění (totalita.cz, b). Kapitullní vikář Jan Cais udělil v roce 1946 Plojharovi souhlas, aby kandidoval do Národního shromáždění. Až do konce svého života svého činu litoval (církvní historie.cz)

naplnit celé lidstvo... Dvakrát přišlo z východu jasné světlo, které zazářilo do srdcí lidstva... Poprvé, když hvězda betlémská zvěstovala narození Nejvyšší lásky. A podruhé – když na troskách hrůz první světové války vzešlo lidské bídě nádherné světlo Velké říjnové revoluce...“ (Petera 1951: 22–25)

Josef Plojhar, coby politik, zastával řadu funkcí. Od roku 1945 až do jeho smrti, tedy do roku 1981, působil jako poslanec zákonodárního sboru. Nesporným unikátem je jeho funkce ministra zdravotnictví, ve které vydržel dlouhých 20 let (1948–1968). V roce 1961 se dokonce stal viceprezidentem 14. zasedání Světové zdravotnické organizace, které se konalo v Novém Dillí (Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Dr. Josef Plojhar, kart. 18/4, novinová zpráva). V tzv. „obrozené“ Československé straně lidové zastával nejdříve post místopředsedy, nicméně po smrti tehdejšího předsedy ČSL, Aloise Petra, v roce 1951 převzal jeho místo a vedl stranu až do období pražského jara. Poté mu příslušela funkce čestného předsedy (1969–1981). Od roku 1949 patřil ke skupině „vlasteneckých kněží“ a později se stal předsedou Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva (1951–1968). V letech 1952–1970 vykonával post místopředsedy ve Svazu československo-sovětského přátelství (Encyklopedie Českých Budějovic.cz). Za své zásluhy byl také několikrát oceněn. Byl dvojnásobným nositelem Řádu Klementa Gottwalda – Za budování socialistické vlasti, dále obdržel Řád 25. února se zlatou hvězdou, Řád Hvězdy přátelství mezi národy NDR, Řád státního praporu KLDŘ, Řád Polonia Restituta a jeho politickou činnost ocenil československý komunistický režim řadou pamětních medailí (Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Dr. Josef Plojhar, kart. 18/4, Nekrolog, str. 2).

Pokud bychom měli popsat osobnost Josefa Plojhara, do jisté míry o něm můžeme říci, že se jednalo o člověka kontroverzního. Jeho chování a činy leckdy neodpovídaly vysvěcenému knězi. Například se netajil svojí nákloností k opačnému pohlaví. Už v roce 1934 je jeho jméno zaznamenáno v soudním spisu, ve kterém vystupuje jako zdánlivý milenec paní Mayerové z Českých Budějovic. Zároveň podle Vladimíra Feldmanna, který pracoval na československém biskupství, byl Plojhar 1. září 1939 zatčen a vyslýchán tajnou policií nacistického Německa kvůli mileneckému poměru se ženou vysoce postaveného člena nacistické strany. Na druhé straně ale velmi silně kritizoval německou okupaci Československa, což se objevovalo i v jeho kázání (Adamus 2014: 23–24).

Josef Plojhar byl pověstný i svojí schopností konzumovat alkoholické nápoje ve větší míře, za což si u některých sovětských poradců vysloužil oslovení „tovarišč pop“, neboli soudruh kněz (Nejedlý, Šofar 2016: 115). Například ministr kultury, Václav Kopecký, ve svém projevu na schůzi ÚV KSČ v září 1959 pronesl: „Jenom pro zajímavost uvádím, že v rámci diskuze, kterou jsme vedli tehdy ve vládě o boji proti alkoholismu, uplatňoval

Josífek Plojhar velmi houževnatě své známé přísloví, že alkohol hubí národy, ale jednotlivcům neškodí. A také své druhé známé přísloví, že je-li alkohol požíván v mírných dávkách, tak neškodí v sebevětším množství, k čemuž Josífek Plojhar obvykle dodává husitské heslo – na množství nehleďte.“ (Kaplan, Kosatík 2004: 225) Katolický kněz a politický vězeň komunistického režimu Antonín Bradna ve svých pamětech Plojhara označil za bezcharakterního člověka, alkoholika a „také to rád táhl se ženskými.“ (Bradna 2002: 118) Tajný agent StB, označený jako K–8, již před rokem 1948 podal obdobné hlášení: „člověk lehkovážné povahy, který má rád děvčata a rád pije a jako kněz není pobožnůstkářský. S komunisty v Českých Budějovicích úzce spolupracuje.“ (wikiwand.com) Svou dovednost představil i vedení vietnamské komunistické strany, neboť nikdo z nich nevypil tolik rýžové vodky jako on. Plojhar byl dokonce jediný, kdo ochutnal syrový, prokrvený opičí mozeček (česká televize.cz 2013).

Jako ministr se tedy velmi často zúčastňoval mezinárodních jednání a navštívil četná exotická místa⁶⁵, jež byla spřátelena s komunistickým režimem. Dokázal využít svých jazykových schopností a leckdy vystupoval jako vedoucí vládních delegací v zahraničí (Fischer 2011). Zároveň byl vynikající rétor⁶⁶ a svými mnohdy ostrými proslovy dokázal na sebe strhnout pozornost. Na konferenci Národní fronty, 18. listopadu 1954, která reagovala na snahy Spolkové republiky Německo začlenit se do Severoatlantické aliance, prohlásil: „V této vážné a rozhodné chvíli především pro naši vlast, přímo na hranicích tohoto remilitarizovaného Západního Německa už nestojí slaboch Beneš, který si neví rady a podléhá radám svých zrádných přátel ze Západu. Dnes už nemáme v čele našeho pracujícího lidu kapitulanskou vládu, která by se odhodlala nebojovat, nebránit vlast a mír, ale kapitulovat před agresí germánského imperialismu. Dnes máme naši lidově demokratickou armádu, dnes máme naši vládu lidu, dnes máme našeho prezidenta, pod jehož vedením nejužší přátelství, ve věrném přátelství se SSSR pro naši vlast, pro Evropu a pro celý svět mír vybojujeme a mír uhájíme.“ (Příběhy 20. století 2013)

I přes to, že ho pražský arcibiskup v roce 1948 suspendoval a vztahovaly se na něj obě exkomunikace z roku 1949 – exkomunikace Katolické akce⁶⁷ a exkomunikace osob

---

⁶⁵ V roce 1956 například poctil svojí přítomností Severní Koreu a Čínu. O rok dříve navštívil již zmiňovaný Vietnam (Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Dr. Josef Plojhar, kart. 18/4, fotografie Josefa Plojhara).

⁶⁶ Jeho vystoupení si lze poslechnout v archivu Českého rozhlasu v pořadu Služebníci nevěrní od 16 minuty a 35 sekundy (Příběhy 20. století 2013). Ve vnitrostranickém věstníku ČSL *Důvěrník* popisuje Josef Gemrot, poslanec Národního shromáždění a generální tajemník ČSL, Plojhara jako výborného řečníka, který dovede nejen zapůsobit, ale i přesvědčit, neboť „jeho slova jsou jasná, upřímná, bez zbytečných příkras, vystihují vždy věcně skutečnost a podstatu věci... Je příkladem politika, který se důsledně řídí zásadou čelem k masám, neboť při své neúnavnosti nevynechá týdne, aby neměl několik projevů.“ (Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL *Důvěrník*, roč. V., č. 4, 21. 2. 1952, str. 27)

⁶⁷ Exkomunikační dekret mu byl osobně doručen od římskokatolického kněze Františka Štveráka, který na následky věznění komunistického režimu v roce 1956 zemřel. Štverák v pamětech napsal: „Rekl jsem mu do

podporujících materialistickou komunistickou doktrínu – nadále vystupoval v kněžském obleku s bílým kolárkem u krku. „Jako ministr chodil v civilním šatě s kolárkem, jak mu bylo nařízeno, aby prokazoval, že katolická církev není omezována... Sešel jsem se s ním náhodou na nějaké recepci snad ve Slovanském domě ještě před Únorem a krátce jsem s ním pohovořil. Zarážel mne jeho hypnotizující pohled, plný strohé přístnosti k druhému člověku.“ (Moderní dějiny.cz 2015) Takto na pátera Plojgara vzpomíná opat břevnovského kláštera Jan Anastáz Opasek. Velký zlom nastal v roce 1957, kdy se definitivně zdiskreditoval v očích katolické církve. Národní shromáždění přijalo zákon O umělém přerušení těhotenství, jehož signatářem byl právě Plojhar (Chalupa 2017).

Závěr jeho života můžeme označit jako symbolický, neboť Josef Plojhar zemřel⁶⁸ 5. listopadu 1981 na sovětském velvyslanectví, které navštívil u příležitosti recepcce na oslavu Velké říjnové socialistické revoluce (Svoboda, Polc 2008: 149). Politickým činitelům velmi záleželo na tom, aby jej pohřbíval český primas, kardinál František Tomášek. I přes nátlak tehdejšího ministra kultury Milana Klusáka a dalších činitelů KSČ Tomášek zcela jasně odmítl. Nakonec se pohřbu nezúčastnil nikdo z významných církevních představitelů (Hartmann, Svoboda, Vaško 2003: 86). Státní pohřeb se konal 13. listopadu 1981 a od druhé hodiny odpolední byla Plojharova rakev vystavena v budově Federálního shromáždění ČSSR v Praze. Pietního aktu se zúčastnila delegace ÚV Národní fronty ČSSR, Federálního shromáždění a vlády ČSSR, vedená členem předsednictva ÚV KSČ a předsedou Federálního shromáždění ČSSR Aloisem Indrou. Smuteční projev přednesl místopředseda ÚV Národní fronty ČSSR Tomáš Trávníček. Poté následoval církevní pohřeb v Praze na Olšanských hřbitovech (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha–sekretariát 1976–1981, značka: KSČ–ÚV–02/4, svazek 9, archivní jednotka 19/9, Sekretariát Ústředního výboru komunistické strany Československa, k bodu Delegace ÚV NF ČSSR, Federálního shromáždění a vlády ČSSR na pohřeb Josefa Plojgara, příloha III.).

5.2. První náznaky sympatií k socialismu a kněz v koncentračních táborech

Plojharovo levicové smýšlení, dané do jisté míry jeho původem, složitou situací v samotném kněžském semináři, kde si musel přispívat na stravu ze svých peněz, bylo patrné

---

očí, starému příteli z Dachau: Josefe, ty jsi prase, ale prase nedrbaný. Tu máš exkomunikační dekret.“ (Kohoutí Kříž.cz)

⁶⁸ Miloš Jakeš, tajemník ÚV KSČ pro ekonomiku a pozdější generální tajemník ÚV KSČ, zaslal ústřednímu výboru ČSL kondolenční dopis, ve kterém píše: „Vážení soudruzi, přijměte ode mne hlubokou soustrast k úmrtí Josefa Plojgara, významného veřejného činitele, kterého jsem poznal jako čestného, obětavého člověka, oddaného ideám socialismu a přátelství se SSSR, člověka, který svůj plodný život zasvětil práci pro rozkvet a blaho naší země, za mír ve světě. Čest jeho památce!“ (Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Dr. Josef Plojhar, kart. 18/4)

již před vypuknutím druhé světové války. K přirozené radikalitě Plojharových názorů přispěla i hospodářská krize. V této době, ve třicátých letech, velmi často vystupoval se svými projevy na setkání dělníků. Nicméně jeho stále viditelnější levicovost se vystupňovala v době po vysvěcení na kněze, v roce 1925. Proto strávil rok v Římě, odkud se vrátil zřejmě ještě více utvrzen o své „pravdě“ o církvi. Pro Plojgara byly například dějiny církve dějinami boje o moc a majetek. Je možné, že po vydání sociální encykliky *Quadragesimo anno* papežem Piem XI. v roce 1931, se v Plojharovi ještě více podnítil zájem o studium příbuznosti křesťanství a socialismu (Veber 2009: 664–665, 669). To mimo jiné dokládá jeho příspěvek *Do nové práce – Křesťansky, sociálně a pokrokově*, ve kterém tuto encykliku zmiňuje: „Již v papežské encyklice *Quadragesimo anno* se říká, že nutno souhlasit se socialismem, který žádá odstranění nespravedlnosti a zlořádu v dnešním životě hospodářském a sociálním, a že tyto požadavky se dají ze zásad křesťanské víry mnohem mocněji obhájit a silami křesťanské lásky mnohem účinněji uskutečnit. Uskutečnění lepšího, spravedlivějšího společenského řádu je také hlavní snahou naší strany a věřím, že ve spolupráci s ostatními stranami, které mají tentýž cíl a s podporou všech našich příslušníků, kteří se chtějí poctivě zapojit do budovatelské práce pro republiku a lidovou demokracii, také tohoto cíle dosáhneme.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, karton 37, věstník ČSL Důvěrník, roč. I., č. 1, 24. 10. 1948, str. 2)

Josef Plojhar se narodil 2. března 1902 v Českých Budějovicích. Pocházel z bilingvní česko-německé rodiny se silnou římskokatolickou tradicí a vyrůstal v chudých poměrech. Vždy se ale hlásil k české národnosti. Absolvoval německé státní gymnázium a v letech 1921–1925 pokračoval dále ve studiích na biskupském semináři v Českých Budějovicích, kde byl veden jako německý bohoslovec. Po kněžském svěcení působil nejprve jako kněz v Písku a od roku 1928 byl kaplanem v Českých Budějovicích v katedrále sv. Mikuláše. Během této doby se angažoval v katolických spolcích a přispíval do regionálních věstníků. V letech 1931–1938 redigoval Farní věstník pro České Budějovice a okolní osady. V roce 1939 se stal administrátorem farnosti v Rudolfově, nicméně svoji duchovní službu vykonával jen šest měsíců, tedy do doby, než ho zatkla tajná policie nacistického Německa. (Hojek 2006: 7–8).

Plojhar strávil celou druhou světovou válku v koncentračních táborech Buchenwald a Dachau – „osobně jsem tam poznal obě tváře tehdejšího Německa, totiž zpupnou, brutální a nelítostnou tvář nacismu, a naproti tomu i čestný mravní profil, statečnost a jasný politický postoj německých antifašistů, kteří tam byli vězněni spolu s námi a s příslušníky ostatních národů.“ (Plojhar 1974: 7) V tomto prostředí byl silně ovlivněn šířící se vlnou sympatií

k socialismu a právě zkušenosti z věznění ho ještě více utvrdily o nastolení „spravedlivějšího“ společenského řádu. Už 1. května 1945, když pronesl slavnostní řeč k osvobozeným politickým vězňům v Dachau, toužil po sociálně spravedlivé republice, ve které by byla každá rodina sociálně zabezpečena, a zájmy jedinců by už nikdy nepřevyšovaly zájmy celku. „Hlásíme se k práci na výstavbě nového a lepšího světa ve smyslu ideálů našeho velkého spojence a vítěze této války – Sovětského svazu.“ (Plojhar 1963: 48)

Do koncentračního tábora Buchenwald přijel společně s ostatními vězni 7. září 1939, kde zůstal až do května 1942. Již tady se seznámil se sovětskými válečnými zajatci a komunisty, kteří vytvářeli první stranické skupiny. „Když nás 7. září 1939 přivedli do bloku 39, ... právě tam jsem nikdy nemohl zapomenout na slova komunisty Karla Barthela, kterými nás uvítal. Řekl tehdy: ... Buchenwald vyžaduje pevné, velmi pevné nervy. Vaším úkolem musí být, abyste solidaritou s námi, německými antifašisty, vytvářeli podmínky, aby žádný z nás nepadl cestou... Až udeří hodina osvobození, bude vás váš národ potřebovat k výstavbě krásnějšího života.“... „Dodnes vzpomínám na rozhovor s neznámým sovětským poručíkem, který ... vyslovil názor, že pokud nacisté proniknou až do Moskvy, pak budou muset svádět tvrdý boj o každou ulici, o každý dům a o každé poschodí... Nemusím dodávat, že tato slova byla pro nás na českém bloku velkým povzbuzením a dodala nám nových sil, abychom překonávali útrapy táborového života.“ (Plojhar 1974: 129, 142–143)

V Buchenwaldu se sešla ale i celá řada českých politiků, mezi kterými se objevil i Petr Zenkl⁶⁹, člen Československé strany národně socialistické. Jeho antipatie vůči komunistické straně byla velmi zjevná a nezůstala bez povšimnutí. Zenkl chtěl na svou stranu přetáhnout některé komunisty, rozbít jejich jednotu a vytvořit blok národních socialistů a sociálních demokratů. Komunisté se v táboře sdružovali v malých skupinách a úmyslně se izolovali od ostatních. Stáli za zrodem tzv. „československého komitétu“, který měl ale ryze politický charakter a jeho program se vymezoval stručnými hesly KSC. Ve skutečnosti se jednalo o komunistickou taktiku, jak vlákat vězně jiných politických stran do jednotné fronty. I přes Zenklovo varování se komitét rozšířil – vstoupili do něj bývalí poslanci František Tymeš za sociální demokracii, Josef Dufek za agrární stranu, či národní demokrat Vojtěch Holeček. V neposlední řadě své sympatie vůči komunistické straně vyjádřil i Alois Neuman, člen národně socialistické strany, a komitét rovněž doplnili i představitelé lidové strany, Josef Plojhar a Dionysius Polanský (Nekola 2014: 130, 133).

---

⁶⁹ Petr Zenkl byl literát, propagátor českého jazyka a kulturní osvěty národa, primátor města Prahy a předseda národně socialistické strany. Po únoru 1948 působil v exilu. Patřil k významným odpůrcům komunistického režimu.

Jak uvádí Petr Zenkl ve svých osobních poznámkách, v případě osoby Josefa Plojgara šlo „o hrubého, sprostého, nadutého, bezohledného muže, k SS patolízalského a vlídného, výsměch všem slušným kněžím.“ Zenkl mu dokonce zaslal dopis s prosbou, aby své chování změnil, než ztratí u spoluvězňů zbytky respektu. Plojhar měl začít vyhrožovat, že obsah dopisu ukáže dozorcům a postará se o Zenklovo potrestání (Nekola 2014: 128–129).

Koncentrační tábor Dachau se stal centrálním místem pro duchovní ze všech okupovaných zemí a od roku 1942 sem svázeli kněze a řeholníky z okolních koncentračních táborů, mezi kterými se objevil i vězeň s přiděleným číslem 30192, Josef Plojhar (Svoboda, Svobodová, Tučková 1949: 178). Většina českých kněží byla umístěna na blok polských kněží, ovšem Plojgara přidělili na blok číslo 26, který příslušel pouze německým duchovním. Možným vysvětlením by mohlo být, že jeho matka se hlásila k německému občanství. Ihned po příjezdu do Dachau začal Plojhar pracovat na tzv. plantážích, nicméně většinu času strávil v kanceláři, kde překládal české články do německého jazyka. Podle vzpomínek kardinála Josefa Berana, který patřil k Plojharovým spoluvězňům, se velmi zřídka zúčastňoval nedělních bohoslužeb a jako kněz z bloku 26 nemusel těžce pracovat. Navíc v kanceláři využíval jistých výhod ve formě svačiny (Knihovna pražské metropolitní kapituly.cz). Na druhé straně ale Plojhar ke konci války dvakrát či třikrát týdně přinášel pro kněze svěcený olej a jídlo, které získával od českého vězně Karla Pašáka (Svoboda, Polc 2008: 86).

Po konci války a následně jako tzv. vlastenecký kněz a politik se několikrát ve svých proslovech a vystoupeních vracel k tématu koncentračních táborů a války nevyjímaje. Jako přední tvůrce a rétor mírové ideologie vždy vyzdvihoval úsilí sovětské vlády o kolektivní bezpečnost Evropy a celého světa. V článku s názvem *V nový život* z června 1945 se můžeme dočíst: „Nastává nová éra. Vedení Evropy osoboval si po staletí Němci, ale strašnou tuto válku, kterou vyvolali, aby ovládli celou Evropu a zotročili především slovanského národa, prohráli. Nastává v Evropě doba slovanských národů za vedení největšího slovanského národa, bratrské Rusi.“ (Hlas lidu 1945: 2) O deset let později, v roce 1955, již zvolil tato slova: „Nezapomenutelně se vryla do naší paměti tvář našich osvoboditelů, kteří urazili v bojích do Berlína přes deset tisíc kilometrů, aby splnili své historické poslání... Osudy národa a státu převzal do svých rukou lid, dělnická třída a v jejím čele Komunistická strana Československa jako autorka Košického vládního programu a jako rozhodující síla v boji za osvobození i výstavbu nové republiky... Jako bájný fénix, tak vznesla se naše vlast z plamenů války a revoluce ke slunci svobodného života. Deset let, která uplynula od května 1945, jsou hrdnou přehlídkou naší společné práce pro mír a socialismus, přehlídkou úspěchů, dosažených v úsilí o zajištění šťastného života pracujících.“ (Plojhar 1955: 7, 11, 15)

Je nesporné, že Josef Plojhar se v koncentračních táborech setkal s řadou osobností, které patřily do různého politického spektra. Nepochybný je i fakt, že se přiklonil k ilegální skupině československých komunistů, kteří mu mohli slíbit jisté politické výhody, pokud své levicové postoje nezmění. I přes to, že koncentrační tábor Dachau osvobodila americká armáda, svou úctu vždy vyjadřoval jen Sovětskému svazu.

5.3. Suspendovaný kněz v „obrozené“ Československé straně lidové

Československá strana lidová byla jednou ze čtyř obnovených politických stran, která se stala součástí Národní fronty po roce 1945 a navázala tedy na svoji dlouholetou existenci, která se datuje od 90. let 19. století. Její hlavní představitelé, jako například Msgr. Jan Šrámek, František Hála nebo Adolf Procházka, patřili k významným reprezentantům londýnského zahraničního odboje, a tudíž nikdo nepochyboval o začlenění ČSL do poválečného politického systému. V krátkém časovém období ale došlo k zásadní proměně lidové strany. Její členská základna se více než zdvojnásobila, neboť do ní vstoupili někteří bývalí členové nepovolených občanských stran (agrárníci, živnostníci, národní demokraté), a jako jediná se programově hlásila ke křesťanské politice (Pehr 2008a: 140).

Nicméně velmi záhy, již během roku 1946, se lidová strana začala potýkat s radikálnějšími názory uvnitř strany a začala se vnitřně štěpit na několik frakcí. Můžeme je obecně rozdělit na pravicovou, levicovou a středovou část. Nejsilnější skupinou uvnitř ČSL byl střed reprezentovaný Šrámkem. Pravicová skupina, spojená hlavně se jménem Heleny Koželuhové, kritizovala především ústupky komunistické straně, z nichž vinila Hálu a zároveň požadovala jasný prozápadní postoj. Její činnost ovšem zesílila po květnových volbách. Koželuhová byla přesvědčena, že lidová strana může dosáhnout lepších volebních výsledků, pokud se obmění staré, konzervativní vedení strany. O jejím plánu se ale dozvěděl Hála a Ústřední výkonný výbor ČSL ji v září 1946 vyloučil ze strany a zbavil ji i poslaneckého mandátu. Do popředí se naopak dostala skupina levicová (Trapl 2000: 306–307).

Levici v Československé straně lidové tvořily dvě skupiny – prokomunistická a protikomunistická. Levicově orientovaní příslušníci, kteří odmítali jakoukoliv spolupráci s komunisty, byli často označováni jako feudální socialisté, protože doufali v obnovení předkapitalistického řádu. Reprezentoval je augustinián Karel Ignác Fanfrdla, František Žampach, Josef Novák a další. Naproti tomu prokomunistická skupina se vyvíjela velmi pomalu a zpočátku se výrazně neprojevovala. Spojena je především s osobou Aloise Petra. Své příznivce ve straně si získal především svojí sociální rétorikou vyplývající z křesťansko-

sociálních ideálů. Později se k němu připojil Dionysius Polanský a Josef Plojhar⁷⁰ (Pehr 2008b: 363–364).

Vzhledem k vývoji celostátní politiky se zdálo, že komunisté ve volbách 1948 prohrají. V řadě míst vznikaly protikomunistické bloky a také ve vládě byli komunisté několikrát demokratickými stranami přehlasováni. KSČ si tuto situaci uvědomovala, a proto přistoupila k rychlému nástupu absolutní moci. Výkonný výbor Československé strany lidové posoudil celkovou politickou situaci a na svém zasedání 23. února se rozhodl, že podpoří prezidenta Beneše v řešení vládní krize. Současně se lidovci usnesli, že pokud někdo z členů strany vstoupí do jednání s komunisty, bude vyloučen (Lukeš 2000: 334). O den později však na schůzi klubu poslanců ČSL ministr Hála zdůraznil: „včera usneseno, že nikdo ze strany nevstoupí do akčního výboru. Dnes však již v noci máme zprávu o účasti některých osob. Komunisté chtějí získati Obzory, Vývoj i Lidovou demokracii, která jen v Praze měla 70 000 odběratel. President včera řekl, že je podobná situace jako v roce 1938... Našli se v naší straně lidé, kteří chtějí tvořiti tu novou vlasteneckou frontu. Musí se vydržeti, půjde to na nervy. Plojhar převzal Československou akciovou tiskárnu. Dr. Polanský funkce v zemských národních výborech...“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8, Zápis z 53. schůze klubu poslanců ČSL svolané na 24. února 1948, str. 1) Ještě téhož dne předseda strany Jan Šrámek rezignoval na svoji funkci a Ústřední výbor ČSL rozhodl o vyloučení členů Petra a Plojhara kvůli jejich kolaboraci s komunisty. Bez ohledu na tuto skutečnost se oba aktéři zmocnili vedení redakce Lidové demokracie, ústředního sekretariátu strany a samozvaně převzali řízení strany. Nastala nová etapa dějin tzv. nové „obrozené“ Československé strany lidové (Lukeš 2000: 334).

Josef Plojhar na své „údajné“ vyloučení z ČSL reagoval těmito slovy: „Věděli jsme sice, že existuje jakési tvrzení některých členů starého vedení, podle kterého je vyloučen ze strany každý, kdo by za stranu bez zmocnění výkonného výboru jednal, ale nějaké podobné rozhodnutí již nemělo žádnou platnost, poněvadž vedení strany i výkonný výbor přestaly prakticky existovat. Reakční živly v nejvyšších orgánech strany, které přivedly stranu na okraj záhuby, svou věc nejen prohrály, ale přímo desertovaly od širokých mas členstva a zanechaly stranu zcela bez vedení. Pokládali jsme proto za svou povinnost vůči národu i straně nabídnout jménem členstva Československé strany lidové ruku všem ostatním

---

⁷⁰ Na 47. schůzi klubu lidových poslanců, která se konala 22. ledna 1948, si poslanec Janáček stěžoval na „neukázněný postup poslance Plojhara ve výboru kulturním, kde týž oproti našim zástupcům a ostatních stran hlasoval s komunisty, při projednávání divadelního zákona.“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8, 47. schůze konaná 22. 1. 1948, str. 5)

lidovým silám, v jejichž čele stála Komunistická strana Československa, ke společné práci pro blaho našich národů.“ (Plojhar 1958: 55)

Petr s Plojharem se již od podání demise dvanácti ministrů, 20. února 1948, aktivně účastnili jednání s představiteli KSČ, nejčastěji však s Antonínem Gregorem, který se stal předsedou subkomise pro prověřování členů ČSL. „Akční výbor vznikl i v Československé straně lidové. Hned po podání demise jsme vyslovili Klementu Gottwaldovi svůj nesouhlas s rozbíječskou politikou ministrů Československé strany lidové a zahájili jsme s ním a s dalšími osobami jednání o zastoupení strany v příští vládě. Náš postup nebyl nějakým náhlým zvratem nebo obrácením v názorech o sto osmdesát stupňů, ale zcela logickým a přirozeným pokračováním v dávno započaté cestě. Vždyť s komunisty a příslušníky ostatních stran jsme společně bojovali za naši národní svobodu a řadu let prožili v koncentračních táborech... Tak jak jsme smýšleli my v koncentračních táborech, tak smýšlel i náš lid doma, tak smýšleli i poctiví příslušníci všech politických stran a tedy i Čes. strany lidové. Nebylo později naší vinou, že se vedení Čs. strany lidové zpronevěřilo věci národní a demokratické revoluce... Nezradili jsme své křesťanské a sociální názory ani před Únorem, ani po něm.“ (Plojhar 1958: 46, 48) Tímto výrokem lze opět demonstrovat, že Plojharovo levicové smýšlení se ještě více prohloubilo během druhé světové války a Únorové události vnímal jako vyústění určitých dohod, na kterých se dříve domluvil s komunistickými představiteli.

Plojhar složil slib do rukou prezidenta Edvarda Beneše 27. února 1948 a tímto dnem začala jeho politická kariéra ve funkci ministra zdravotnictví⁷¹. Alois Petr byl jmenovaný ministrem dopravy (101. schůze ÚNS RČS 1946–1948). „Teprve dne 25. 2. 1948, kdy byla utvořena nová vláda, byli za lidovou stranu prohlášeni noví ministři a to min. PETR a PLOJHAR. Tím byla ve straně tato věc vyjasněna a nastaly zde dva tábory, jedni, kteří se ihned zapojili a druzí, kteří se postavili stranou.“ (ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB–89 BN, tematika svazku „Bývalí lidovci“, List A č. 13, ČSL v poúnorových dnech 1948 – zpráva, útvar Krajské správy StB v Jihlavě, 6. 2. 1953)

O nejdůležitějších personálních otázkách se rozhodovalo především na půdě parlamentního klubu, z něhož pocházela většina členů nového vedení. Klub řídilo pětičlenné předsednictvo ve složení Alois Petr jako předseda, Josef Plojhar jako jednatel (po květnových volbách jako místopředseda strany) a František Kaďůrek, Emil Vojanec a Václav Chytil jako místopředsedové. Na první schůzi klubu, 1. března 1948, předseda Petr

---

⁷¹ Roční plat poslance činil 80 000 Kčs, nicméně Plojhar obdržel i tzv. činnovní přídavek a reprezentační přídavek. Ročně získal 260 000 Kčs (NA, Praha, fond Ministerstvo zdravotnictví, Praha, značka Mzd, signatura PAM (Plojhar Josef), č. kart. sine).

využil politické situace a zdůraznil, že „v nejkritičtější chvíli ujal se on s ministrem Plojharem a doktorem Polanským jednání s akčním výborem Národní fronty, aby zachránili ze strany lidové, co zachrániti se ještě dá.“ Plojhar se ve své řeči paradoxně vracel k odkazu Jana Šrámka. „Nejsmutněji nám opravdovým a starým lidovcům bylo, že my, žáci Šrámkovi, musíme se k záchraně strany rozhodovati bez Šrámka a snad i proti němu... Strana se odcizila svým původním ideám a ovládly ji živly cizí, příšlé z jiných stran a nemající ani křesťanské ani sociální smýšlení... Podařilo se nám získati opět důvěru ke straně a máme záruky samostatnosti strany, samostatnosti její kandidatury ve volbách i záruky jejího organizačního rozvoje.“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8, Zápis 1. schůze ustavujícího se klubu lidových poslanců, str. 1a–1b)

Podle tajné zprávy KSČ o situaci v „obrozené“ ČSL byla pozice hlavních představitelů strany, Petra a Plojhara, zprvu neupevněná, i přesto, že patřili k hlavním vůdčím osobám. Zároveň již informátor věděl, že se chystají obměnit poslanecký klub tím, že vyloučí Iva Ducháčka, Stanislava Broje, Bohdana Chudobu, Adolfa Procházku, Františka Hálu a Jana Kopeckého. V neposlední řadě si ČSL uvědomovala, že je třeba získat kladný postoj církve, zejména arcibiskupa Berana. „Vyjednávání nového vedení lidové strany s arcibiskupem Beranem, který má být získán pro podporu tohoto nového vedení, není dosud skončeno... Plojhar je pro Berana nepřijatelný proto, že Beran je nespokojen s chováním Plojhara v koncentračním táboře. Zdá se však, že averse Berana vůči Plojharovi je hlubšího rázu.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, kart. 37)

S blížícím se termínem květnových voleb v roce 1948 se vyostřila situace okolo Josefa Plojhara a jeho kandidatury do Národního shromáždění. I přes zákaz arcibiskupa Berana, který ve svém dopise z 21. dubna zakázal všem kněžím vykonávat politickou činnost, se nechal zařadit na kandidátní listinu. Přijetí mandátu poslance považoval za důležitou podmínku své stávající a budoucí politické kariéry, i za cenu suspendace. Ačkoliv byl na ni předem upozorňován, odpověděl, že kandidaturu neodvolá a suspenzi že bere na vědomí. „V důsledku usnesení porady biskupské dne 3. května 1948 bylo dáno na vědomí, že kněz, jenž by bez dovolení svého Ordinaria kandidoval, bude ipso facto suspendován a divinis... Poněvadž dle veřejných zpráv přesto několik kněží bez svolení příslušných Ordinářů kandidovalo, upozorňujeme, že všichni tito kněží bez výjimky jsou suspendováni, tj. zbaveni pravomoci sloužit mši svatou a vykonávat kněžské funkce. Tato suspense se tedy týká i kněze budějovické diecése Josefa Plojhara.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církve, 26. 6. 1948, str. 18)

Čepička byl celou situací velmi překvapen, neboť se domníval, že na Plojghara se zákaz nevztahuje. Beran měl údajně informovat Petra, že v případě pátera Plojghara udělí výjimku, a proto ho lidová strana nechala na kandidátní listině. Nicméně toto tvrzení arcibiskup Beran vyvrátil, ale Čepička si trval na svém a označil jeho chování za útok proti vládě. „Arcibiskup Beran nyní popírá, že by kdy Plojgharovi nebo komukoliv jinému slíbil, že bude učiněna v případě kandidatury Plojghara výjimka. Někteří členové představenstva ČSL si uvědomují, že zde jde o otázku zásadní, že to jest ve skutečnosti nápor Vatikánu vůči dnešnímu režimu v ČSR a domnívají se, že Beranovo prohlášení... zabíhá příliš daleko. Vedoucí činitelé lidové strany se obávají, že vzniklé rozpory s episkopátem by mohly ohrozit samu existenci lidové strany, avšak nevědí, jakým způsobem by se dala zjednat náprava. V předsednictvu ČSL byl dokonce vysloven názor, že by snad bylo nejlepší přimět arcibiskupa Berana k odstoupení, poněvadž ve skutečnosti se stává nástrojem Vatikánu.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, kart. 37) Čepička současně vyzval lidovou stranu, aby veřejně ministra Plojghara hájila a poukázala na nedůsledné jednání arcibiskupa Berana. Tiskovou kampaň měla ČSL vést ale velmi obezřetně a pouze za přímého vedení církevní komise, protože komunistická strana potřebovala se zástupci církve vést nadále dialog (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka II. Náboženství a církve, 17. 7. 1948, Komise pro církevní a náboženské otázky, str. 6).

I přes to, že se Plojghar stal poslancem Národního shromáždění, svým jednáním vystavil všechny věřící členy těžkému morálnímu dilematu. Nevěděli, zda se mají postavit za arcibiskupa Berana nebo podporovat Plojghara. Květnové volby ale i přes veškeré problémy dopadly pro lidovou stranu úspěšně, neboť napomohly k obnově organizační struktury na okresní a posléze i místní úrovni. Početní průměr bílých lístků, jak se předpokládalo, byl vyšší na Moravě (10,5 %), než v Čechách (7,8 %). Akční výbory Národní fronty při hodnocení volebních výsledků přičítaly nadprůměrný součet bílých lístků v některých okresech buď katolické církvi, nebo přímo ČSL (Konečný 2008a: 384–385).

Na společné schůzi předsednictva lidové strany, která se věnovala komplikovanou otázkou Plojghara, sám aktér vystupoval velmi radikálně a žádal, aby bylo vydáno prohlášení, odsuzující činnost episkopátu. Současně zdůraznil, že ČSL může v tomto směru počítat s pomocí KSČ. Na druhé straně se ale vymezil i proti svému spolustraníkovvi. Plojghar naznačil, že Polanský proti němu intrikuje a chce se dostat na jeho místo ministra. Tuto informaci získal od vlivného představitele KSČ – je ale otázkou, zda toto tvrzení bylo pravdivé, či nikoliv (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, kart. 37).

I když se zdálo, že se situace okolo Plojharovy suspenze uklidnila, koncem července se do věci vložila také Lidová demokracie, respektive předsednictvo ČSL, které se k celé záležitosti vyjádřilo velmi kriticky. Suspenze byla označena jako nespravedlivé pronásledování vlasteneckého kněze, který „jde s lidem a s legální vládou“. V tomto směru se za Plojhara postavil i Jednotný svaz českých zemědělců a Svaz bojovníků za svobodu. Protestní rezoluce Jednotného svazu českých zemědělců se mimo jiné zmínila, že „celá akce je vadná i z hlediska kanonického práva římsko-katolického a že se nelze ubránit dojmu, že je namířena proti lidově demokratickému zřízení.“ Svaz bojovníků za svobodu naopak zdůraznil, že Plojhar prožil druhou světovou válku v koncentračních táborech, kde trpěl za svůj odpor k fašismu. Vatikán ale nepodnikl žádné kroky k tomu, aby „ulehčil těžký osud Plojharovi a ostatním uvězněným kněžím. Naopak nepronásledoval kněze, kteří byli ve službách fašismu.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, II. Náboženství a církvev, 11. 9. 1948, Komise pro církevní a náboženské otázky, str. 3–4)

Arcibiskup Beran považoval za nutné detailněji osvětlit některé nejasnosti, a proto se rozhodl reagovat na všechny tři protesty. V dopisu, adresovaný Československé straně lidové, zdůraznil, že věc suspenze je osobní věcí kněze a tudíž není vhodné, aby se tato záležitost rozebírala veřejně. Navíc byl Plojhar v dostatečném časovém předstihu informován a upozorněn nejen písemně od arcibiskupa, ale i osobně od biskupa Hloucha. „Opakuji znovu, že kněz Plojhar byl suspendován, poněvadž proti své přísaze odepřel poslušnost církevním představeným. To byl důvod suspence, nikoliv jiný.“ V závěru opět vyzdvihl, že politická činnost kněží vždy vedla ke špatným výsledkům, a proto se má kněz věnovat pouze své duchovní činnosti (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, II. Náboženství a církvev, 11. 9. 1948, Komise pro církevní a náboženské otázky, str. 4–6).

Obsah dopisů Jednotnému svazu českých zemědělců a Svazu bojovníků za svobodu byl velmi podobný tomu, který Beran zaslal ČSL. Členům Jednotného svazu českých zemědělců navíc vysvětlil, že „spatřovat v suspenzi kněze Plojhara nepřátelské stanovisko k lidově demokratickému uspořádání našeho státu je naprosté nepochopení případu Plojharova... Dovoláváte se věřících rodin zemědělských. Jsem přesvědčen, že kdyby tento lid byl správně informován o celém případě a kdyby mohl promluvit, jak cítí, že by s vaším usnesením nesouhlasil... Nevnášejte do lidu štvance náboženské!“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, II. Náboženství a církvev, 17. 7. 1948, Opis dopisu, str. 12–14) V případě reakce Svazu bojovníků za svobodu, že Vatikán nepomohl vězněným kněžím v koncentračních táborech,

Beran podotkl, že Plojhar se dostal na blok 26 mezi německé kněze, neboť se přihlásil k německé národnosti. „Vatikán se zastával všech uvězněných kněží, žádal pro ně úlevy, ale Himmler dal tyto úlevy jen kněžím německé národnosti... až se proti tomu bouřil celý lágr... Úlevy platily. Ti, kteří byli v Dachau, to dosvědčí... Všimněte si též, jak Plojhar žije, a jsem přesvědčen, že nebudete mítí dojem, že je to nějaký pronásledovaný kněz.“ (NA, Praha, fond KSC – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, II. Náboženství a církev, 17. 7. 1948, Opis dopisu, str. 14–15)

Závažnost Plojharovy suspenze se projevila i na dvoudenním zemském sjezdu moravských a slezských představitelů lidové strany v Kroměříži, 21. až 22. srpna 1948. Přítomná byla ale i delegace z Prahy, nicméně nikdo z nich nepočítal s tím, že krajší předsedové a tajemníci vystoupí se silným negativním hodnocením pounorového vývoje. Hlavním požadavkem se stalo zrušení akčních výborů strany a navrácení jejího majetku. S každou kritickou připomínkou lidovci nadšeně projevovali svůj souhlas. Obzvláště protikomunistický projev zazněl od Hály: „My lidová strana nejsme a nikdy nebudeme filiálkou Národní fronty, anebo filiálkou některé strany... My již nechceme býti v koutku, my chceme a musíme své zastoupení dostati a my budeme poučovati různé ty diktatůrky o demokracii... Budou sice potíže, ale musíte bedlivě a ostražitě jednat... Jestliže je nepřítel v lidové straně, pak nesmí býti ani ve straně jiné... Zním tři druhy lidovců: jedni mají po únoru dvě legitimace, další se bojí. Pak jsou tisíce, které jsme viděli defilovat zničené. Ti vytrvali a na nich stavíme svou důvěru ve stranu...“ Předseda Petr oproti ostatním obhajoval dosavadní spolupráci s komunistickým režimem. Na otázku, jak strana bude postupovat ve věci Plojhara, prohlásil, že „ministr Plojhar nyní nevykonává funkci kněžskou po dobu vykonávání funkce ve vládě. Celá jeho záležitost jest jeho osobní věcí s episkopátem.“ (NA, Praha, fond ÚV KSC – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810– 815, kart. 37, III. Politické strany, 11. 9. 1948, Lidovci)

Petr se svým projevem neuspěl a leckdy se mu během řeči dostalo i nesouhlasných výkřiků. Komunistická strana Československa ihned nařídila, aby se změnila osoba generálního tajemníka a byl představen program ČSL. „Takto se podařilo posílit posice demokratických živlů ve vedení lidové strany a byla vytvořena možnost pomocí nových lidí začít provádět především očistu uvnitř organizačního aparátu strany. Byl vytvořen předpoklad pro výstavbu lidové strany v lidově demokratickém duchu.“ (NA, Praha, fond ÚV KSC – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810– 815, kart. 37, Přehledná zpráva o spolupráci československé strany lidové a socialistické s akčními výbory Národní fronty)

Na základě opětovného budování organizační struktury, do které byli přijatí pouze členové na základě důkladné prověřené přihlášky, začalo docházet k silné perzekuci vůči bývalým, ale i současným členům ČSL. Současně jedním z kritérií při detailním zkoumání kádrových posudků byl i jejich dosavadní postoj vůči osobě Josefa Plojgara. Československé straně lidové, včetně i Plojgara, se tedy podařilo eliminovat vnitřní opozici. „Únor byl významným mezníkem v poválečných dějinách Československé strany lidové, která se očistila od reakčních živlů a navrátila se k svému původnímu křesťanskému a sociálnímu programu... Tisíciletý sen o sociálně spravedlivé společnosti se pozvolna stával skutkem...“ (Plojhar 1958: 5) Téměř ve všech krajích a okresech došlo k propuštění většiny tajemníků, z nichž někteří byli současně zatčeni a obviněni z organizování protistátní činnosti (Konečný 2008b: 237, 239). „Strana žádá veškeré své stoupence, aby se postavili proti rozvratníkům, aby čelili všem pokusům cizí propagandy a varovali každého před následky tohoto rozvratnictví. Předsednictvo čs. strany lidové je přesvědčeno, že jedině tak, bude-li strana plnit všechny tyto své povinnosti, bude posílena důvěra obrozené Národní fronty k ní jako platnému činiteli při budování lidově demokratické republiky...“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, karton 37, věstník ČSL Důvěrník, roč. I., č. 1, 24. 10. 1948, str. 1)

Úlohou tzv. obrozené lidové strany nemělo být zastupování a prosazování křesťanských hodnot, ale získávání věřících pro budování socialismu. Slovy Plojgara to lze shrnout následovně: „za svůj specifický úkol považujeme získat věřící lidi pro budování socialismu a boj za vítězství míru, za nastolení nové epochy lidských dějin.“ (Daněk 1990: 24) Československá strana lidová se po únoru 1948 dostala do podřízené role a bez výhrad sledovala uznávanou linii KSČ. Odklonila se od křesťanských zásad a kvůli prosazování politiky, jež zdůrazňovala ateistickou ideologii, se v očích veřejnosti zdiskreditovala a ztratila tak svoji podstatu. Josef Plojhar ale celkovou situaci definoval takto: „Jestliže se tedy po Únoru Československá strana lidová plně ztotožnila s vývojem k socialistické budoucnosti vlasti a se všemi zásahy do dosavadní společenské a vlastnické struktury republiky, neznamenal to z hlediska programových zásad a tradic strany žádný obrat... Pokud jde o vztah křesťanů k společenskému životu, považuji za nutné hned na začátku důrazně říci, že jsme se nikdy ani slovem nedotkli otázek věroučných a dogmatických... Usilovali jsme však o to, abychom zabránili zneužívání křesťanských zásad a křesťanské ideologie vůbec politickými silami kapitalismu, který je sám s křesťanstvím v příkrém rozporu... Vzhledem k dlouholeté protisocialistické propagandě, která zneužívala pro své účely i křesťanské ideologie a náboženství vůbec, bylo však často nutno obsáhle vysvětlovat, proč křesťanství a socialismus nestojí proti sobě v rozporu. Poukazovali jsme na to, že se

socialistické snahy pro vytvoření sociálně spravedlivé společnosti plně shodují s příkázáními Božími, se zásadami křesťanské lásky k bližnímu a bratrství všech lidí... A že to socialismus nejen hlásá, ale také v praxi provádí.“ (Plojhar 1958: 66–67, 69)

Ještě závažnější problém pro ČSL představovala Plojharova suspendace. Nejen, že tato kauza poškodila samotnou stranu, ale zároveň ji Plojhar i morálně znehodnotil. Zároveň kvůli jeho osobě došlo k personální obměně organizační struktury a tím tedy utichla kritika, která oslabovala jeho pozici ve straně. Na otázku redaktora Lidových novin, zda by se mohl vyjádřit k otázce kněžské suspenze, odpověděl: „Je velmi těžké zaujímat stanovisko k věci, která se mne dotýká osobně... Já jako občan hájím i svá práva občanská, která nekolidují s mým kněžským povoláním. Projevy sympatií, kterých se mi dostalo ze strany širokých vrstev našeho lidu, projevy bojovníků za svobodu, jsou mi důkazem, že moje cesta jest správná a že nachází podpory mezi nejširšími vrstvami našeho obyvatelstva. Láska těchto prostých lidí je mi zadostiučiněním a utvrzuje mne v mém postoji.“ (NA, Praha, fond MzD – kabinet ministra, sign. M 1997/48, č. kart. sine, Interview ministra Plojhara pro Lidové noviny, str. 8)

5.4. Postoje křesťana v socialistickém Československu

Únorové dny roku 1948 představovaly zásadní a rozsáhlou přeměnu všech oblastí společenského života a během krátkého období představila KSČ hlavní obrysy nového režimu. Byly nastoleny nové hodnoty a monopol pravdy, které patřily k podmínkám stability moci. Komunistická strana se také snažila zneužít tradic a zvyků ve svůj prospěch tak, aby mohla zasahovat do každodenního života občana. Za jedinou a oficiální státní ideologii byl prohlášen marxismus-leninismus, což znamenalo rozpoutání boje proti náboženství a katolické církvi jako takové.

K tomuto novému směru se ale přihlásil i Josef Plojhar⁷², který se postavil na stranu režimu. Po únorovém státním převratu tedy již mohl naplno projevovat své sympatie k socialismu. „Co pro nás znamená socialismus – znamená osvobození od vykořisťování člověka člověkem, ... znamená respektování náboženského vyznání – dosti tedy důvodů, aby každý náš stoupenec pochopil svou mravní a křesťanskou povinnost spolu pomáhat všemi silami na výstavbě tohoto socialistického řádu a svou oddanou prací přispět k jeho konečnému vítězství.“ (Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. V., č. 8–9, 24. 4.

---

⁷² „Páter Plojhar dělá dvojakou politiku, že by nebyl na takovém zodpovědném místě a nemohl zastávat takový úřad, kdyby nebyla u moci dělnická třída, kdyby u nás nebylo lidově-demokratického režimu. Dále prohlásil, že páteru Plojharovi nevěří...“ Takto se o Plojharovi vyjádřil pedagog a profesor Masarykovy Univerzity v Brně František Kalousek, na kterého si StB vedla tajný spis (ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-63 BN, tematika svazku „Pedagogická fakulta“).

1952, str. 59) Jako kněz, i když suspendovaný, se mnohokrát vyjadřoval i k církevním otázkám a církevní politice nevyjímaje. Tato závěrečná podkapitola se proto zaměří na jeho postoje a výroky vůči katolické církvi a náboženství jako takovému.

S nástupem nové linie církevní politiky vstoupily, mimo jiné, v platnost tři zásadní církevní zákony, které se staly předmětem sporu mezi biskupy a představiteli moci. Jednalo se o tzv. školský zákon, schválený v dubnu 1948, zákon o hospodářském zabezpečení církvi a zákon, kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní – oba přijaté na podzim roku 1949. Jejich obsah a dopad na církevní život v Československu již byl zmíněn ve druhé kapitole.

K zákonu o základní úpravě jednotného školství Plojhar prohlásil tato slova: „Budeme mít školský zákon, který bude plně odpovídat názoru a přání širokých mas našeho pracujícího lidu, celého našeho národa... Obrozená Národní fronta, vláda Klementa Gottwalda, nový směr a vývoj od únorových událostí dávají plnou záruku svobody... i náboženského přesvědčení každému. Proto respektuje školský zákon i tento základní názor na otázku náboženství v našem národě, v naší demokracii... Věřím, že na druhé straně bude snahou těch, jimž byla náboženská výchova na našich školách svěřena, aby i po této stránce vychovávali naši mládež v duchu lidově demokratické republiky... Úkolem a posláním náboženské výchovy na našich školách bude vzdělávat pevné charaktery, vzdělávat užitečné členy naší lidské společnosti a našeho národa... Ne z Německa, ne ze západu, ale z východu přišlo křesťanství do našeho národa... Nebude již starého liberálně-kapitalistického názoru na zbytečnost náboženské výchovy, pak se již nevrátíme k omšelým frázím kulturního boje, nýbrž všichni příslušníci našeho národa u vědomí příslušnosti k velké slovanské rodině dají náboženskou myšlenku i náboženskou výchovu do služeb zpevnění charakteru našich dětí, aby náš národ u vědomí plné svobody v každém směru byl národem lidově demokratickým...“ (106. schůze ÚNS RČS 1946–1948)

Z výňatku jeho řeči na půdě sněmovny je jasné, že školský zákon uvítal a schválil jeho plné znění. De facto souhlasil se zestátněním církevních škol i s postupným omezováním výuky náboženství. V roce 1951, kdy bylo v českých zemích vytvořeno pouze jedno jediné katolické učiliště, a sice římskokatolická Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze, se k této skutečnosti vyjádřil takto: „Dnešní škola jde cestou jinou. Cestou pravdy, skutečné demokracie a pokroku. Školství vyšší a vysoké není výsadou privilegovaných vrstev, mezi něž se dostal za nesmírných obětí a osobního strádání i leckterý synek z proletářské rodiny, aby pak od něho bylo žádáno zradit společenskou třídu, z které vyšel... V tomto duchu provedli jsme i reorganizaci vysokých škol theologických. Dnešní bohoslovecké fakulty nejsou a nebudou semeništěm protistátní činnosti, která by se ukryvala za náboženské povinnosti a za církev. Theologické fakulty se dnes věnují výchově kněží vlasteneckých,

kněží oddaných stejně službě Bohu jako lidu.“ (58. schůze NS RČS 1948–1954) Kardinál Miroslav Vlk se osobně setkal s Plojharem v době studií na gymnáziu, kam tehdejší ministr zdravotnictví přišel s nabídkou, aby případní zájemci o studium teologie nastoupili na státem zřízenou teologickou fakultu, která neměla schválení od Vatikánu. Vlk položil Plojharovi otázku, proč zrovna on doporučuje studium na téže fakultě, když jako představitel režimu zrušil všechny semináře a omezil církve. Tímto počinem se později stal zájmem pozornosti u StB (Vodičková 2012: 86).

V případě zákona o hospodářském zabezpečení církví a zákona, kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní, zůstal jeho postoj nezměněn a jejich schválení považoval za „spravedlivé“ vyřešení sociální otázky. V proslovu se také dotkl revize pozemkové reformy, kterou rovněž přivítal, neboť odstranila „nespravedlivost a asociálnost.“ Poukázal na případ arcibiskupa Berana, který dle jeho slov, vlastnil zámky, zatímco biskup Hlouch nedisponoval u své farnosti ani zahrádkou. „Naše lidově demokratická vláda a náš zákonodárny sbor vyřešily ústavou a několika jinými zákony nejen otázku svobody náboženské, rovnoprávnosti a tolerance všech církví, ale řeší také z těchto zákonů vyplývající praktické otázky, především otázky sociální... Proto překvapily protesty některých duchovních proti tomuto zákonu, (o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem), které ovšem byly výsledkem diktátu některých církevních představitelů a ne názorem valné většiny kněžstva. Tato proradná umělá akce odporu se ovšem nezdařila, jak sám pan arcibiskup ve svém posledním ilegálním oběžníku přiznává, ... a kde dále vyzývá kněze, aby odolávali pevně vládnímu nátlaku... My, katoličtí kněží, na tuto agitaci odpovídáme: Nejen že neodmítáme tento zákon, ale my ho vítáme jako spravedlivé vyřešení sociální otázky nás kněží v duchu pravého křesťanství i pravého socialismu... My, katoličtí kněží, vítáme vládní návrh zákona, kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní, jehož hlavním posláním bude, aby se náboženský život u nás vyvíjel na zásadách svobody svědomí a vyznání v souladu se zásadami ústavy naší lidově demokratické republiky... Vyslovuji československé vládě i slavné sněmovně náš dík za tyto tak významné a sociálně spravedlivé zákony a slibuji jejich jménem, že zůstaneme věrní našemu lidu, který prostřednictvím své lidově demokratické vlády a svého zákonodárnyho sboru řeší všechny náboženské a sociální otázky tak velkoryse a spravedlivě, jako žádný jiný režim před tím.“ (35. schůze NS RČS 1948–1954)

Jak již autorka nastínila dříve, SÚC disponoval totální mocí nad všemi církvemi a prakticky rozhodoval o všech náboženských otázkách. Přijetím druhého zákona šlo komunistické moci především o ekonomickou likvidaci církve a duchovní se navíc ocitli v roli státních zaměstnanců, neboť stát jim začal vyplácet plat. Ačkoliv Plojhar vyjádřil své

kladné stanovisko k oběma zákonům, nezúčastnil se vládního zasedání, na kterém byly tyto zákony odhlasovány. Dokonce ani v době projednávání na půdě parlamentu neměl být přítomen kvůli své zahraniční cestě do Belgie. Jak dokládá tajná zpráva ze schůze ÚV KSČ, „je třeba pohovořit o chování ministra Plojgara... Plojgar projevil již několikrát kolísání... Když ho soudruh Čepička požádal, aby zůstal v Praze k projednání zákonů ve vládě, přislíbil to, pak však odjel s tím, že jeho matka slaví v Budějovicích narozeniny.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47, složka Vláda ČSR, katoličtí biskupové) Na základě rozhovoru s Čepičkou si Plojgar svoji zahraniční cestu rozmyslel a vystoupil ve sněmovně se svým příspěvkem.

Jednání mezi KSČ a zástupci církve probíhalo déle než rok, avšak každá strana si představovala uzavření dohody natolik protikladně, že žádný kompromis nebyl možný. Už v dubnu 1948 na poradě komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV NF Plojgar zdůraznil, že „církev římskokatolická nemá dosud jasno. Liberalisticko-kapitalistické živly v lidově-demokratické straně, které se staví pro tendenci reakčně-fašistickou a tím proti vývoji jsou politováníhodní. To platí o římskokatolickém knězi, který byl zastřelen při útěku na hranicích... Duchovenstvo by mělo závazně přislíbit a prohlásit slib vládě, který by měl být pak složen v celém národě.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 569, složka Náboženství a církve 1, Porada komise pro nábožensko-církevní otázky, str. 17) Ačkoliv uplynuly pouze dva měsíce od komunistického převratu, už v této době stál na straně vlády. I přes to, že úsilí režimu ovládnout a zkompromitovat katolickou církev bylo v letech 1948–1949 očividné, tak jako již předem domluvený plán, že nepřistoupí na církevní požadavky, Plojgar z ukončení rozhovorů vinil episkopát a náznakem i Vatikán: „Je mnoho důkazů pro to, že lidové vládě záleželo na vytvoření dobrého poměru mezi církvemi a státem. Proto také představitelé vlády a veřejného života vycházeli požadavkům církví všemožně vstříc... Na druhé straně bylo však potřeba, aby se církve nestavěly proti sociálnímu pokroku lidu, který plně odpovídal křesťanským mravním principům, a aby řídily své duchovní a mravní úsilí v souladu s nastoupenou cestou lidu... S tím větší bolestí jsme byli v pozdější době svědky neporozumění a neochoty části hierarchie římskokatolické církve, která se – a nikoli jenom ze své vůle – svým jednáním snažila dosavadní dobré vztahy mezi církví a státem zkalit a znemožnit smírné vyřešení všech církevně politických otázek. Lidová republika však svou politiku a poměr k náboženství i církvím nezměnila.“ (Plojgar 1958: 79, 81)

Jeho poúnorové postoje můžeme tedy označit za otevřeně pro-komunistické. Na druhé straně je ale velmi rozporuplné určit jeho vztah ke schismatické Katolické akci. Už na podzim roku 1948 připravoval s KSČ „systematické organizační podchycení římsko-

katolických kněží, oddaných lidově-demokratickému režimu.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církve, 16. 10. 1948, Situace v římskokatolické církvi v poslední době, str. 8) Zároveň se s ostatními pokrokovými knězi podílel na přípravě Katolické akce a dodával jména „spolehlivých“ duchovních. „V tomto směru nám slíbil všemožnou podporu... Ministr Plojhar bude nám dodávat brožury a časopisy pokrokových katolíků z Francie a pozve vůdce pokrokového hnutí abbé Bouillera, aby v Československu přednášel.“ (NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“, Zpráva církevního oddělení dne 10. května 1949, str. 53) Nicméně velmi záhy obdržel dopis od biskupa Hloucha, ve kterém Plojharovi sdělil, že by jeho suspenze mohla být odvolána, pokud se k biskupskému sboru bude chovat loajálně. Důsledkem této zprávy se stalo jeho vystoupení na schůzi předsednictva lidové strany 24. června 1949, kde řekl, „že nemůže souhlasit s katolickou akcí bezvýhradně, že on sám ji bezprostředně neorganizoval a že má proti ní celou řadu námitek.“ (NA, Praha, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47)

Velmi zajímavé je rovněž jeho vnímání podstaty pravé Katolické akce, kterou vylíčil ve Farním věstníku pro České Budějovice v roce 1934, a na straně druhé vnímání prorežimní schismatické Katolické akce, při jejímž vzniku pronesl slavnostní řeč. V roce 1934, tedy ještě v předválečné době, viděl Katolickou akci jako spolupráci kněží a laiků, kteří byli vedeni svými biskupy. „Církev svatá je dle slov sv. Pavla tělem Kristovým. Kněží i laici tvoří toto tělo a proto musí také všichni spolupracovat na šíření království Božího na zemi. Dle vřelého přání Sv. Otce zavádí se všude katolická akce, tj. spolupráce kněží a laiků pod vedením biskupů, aby dnes, na přelomu dějin světových, byl Kristův program vnášen do všech odvětví veřejného i soukromého života. První podmínkou zdárné katolické akce, katolického apoštolátu, je bezpodmínečná poslušnost vůči biskupům, vůdcům samým Bohem ustanoveným.“ (Farní věstník pro České Budějovice 1934: 55) O patnáct let později, suspendovaný kněz, který neuposlechl výzvy svého biskupa a arcibiskupa, přednáší svůj proslov před duchovními a laiky, kteří vědomě kolaborovali s komunistickým režimem. „Druhá základní otázka, kterou dnešní shromáždění otevřeně před celým národem zodpovídá, je otázka chtít jednotlivcům anebo skupinám přičíst zlý úmysl se zakládáním nějaké nové, národní, od Říma, od Svatého Otce odtržené církve. Znovu konstatujeme, že právě my, kněží a laikové, na tomto slavnostním shromáždění nejsme v ničem jiném tak pevní, tvrdí a jednotní, jako v tom, že jsme a zůstáváme věrnými kněžími a věřícími římskokatolické církve... A my chceme ujistit z tohoto místa naše pány biskupy, že stojíme

věrně za nimi a že se nemusí bát nikoho na světě, nemusí se bát ani toho kapitalistického amerického vyslance u Vatikánu... Naše manifestační shromáždění je tak krásné a je to něco nového, co dříve nebývalo, je to krásný přínos nové doby, že zde sedíme...“ (NA, Praha, fond SÚC, sign. Katolická akce 1949–1952, složka Založení Katolické akce, str. 12/1-12/3)

Josef Plojhar se leckdy vyjadřoval i k politice Vatikánu. V obecné rovině lze konstatovat, že prohlášení vůči této otázce si byla vždy obsahově velmi podobná. Vatikánskou státní politiku definoval jako zkorumpovanou a koupěnou, „byla získána k tomu, aby bylo využito rozvětvené sítě katolické církve na celém světě k tomu, aby biskupové a kněží zapomněli na své veliké poslání křesťanské lásky a poslání míru a aby se zaprodali a dali slib do služeb osnovatelům nové, krvavé světové války.“ (Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. IV., č. 2, 25. 1. 1951, str. 9) Současně Vatikán kritizoval i za to, že v jeho čele stála většina italských kardinálů, která byla pod vlivem Spojených států amerických. „Kardinálové jsou většinou odchovanci Mussolinyho éry, jsou fašismem infikováni a z tohoto hlediska ovlivňují politický postoj Vatikánu. A toto stanovisko Američané velmi dobře vystihli a ukázali Vatikánu svou přívětivou tvář, přesto, že byli úhlavními nepřáteli Vatikánu.“ (Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. III., č. 8–9, 27. 4. 1950, str. 76) Velmi často upozorňoval, že právě Spojené státy americké určují a diktují papežskému stolci, jaký postoj vůči Sovětskému svazu a lidovým demokraciím zaujmout. „Opačný postoj Vatikánu svědčí o tom a je důkazem, že politika Vatikánu se liší diametrálně od pravého křesťanství, které hlásá lásku mezi bližními a které všemi svými příkázáními bojuje proti nespravedlnosti, vykořisťování a zlu...“ (58. schůze NS RČS 1948–1954)

Svoji náklonost a oddanost ke komunistickému režimu projevoval nejen svými proslovy⁷³, ale velmi dbal o to, aby všichni příslušníci Československé strany lidové četli sovětský tisk a sovětskou literaturu. V roce 1952 například doporučil k důkladnému prostudování materiály a usnesení XIX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, ze kterých vycházely některé směrnice a úkoly ČSL (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců ČSL, 1951–1955, č. kart. 8/2, složka 1952, Zápisy ze schůzí poslanců N. S. a členů ČSL, Zápis z 54. schůze, str. 8) V prosinci 1953 poukázal zase na významné zasedání ÚV KSČ. „Jde o zásadní věci nejen pro KSČ, ale i pro celou veřejnost. Proto jest třeba s obsahem zasedání se seznámiti a míti jednotnou linii při vysvětlování i aplikaci.“ (Archiv KDU-ČSL,

---

⁷³ V roce 1954 se zúčastnil X. sjezdu KSČ, na kterém vystoupil jako předseda ČSL. „Že KSČ je nejvlastnější představitelkou a vůdkyní českého a slovenského lidu, ukázal slavný únor 1948, kdy náš pracující lid rozdrtil plány a pikle domácí i zahraniční reakce, která chtěla v naší zemi obnovit kapitalismus... Pro nás všechny je jen jedna společná cesta, je jen jeden společný cíl, který nám všem ukazuje KSČ: vítězství socialismu v naší vlasti, vítězství míru v celém světě.“ (Rudé právo 1954, č. 162, str. 7)

fond Klub poslanců ČSL, 1951–1955, č. kart. 8/2, složka Klub poslanců Čs. strany lidové 1953, Zápis 75. schůze, str. 1)

Po veškerou dobu svého politického působení trval na přesvědčení, že otázka náboženské svobody v Československu je definována Ústavou z 9. května. „U nás jest svoboda náboženství, ale věřící sami musí se starati, aby jí nebylo zneužíváno proti státu a proti vládě. Když si někdo stěžuje, musíme se podívati, zda to jest opravdu člověk věřící, který má kladný postoj ke státu a k budování, ale takový, ten si nestěžuje. Spíše zjistíme, že si stěžují ti, kteří se pořád ještě nesmířili s cestou k socialismu, nechodí na brigády, neuzavírají závazky, nevstupují do JZD.“ (Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců ČSL, 1951–1955, č. kart. 8/2, složka Klub poslanců Čs. strany lidové 1953. Zápis 64. schůze, str. 14) Na druhé straně opět využíval i šíření propagandistických útoků proti Západu. „Zvlášť odstrašujícím příkladem, jak lze zneužívat náboženství a křesťanství pro zločinné záměry remilitarizace neofašisace politiky, zaměřené proti míru a socialismu, je činnost Adenauerovy Křesťansko demokratické unie v západním Německu...“ (Archiv KDU-ČSL, fond Sjezd ČSL, Konference ČSL – 1951, 1953, 1957, č. kart. 1/1–4, 1, Projev předsedy strany na konferenci ČSL v roce 1957, str. 31–32) „Západní kapitalisté a reakcionáři šíří jako součást své válečné propagandy lži, že náboženství je v socialistických zemích potlačeno, že tam není náboženské svobody... V žádném kapitalistickém státě nevynakládá stát takové prostředky finanční na hospodářské zabezpečení církví jako u nás...“ (Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. V., č. 8–9, 24. 4. 1952, str. 59)

V souvislosti s náboženskou otázkou lze uvést případ děkana římskokatolické církve Josefa Kubíčka, který v říjnu 1958 vstoupil do obrozené lidové strany. Na členských schůzích v Jihlavě velmi často poukazoval na porušování základních článků Ústavy ČSR. Upozorňoval, že v Československu není dodržována ani svoboda vyznání ani svoboda projevu. „Slyšeli jste, co říká ústava, ale jaká je praxe? Na Cyrilometodějskou fakultu, která je v Litoměřicích, bylo přihlášeno z brněnské diecéze 30 studentů, přijati však byli pouze dva, ostatní byli zamítnuti...“ „Propaganda proti nám je veliká. Mám zkušenosti ze školy v Brněnské ulici, kam chodím učit, kde ředitelka zesměšňuje náboženství a my se proti tomu nemůžeme nijak bránit. Oni mají noviny, rozhlas, film, všechno namířeno proti nám a my máme jen kostel a jinak nic.“ (ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB–89 BN, tematika svazku „Bývalí lidovci“, Krajská správa ministerstva vnitra Jihlava, Zpráva, O současné situaci v městské organizaci obrozené lidové strany v Jihlavě, 10. 3. 1959, str. 114) Cílem jeho snah bylo také upozornit Plojhara, jakožto předsedu ČSL a ministra zdravotnictví, že kněží v nemocnicích nemohou bez povolení vykonávat svátost pomazání nemocných (zaopatřování). „A to je prosím rozhodnutí ministra Plojhara. Zavedli to tak, že když chce

někdo kněze, tak to musí pacient ohlásit – dejte pozor na ten postup – sestře, ta vrchní sestře oddělení, ta to ohlásí lékaři, ten primáři a primář správě nemocnice, která dá pokyn vrátnici, aby ten kněz tam byl vpuštěn.“ ... Když nás 10 řekne – Bratře Plojhare, tohle se děje – a prostě řekneme, alespoň něco řekni k tomu. Když budeme pořád mlčet ke všemu, tak řeknou naši vedoucí, že v členstvu je klid. My musíme zatlačit zespodu... Kdybychom my, členové lidové strany řekli – bratře Plojhare, to a to se musí udělat, takhle to nesmíš připustit – a ne ke všemu kejtat, mnoho by se zachránilo. Budete-li ale všichni mlčet, sklídíte nakonec hanbu a věřící vás budou pokládat za ničemné...” (ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-89 BN, tematika svazku „Bývalí lidovci“, Krajská správa ministerstva vnitra Jihlava, Zpráva, O současné situaci v městské organizaci obrozené lidové strany v Jihlavě, 10. 3. 1959, str. 116–117)

Josef Plojhar nejen že podporoval komunistický režim, ale vědomě s ním spolupracoval i přes to, že se komunistická strana ve své práci opírala o učení marxismu leninismu. Jako vysvěcený a později suspendovaný kněz uznával vedoucí úlohu KSČ v Národní frontě a schvaloval její proticírkevní politiku. Jeho vysvětlení lze citovat závěrem: „Naše vztahy nejsou založeny na tom, co nás rozděluje, nýbrž na tom, co nás spojuje. Spojuje nás především společná vůle bojovat za upevnění míru na celém světě, za odstranění válek ze života národů... Střely a pumy si nevybírají mezi věřícími a ateisty, mezi komunisty a nekomunisty. Boj za mír je nejpřednější povinností všech lidí dobré vůle, všech poctivých občanů světa. Spojujeme-li se k takovému boji, nemohou a nesmějí nám vadit ideologické odlišnosti, rozdíly ve filosofických názorech.“ (Plojhar 1963: 59)

ZÁVĚR

Únor 1948 a s ním spojený státní převrat přinesl zásadní zlom ve vývoji vztahů mezi katolickou církví a státem. Přední komunističtí funkcionáři spatřovali vztah státu a církve za jednu z nejzávažnějších překážek na cestě k totální kontrole československé společnosti. Katolická církev byla v jejich očích vnímána jako hlavní odpůrce a v podstatě ji považovali za ústřední opoziční politickou sílu. Čelní tvůrci církevní politiky proto využili vlivu části církve, konkrétně ke kolaboraci ochotné kněze, aby získávali podporu režimu u širokých vrstev věřícího obyvatelstva a zároveň aby vyvolali rozkol mezi biskupy a nižším duchovenstvem.

Předkládaná diplomová práce se zabývala katolickou církví a jejímu přizpůsobování totalitnímu komunistickému režimu. Pozornost ovšem směřovala i ke knězi Josefu Plojharovi, který s komunistickým systémem otevřeně spolupracoval. Diplomová práce cílila především k vymezení role katolické církve v nově etablovaném režimu a zároveň usilovala o doložení toho, jakým způsobem církev reagovala na oficiální církevní politiku KSČ. Mimo to se autorka snažila zjistit, jaký postoj vůči oběma aktérům zaujal páter Plojhar, jehož osoba oscillovala mezi dvěma protiklady – duchovní službou a kolaborací.

Před samotnou analýzou vnímání katolické církve v komunistickém režimu, byla v úvodní teoretické části práce nastíněna teorie sekularizace, která ve své klasické podobě předpokládá pokles religiozity ve společnosti. Stěžejní místo připadlo zejména vymezení vztahu mezi sekularizací a totalitním režimem. Na základě nálezů práce lze konstatovat, že v Československu proběhla násilná sekularizace společnosti, neboť katolická církev nebyla vnímána jako svéprávný a samostatný subjekt a pomocí zavedených represivních opatření došlo k výraznému poklesu náboženství.

Zásadní těžiště výzkumu se dále opíralo o analytickou část práce, jež je tvořena čtyřmi samostatnými kapitolami. Na základě obsahu celkové práce je tedy možné odpovědět na výzkumné otázky, které byly stanoveny na začátku práce a souvisí i s naplněním vytyčených hlavních cílů.

První z nich je definována takto: *jaký vztah vládl mezi katolickou církví a Komunistickou stranou Československa?* V tomto ohledu bylo nutné nastínit již dobu po druhé světové válce, kdy v Československu vznikla nová poválečná vláda, která vnesla do společnosti dva nové fenomény – Národní frontu a tzv. režim lidové demokracie. Není pochyb o tom, že se komunisté už v letech 1945–1948 snažili budovat svoji pozici takovým způsobem, aby mohli převzít absolutní moc ve státě. Obecně lze ale konstatovat, že vzájemný vztah mezi oběma aktéry neutrpěl závažnější rozkol. Bezprostředně po osvobození si někteří církevní představitelé již uvědomovali riziko, které pro katolíky obecně znamenala

politika komunistické strany jako výrazného sekularizačního elementu. V návaznosti na toto tvrzení lze uvést tři příklady, které po uchopení moci KSČ poznamenaly náboženský život katolíků a církev jako takovou. Spory nastaly v důsledku omezování církevních svátků a znesvěcení nedělí, dále se jednalo o problematiku církevních škol a v neposlední řadě se konflikt týkal církevního majetku, přesněji řečeno pozemkového vlastnictví. Na druhé straně si ale KSČ uvědomovala, že 90 % všech voličů se hlásilo ke křesťanským hodnotám a tudíž z taktických důvodů ještě nemohla uplatňovat naplno svoji proticírkevní strategii. Podstatná změna v roli vztahu mezi katolickou církví a komunistickým režimem nastala po únoru 1948. Církev se dostala do postavení ústředního nepřítel a komunistický režim usiloval všemožnými prostředky o potlačení náboženské svobody ve společnosti. I přes to, že v 60. letech došlo k částečnému rozvolnění poměrů ve společnosti, KSČ si stále držela monopol moci. Vztah obou aktérů ovlivňovala po celou dobu vzájemná nedůvěra.

K zodpovězení druhé výzkumné otázky, tedy *jakou pozici katolická církev zaujala vůči komunistickému režimu*, bylo nutné identifikovat uvnitř katolické církve dvě protichůdné frakce. První skupinu tvořili kněží, kteří začali být aktivní i v politickém životě a otevřeně podporovali tzv. politiku lidové demokracie. S komunistickým režimem tedy vědomě spolupracovali. Hlavním proponentem tohoto proudu se stal Josef Plojhar, jenž se za své servilní nadbíhání komunistickému režimu dočkal patřičné negativní odezvy církevních autorit. Druhou skupinu představovala většina církevních hodnostářů, v čele s arcibiskupem Josefem Beranem a ostatní duchovní, kteří nepřestali uznávat autoritu papeže jako jediné hlavy církve. Tato část katolické církve se tedy ocitla v těžké situaci a musela se potýkat nejen s různými druhy represe a perzekucí, ale i trestním stíháním.

Při hledání odpovědi na třetí výzkumnou otázku – *jaké kroky a postupy byly vůči katolické církvi vykonávány ze strany KSČ* – je třeba zdůraznit přínos hlavně druhé kapitoly, ale do jisté míry s touto otázkou koresponduje i kapitola čtvrtá. Vedoucí komunističtí představitelé se nejprve pokoušeli podřídít si katolickou církev dohodou s biskupy nebo získáním některých z nich ke spolupráci. Nicméně ke vzájemné dohodě a zejména k prohlášení loajality církve vůči komunistickému státu nedošlo. Na jaře 1949 schválilo předsednictvo ÚV KSČ novou církevní strategii, jejímž konečným cílem se měla stát národní katolická církev. Římskokatolická církev měla být zároveň přeměněna na poslušný nástroj moci a její dosavadní vliv ve společnosti měl zcela zaniknout. Za významnou proticírkevní politiku můžeme jmenovat zřízení Státního úřadu pro věci církevní, církevního oddělení jako takového a dosazení státních zmocněnců do biskupských konzistoří. Stejnému účelu sloužil i zákon o hospodářském zabezpečení církví nebo například udělování tzv. státního souhlasu k výkonu kněžského úřadu státními zmocněnci. K omezení činnosti katolické církve použil

komunistický režim i další administrativní opatření a zákazy, restrikcí církevního tisku, rušení církevních škol, omezení výuky náboženství ve školách, převedení matrik z far na národní výbory atd. Symbolickým koncem náboženské svobody se následně stala internace biskupů včetně arcibiskupa Josefa Berana, a od roku 1950 probíhající likvidace ženských a mužských klášterů. Přes ustavení tzv. Katolické akce a Mírového hnutí katolického duchovenstva se komunistické moci nepodařilo vytvořit národní církev a zcela iluzorní se ukázaly vulgarizované marxisticko-leninské představy, že se podaří vystavět v Československu zcela novou společnost zcela zbavenou náboženských představ a potřeb, které by učinili existenci církví a náboženských společností zcela zbytečnou.

S předcházející výzkumnou otázkou souvisí otázka následující: *Jak církev reagovala na politiku ze strany KSČ?* Představitelé katolické církve realisticky vnímali komunistický režim jako ateistický. Na druhé straně ale doufali, že náboženská víra občanů je pevná a nenahraditelná v jakémkoliv režimu. I když obecně neusilovali o roli opoziční síly, v očích veřejnosti tak spatřováni byli, což dokazovalo rostoucí množství účastníků církevních obřadů či bohoslužeb v letech 1948–1949. Jejich obrana proti tlaku režimu jim získávala sympatie stále většího počtu nespokojených občanů, kteří nepodporovali nově ustavený režim, který stále častěji sahal k násilí podle stalinské dikce. Církevní činitelé věděli, že v otevřeném konfliktu se státem nemají naději na úspěch, a proto se snažili prodlužovat jednání s vládou a oddalovat dohodu i přes to, že byli rozhodnuti nepřistupovat na vládní požadavky. Ačkoliv se katolická církev proti zásahům moci bránila, možnosti obrany neměla téměř žádné. Na základě povolení od Vatikánu byla československé církvi udělena podpora budování tzv. mexických fakult, které umožňovaly vytvoření alternativní hierarchie a zároveň měly zabezpečit další vývoj katolické církvi. Nicméně tzv. skrytá církev hrála v Československu roli velmi omezenou.

Poslední dvě výzkumné otázky se vztahovaly k osobě pátera Plojgara – *Pomohl Josef Plojhar svým chováním k legitimizaci komunistického režimu a do jaké míry? Snažil se o zadržení sekularizačních tendencí režimu nebo spíše tento proces akceptoval?* Na první otázku lze odpovědět kladně, neboť Josef Plojhar pomohl svým chováním komunistický režim legitimizovat. Již před únorem 1948 tajně spolupracoval s komunisty v Českých Budějovicích a v koncentračním táboře Buchenwald vstoupil do tzv. „československého komitétu“, který zřídili českoslovenští komunisté. Tento spolek měl ryze politický charakter a jeho program se vymezoval stručnými hesly KSČ. Navíc společně s Aloisem Petrem převzal v době státního převratu vedení v Československé straně lidové, čímž se přihlásil k budovatelskému programu rekonstruované vlády a započala tak nová etapa tzv. „obrozené“ ČSL.

V návaznosti na poslední výzkumnou otázku je nutné odpovědět záporně. Josef Plojhar se nesnažil o zadržení sekularizačních tendencí režimu. Nejen, že tento proces akceptoval, ale dokonce přímo schvaloval a podporoval. Ačkoliv byl katolický kněz a vztahovaly se na něj jisté církevní zákony a regule, vědomě se příkazům církve protivil a prokazoval loajalitu komunistickému režimu. Přesto ani prostudované prameny a literatura neposkytují hmatatelný důkaz, který by Plojharovu servilnost režimu uspokojivě vyložil.

Z hlediska hodnocení katolické církve a jejího přizpůsobování v komunistickém režimu lze konstatovat, že ačkoliv její pozice byly výrazným způsobem potlačeny, stále mezi věřícími občany měla silný vliv, což se mimo jiné projevilo po roce 1953. I přes to, že se komunistickému režimu podařilo naprostou většinu duchovních umlčet, na svoji stranu získali jen několik málo kněží.

V souvislosti se závěry je možné zdůraznit jeden obsahový limit této diplomové práce. Jedná se především o nedostatek pramenné základny k osobě Josefa Plojhara. V archivu KDU-ČSL je sice možné nahlédnout do jeho osobní složky, nicméně celkový obsah je slabý. Složka disponuje velkým množstvím fotografií a novinových ústřížků. Také Archiv bezpečnostních složek nemá k osobě Plojhara dostatek záznamů. V tomto případě se jedná jen o drobné informace, které se vztahují k lidové straně v poúnorovém období.

Zároveň je také možné zhodnotit relevantnost použité literatury. K tématu katolické církve a komunistického režimu bylo publikováno dostatečné množství relevantní literatury, jak v českém, tak cizím jazyce. Z použité literatury je vhodné vyzdvihnout především knihy od Karla Kaplana, které poskytují velmi detailní analýzu o vývoji komunistického režimu po únoru 1948. Publikace *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953* je zaměřena přímo na problematiku katolické církve a autorka se díky ní rychle zorientovala v daném tématu. Současně je důležité zdůraznit knihu *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practise* od Jonathana Foxe, jež autorce velmi pomohla při vytváření základního teoretického rámce. Pro historické téma jsou naprosto klíčové archivní materiály, které umožňují autentický náhled do tajných zpráv KSČ. Veškeré použité zdroje se jeví jako vhodně zvolené, neboť dopomohly k naplnění cílů práce a zodpovězení všech výzkumných otázek.

Přínos této práce spočívá především v osobě Josefa Plojhara, o kterém nevznikla doposud žádná monografie či ucelenější studie. Podnětem k dalšímu zkoumání by se mohl stát výzkum zaměřený na Josefa Plojhara jako ministra zdravotnictví – jaké významné či naopak méně výrazné kroky učinil během své dvacetileté politické kariéry. Další možný výzkum by se mohl vztahovat k politické straně KDU-ČSL, zda ve svém programu a politice

obhajuje křesťanské hodnoty, případně jakou roli zastává náboženství a sekularizace v České republice.

LITERATURA

101. schůze ÚNS RČS 1946–1948. 25. 3. 1948. (online). Dostupné z: < <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/101schuz/s101001.htm>> (20. 3. 2019)

106. schůze ÚNS RČS 1946–1948. 21. 4. 1948. (online). Dostupné z: < <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/106schuz/s106001.htm>> (20. 5. 2018)

35. schůze NS RČS 1948–1954. 14. 10. 1949. (online). Dostupné z: < <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/035schuz/s035001.htm>> (1. 4. 2019)

58. schůze NS RČS 1948–1954. 31. 10. 1951. (online). Dostupné z: < <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/058schuz/s058001.htm>> (25. 3. 2019)

Acta Curiae Episcopalis. 1945. „Pastýřský list episkopátu republiky o současných nejnaléhavějších otázkách československých katolíků.“ *Acta Curiae Episcopalis*, č. 12, 1. 12. 1945.

Adamus, Jakub. 2014. „Obraz doby: „vlastenecký kněz“ Josef Plojhar.“ *Bakalářská práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Agosti, Aldo. 2004. „Recasting Democracy? Communist Parties Facing Change and Reconstruction in Postwar Europe.“ Pp. 3–26 in Gerd Rainer-Horn, Padraic Kenney (eds.). *Transnational Moments of Change: Europe 1945, 1968, 1989*. Rowman Littlefield Publishers.

Archiv bezpečnostních složek, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB–63 BN, tematika svazku „Pedagogická fakulta“.

Archiv bezpečnostních složek, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB–175 HK, tematika svazku „Římskokatolická církev“.

Archiv bezpečnostních složek, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB–89 BN, tematika svazku „Bývalí lidovci“.

Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Dr. Josef Plojhar, kart. 18/4.

Archiv KDU-ČSL, fond ČSL a církve 1950–, kart. 32/4.

Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců ČSL, 1951–1955, č. kart. 8/2, složka 1952.

Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců ČSL, 1951–1955, č. kart. 8/2, složka Klub poslanců Čs. strany lidové 1953.

Archiv KDU-ČSL, fond Sjezd ČSL, Konference ČSL – 1951, 1953, 1957, č. kart. 1/1–4, 1.

Archiv KDU-ČSL, fond ČSL a církve – 1949 Katolická akce, kart. 32/3.

Archiv KDU-ČSL, fond Klub poslanců 1945–1950, kart. 8.

Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. III., č. 8–9, 27. 4. 1950.

Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. IV., č. 2, 25. 1. 1951.

Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. V., č. 4, 21. 2. 1952.

Archiv KDU-ČSL, věstník ČSL Důvěrník, roč. V., č. 8–9, 24. 4. 1952.

Balík, Stanislav, Hanuš, Jiří. 2013. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: CDK.

Bartošová, Michaela. 2008. „Mezi Bohem a církví – pluralizace náboženské zkušenosti v římskokatolické církvi.“ *Sociální studia (Posvátno)*, 5 (3–4): 89–107.

Beckford, James, A. 2003. *Social Theory and Religion*. Cambridge University Press.

Berger, Peter, L. 1999. „The desecularization of the world: A global overview.” Pp. 1–18 in Peter L. Berger (ed.). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.

Berger, Peter, L. 1967. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday Company, Garden City, (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.meditina502.com/classes/faithandculture_la/lecturas/Berger_Religion_World.pdf> (10. 3. 2018)

Berger, Peter, L. 1998. „Protestantism and the Quest for Certainty,“ (online). Dostupné z: <<http://www.religion-online.org/article/protestantism-and-the-quest-for-certainty/>> (5. 3. 2018)

Berger, Peter, L. 2011. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Open Road Media. (online). Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=WcC-AYOq6Q4C&pg=PT9&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false> (13. 5. 2018)

Berger, Peter, L, Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK.

Biskupstvi.cz. „40. výročí úmrtí biskupa Karla Skoupého“ (online). Dostupné z: <<https://www.biskupstvi.cz/2012-02-22-40-vyroci-umrti-biskupa-karla-skoupeho>> (10. 5. 2018)

Bradna, Antonín. 2002. *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Bruce, Steve. 2001. „The curious case of the unnecessary recantation: Berger and secularization.” Pp. 87–100 in Linda Woodhead, Paul Heelas and David Martin (eds.). *Peter Berger and the Study of Religion*. Routledge: Oxon.

Bulínová, Marie, Janišová, Milena, Kaplan, Karel. 1994. *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*. Praha–Brno: Ústav pro soudobé dějiny, Doplněk.

Buß, Gregor. 2011. „Otázka svobody. Jak lze morálně hodnotit neoficiální kontakty se Státní bezpečností?“ *SALVE* 21 (1): 121–132.

Cashman, Laura. 2010. „Remembering 1948 and 1968: Reflections on Two Pivotal Years in Czech and Slovak History.” Pp. 1–14 in Laura Cashman (ed.). *1948 and 1968 – Dramatic Milestones in Czech and Slovak History*. Routledge Europe–Asia Studies.

Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva. 1951. *Modlíme se za mír, pracujeme pro mír*. Praha: Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva.

Církevní historie.cz. „Diecéze českobudějovická“, (online). Dostupné z: <<http://www.cirkevnihistorie.estranky.cz/clanky/dieceze-v-ceske-republice/b--dieceze-ceske-budejovice.html>> (6. 2. 2019)

Cuhra, Jaroslav. 2001a. „KSČ, stát a římskokatolická církev (1948–1989).“ *Soudobé dějiny* 8 (2–3): 267–293. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Cuhra, Jaroslav. 2001b. *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Cuhra, Jaroslav. 2002. „Politické procesy s věřícími začátkem šedesátých let a případ „ilegální“ křesťanskodemokratické strany.“ Pp. 243–259 in Jan Stříbrný (ed.). *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Česká televize.cz. 2013. „Pozor, vysíláme“, (online). Dostupné z: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10554316820-pozor-vysilame/213452801310007/titulky>> (4. 2. 2019)

Český statistický úřad. 2014. „Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu.“ (online). Dostupné z: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>> (22. 9. 2018)

Daněk, Břetislav. 1990. *Československá strana lidová – její krize a obroda*. Praha: Vyšehrad.

Demel, Zdeněk. 2008. *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*. Brno: CDK.

Devátá, Markéta, Kocian, Jiří, Pernes, Jiří. 2017. *Českoslovenští komunisté a jejich strana*. Praha: AV ČR, v. v. i.

Doellinger, David. 2013. *Turning Prayers into Protests: Religious – based activism and its challenge to state power in Socialist Slovakia and East Germany*. Central European University Press.

Encyklopedie Českých Budějovic.cz. „Plojhar Josef“, (online). Dostupné z: <<http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/plojhar-josef>> (8. 4. 2019)

Farní věstník pro České Budějovice. 1934. „Škola katolické akce.“ *Farní věstník pro České Budějovice*, roč. 4, č. 4, 25. 3. 1934.

Fiala, Petr, Hanuš, Jiří. 1999. *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno: CDK.

Fiala, Petr, Hanuš, Jiří. 2002. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Praha: CDK.

Fiala, Petr, Hanuš, Jiří. 2006. „Skrytá církev a politika.“ Pp. 673–678 in Pavel Marek, Jiří Hanuš (eds.). *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: CDK.

Fischer, Robert. 2011. „Josef Plojhar – bílý kolárek v rudé vládě“, (online). Dostupné z: <http://rozhledy2010.blogspot.com/2011/04/josef-plojhar-bily-kolarek-v-rude-vlade_29.html> (14. 2. 2019)

Fox, Jonathan. 2013. *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practise*. Routledge Taylor and Francis.

Gabrielová, Petra. 2009. „Osobní doklady biskupa Štěpána Trochty.“ *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 7: 351–360. Praha: ABS.

Golan, Galia. 1973. *Reform Rule in Czechoslovakia. The Dubček Era 1968–1969*. Cambridge University Press.

- Grajewski, Andrzej. 2002. *Jidášův komplex. Zraněná církev: Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*. Praha: Prostor.
- Grzymala-Busse, Anna. 2002. *Redeeming the Communist Past. The regeneration of communist parties in east central Europe*. Cambridge University Press.
- Habánik, Tomáš. 2015. *Tajná církev a jej boj za demokraciu v Československu*. Brno: Tribun EU.
- Hadden, Jeffrey, K. 1987. „Toward desacralizing secularization theory.” *Social Forces* 65: 587–611.
- Halas, František, X. 2013. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství Diplomacie Svatého stolce České země a Vatikán*. Brno: CDK.
- Hanuš, Jiří. 2005. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: CDK.
- Hartmann, Jan, Svoboda, Bohumil, Vaško, Václav. 2003. *Kardinál Tomášek. Generál bez vojska...?* Praha: Vyšehrad.
- Haynes, Jeff. 1998. *Religion in Global Politics*. Routledge Taylor and Francis.
- Hellemans, Staf. 1998. „Secularization in a religiogeneous modernity.“ Pp. 67–82 in Rudi Laermans, Bryan Wilson, Jaak Billiet (eds.). *Secularization and Social Integration. Papers in honor of Karel Dobbelaere*. Leuven University Press.
- Historie.cs. 2016. „Kardinál Beran, vězeň dvou totalit“, (online). Dostupné z: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/216452801400034/titulky>> (12. 2. 2019)
- Hjelm, Titus. 2018. „Peter L. Berger and the sociology of religion.“ *Journal of Classical Sociology*. Dostupné z: <<http://www.sagepub.co.uk/journalsPermissions.nav>> (2. 2. 2018)
- Hlas lidu. 1945. „V nový život.“ *Hlas lidu*, roč. 1, č. 1, 13. června 1945.

Hojek, Jan. 2006. Život Josefa Plojhara. *Bakalářská práce*, Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Horák, Jiří. 2015. *Dechristianizace českých zemí. Sekularizace jako záměr*. Olomouc: UPOL.

Horák, Záboj. 2010. „Právní úprava výuky náboženství v českých zemích v letech 1948– 1989.“ *Revue církevního práva* XVI (47 – 3/2010): 201–223. Praha: Společnost pro církevní právo.

Horák, Záboj. 2011. *Církev a české školství*. Praha: Grada.

Hunter, Ian. 2018. „Secularisation: process, program, and historiography.“ *Intellectual History Review*, 27 (1): 7–29. Dostupné z: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17496977.2016.1255461>> (2. 2. 2018)

Chalupa, Kristián. 2017. „Kdo odmítl podepsat, že je ateista, skončil v gulagu. Jak je na tom církev dnes?“, (online). Dostupné z: <<https://hlidacipes.org/kdo-odmitl-podepsat-ze-je-ateista-skoncil-v-gulagu-rika-historik-maly-jak-je-na-tom-cirkev-dnes/>> (5. 2. 2019)

Christiano, Kevin, J., Swatos, William, H. 1999. „Secularization Theory: The Course of a Concept.“ *Sociology of Religion*, 60 (3): 209–228. Dostupné z: <<https://academic.oup.com/socrel/article-abstract/60/3/209/1658074>> (2. 2. 2018)

Christiano, Kevin, J., Kivisto, Peter, Swatos, William, H. 2016. *Sociology of Religion. Contemporary Developments. Third Edition*. Maryland: Rowman & Littlefield.

Inglehart, Ronald, Norris, Pippa. 2004. *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cambridge University Press.

Inglehart, Ronald, Norris, Pippa. 2010. „Are high levels of existential security conducive to secularization? A response to our critics.“ Paper for *Mid-West Political Association annual meeting* in Chicago, (online). Dostupné z: <<https://sites.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/MPSA%202010%20Existential%20Security%20and%20Secularization.pdf>> (20. 2. 2018)

Jäger, Petr. 2009. „Svoboda vyznání a právní poměry církví a náboženských společností v letech 1948–1989.“ Pp. 769–810 in Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtěch Šimíček (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: MUNI. Dostupné z: <<http://www.komunistickepravo.cz>> (9. 5. 2018)

Jakubčín, Pavol. 2011. „Mírové hnutí katolického duchovenstva.“ *SALVE* 21 (1): 33–52.

Janáček, František, Michálková, Marie. 1993. „Příběh zvacího dopisu.“ *Soudobé dějiny* 1 (1): 87–101. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Janišová, Milena, Kaplan, Karel. 1995. *Katolická církev a pozemková reforma 1945–1950. Dokumentace*. Praha – Brno: Doplněk.

Joppke, Christian. 2015. *The Secular State under Siege: Religion and Politics in Europe and America*. Cambridge, UK: Polity Press.

Judt, Tony. 2008. *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Praha: Slovart.

Kafka, Jan. 2009. „Církev v padesátých letech 20. století.“ Pp. 143–152 in Jiří Mach (ed.). *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Dobruška: Město Dobruška.

Kaplan, Karel. 1991. *Československo v letech 1945–1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Kaplan, Karel. 1992. *Československo v letech 1953–1966. 3. část. Společenská krize a kořeny reformy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Kaplan, Karel. 1993a. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno: Doplněk.

Kaplan, Karel. 1993b. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta.

Kaplan, Karel. 1993c. *Dokumenty o perzekuci a odporu. Svazek 4. Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. Dokumenty a přehledy. 1. část*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Kaplan, Karel. 1996. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk.

Kaplan, Karel. 2001. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963–1973*. Brno: CDK.

Kaplan, Karel, Kosatík, Pavel. 2004. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka.

Kaplan, Karel. 2005. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Brno: CDK.

Kaplan, Karel, Paleček, Pavel. 2008. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister Principal.

Kaplan, Karel. 2011. *Kronika komunistického Československa. Alexej Čepička – dobová dramata komunistické moci*. Brno: Barrister Principal.

Kaplan, Karel. 2012. *Národní fronta 1948–1960*. Praha: Academia.

Kardinál Beran. 1949. „Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodinu velké zkoušky“, (online, pdf). Dostupné z: <http://kardinalberan.com/zivotopis/hodina_velke_zkousky.pdf> (14. 8. 2018)

Kardinál Vlk. 2013. „Te Deum“, (online). Dostupné z: <<http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=680>> (12. 11. 2018)

Katolický týdeník. 2018. „Velehradské nadechnutí“, (online). Dostupné z: <<http://www.katyd.cz/clanky/velehradske-nadechnuti.html>> (11. 10. 2018)

Knihovna pražské metropolitní kapituly.cz. „Kardinál Beran vzpomíná – audiozáznam“, (online, audio). Dostupné z: <<https://kpmk.eu/index.php/kanonizacni-proces-kard-josefa-berana/199-kardinal-beran-vzpomina-audiozaznam>> (8. 4. 2019)

Kohoutí Kříž.cz. „Josef Plojhar“, (online). Dostupné z: <<https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=plojh&t=p>> (21. 3. 2019)

Kojzar, Jaroslav. 1981. „Zdeněk Nejedlý a provádění základního školského zákona v letech 1948–49 a 1949–50.“ *Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově* 1981 (6): 701–720. Praha.

Konečný, Karel. 2008a. „Politický katolicismus v letech komunistické totality – Československá strana lidová 1948–1989.“ Pp. 371–446 in Fiala, Petr, Jiří Foral, Karel Konečný, Pavel Marek, Michal Pehr, Miloš Trapl (eds.). *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: CDK.

Konečný, Karel. 2008b. „Perzekuce členů Československé strany lidové po únoru 1948.“ Pp. 236–255 in Pavel Marek (ed.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno: CDK.

Koura, Petr, David Lorenc, Jan Stříbrný, Jaroslav Šebek, Vladimíra Vaničková, Stanislava Vodičková. 2014. *Diktatura versus naděje. Pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Kukánová, Zlataše. 2016. „Nunciem a internunciem v jedné zemi: diplomatické vztahy Československa s Vatikánem v letech 1939–1946.“ *Securitas imperii* 28 (1): 93–133. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Kuklík, Jan, Němečková, Daniela. 2017. „Majetkové změny v ČSR v letech 1945–1948.“ *Paměť a Dějiny* 2017 (1): 3–14. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Léblová, Marta. 2009. *Církev – sekularizace – nacionalismus. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870–1885 v českých zemích habsburské monarchie*. Brno: L. Marek.

Letz, Robert. 2001. „Perzekucie proti rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1959–1963.“ *Soudobé dějiny* 8 (2–3): 267–293. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Lidové noviny. „V jakých vodách loví vatikánská síť.“ *Lidové noviny*, č. 85, 10. 4. 1949.

Lidové noviny. „Náš věřící lid žádá dohodu církve se státem. Stovky kněží souhlasí s prohlášením Katolické akce.“ *Lidové noviny*, č. 138, 14. 6. 1949.

Luckmann, Thomas. 1996. „The privatization of religion and morality.“ Pp. 72–86 in Paul Heelas, Scott Lash, Paul Morris (eds.). *Detraditionalization: critical reflections on authority and identity*. Cambridge: Blackwell Publishers.

Luckmann, Thomas. 2005. „Privatizace náboženství a morálky.“ Pp. 253–264 in Dušan Lužný (ed.). *Řád a moc. Vybrané texty ze sociologie náboženství*. Brno: MUNI.

Lukeš, Bohumil. 2000. „Československá strana lidová v letech 1948–1989.“ Pp. 334–340 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: KPES FF UPOL.

Lukeš, Bohumil. 2007. „Josef Plojhar – s odstupem doby“, (online). Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/KSL9-10_2007.htm> (5. 2. 2019)

Lukeš, Igor. 2009. „Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948.“ *Securitas imperii* 15 (1): 12–41. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Lužný, Dušan. 1999. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: MUNI.

Maier, Hans. 1999. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Maixnerová, Horáková, Šárka. 2010. *Hoří déšť aneb zpráva o Akci K, noci ze 13. na 14. dubna 1950, kdy měl být internován Bůh*. Praha: Vyšehrad.

Marek, Pavel. 2014. „Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953.“ *Securitas imperii* 24 (1): 10–34. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Matušíková, Marie. 2012. „Události let 1945–1948.“ (online). Dostupné z: <<http://www.farnostprerov.cz/node/1436>> (4. 5. 2018)

Michálek, Slavomír. 2007. „Odmítnutí Marshallova plánu. Československá politika mezi Východem a Západem.“ *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 29 (7): 33–36. Praha.

Moderní dějiny.cz. 2015. „Rok 1948 ve vzpomínkách opata břevnovského kláštera Anastáze Opaska“, (online). Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rok-1948-ve-vzpominkach-opata-brevnovskeho-klastera-anastaze-opaska/>> (9. 1. 2019)

Müller, Tim, Neundorf, Anja. 2012. „The role of the state in the repression and revival of religiosity in Central Eastern Europe.“ *Social Forces*, 91 (2): 559–582. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/23361101?seq=1#page_scan_tab_contents> (2. 2. 2018)

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – sekretariát 1976–1981, značka: KSČ–ÚV–02/4, svazek 9, archivní jednotka 19/9.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 569, složka Náboženství a církve 1.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „1949“.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka „2–1949“.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Vývoj církevní situace za poslední dobu.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církve, 5. 5. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církve, 9. 5. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka Náboženství a církev, 1. pokračování, 22. 5. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka II. Náboženství a církev, 17. 7. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církev, 26. 6. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka III. Náboženství a církev, 16. 10. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 73, archivní jednotka 570, složka II. Náboženství a církev, 11. 9. 1948.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 571.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 572.

Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – generální sekretariát, svazek 77, archivní jednotka 573.

Národní archiv v Praze, fond Ministerstvo školství a kultury, sign. 47 II., kart. 34.

Národní archiv v Praze, fond Ministerstvo zdravotnictví, Praha, sign. PAM (Plojhar Josef), č. kart. sine.

Národní archiv v Praze, fond Ministerstvo zdravotnictví – kabinet ministra, sign. M 1997/48, č. kart. sine.

Národní archiv v Praze, fond SÚC-Dodatky, sign. Organizace SÚC 1950–1951.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, sign. Katolická akce 1949–1952, složka Založení Katolické akce.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, sign. 99 Usnesení vlády, složka Vláda 1953.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, sign. Usnesení vlády, složka Vláda 1954.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, sign. Usnesení vlády, složka Vláda 1955.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, kart. 7, sign. 63 Církev všeobecně 1949–1955.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, kart. 7, sign. 65 Náboženské shromáždění, Velikonoce.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, sign. Kláštery všeobecně 1949–1956.

Národní archiv v Praze, fond SÚC, sign. 67 Mírový výbor katolického duchovenstva 1951–1955, kart. 7.

Národní archiv v Praze, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 47, archivní jednotka 861–863, karton 47.

Národní archiv v Praze, fond ÚV KSČ – Klement Gottwald, svazek 37, archivní jednotka 810–815, karton 37.

Nedorostek, Miroslav. 2010. „Obraz moravské skryté církve v historiografii.“ Pp. 334–343 in Pavol Mačala, Pavel Marek, Jiří Hanuš (eds.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno: CDK.

Nejedlý, Jan, Šofar, Jakub. 2016. *Po práci legraci: lexikon lidové tvořivosti z dob socialismu*. Praha: BizBooks.

Nekola, Martin. 2014. *Petr Zenkl, politik a člověk*. Praha: Mladá fronta.

Nešpor, Zdeněk, R. 2007. „Česká sociologie náboženství v letech 1948–89.“ *Sociologický časopis* 43 (4): 675–698. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Nešpor, Zdeněk, R. 2009. „Z centra na periferii a zase zpátky? Vývoj sociologie náboženství a proměny její pozice v sociologickém uvažování druhé poloviny 20. století.“ *Sociológia* 41 (2): 121–148. Sociologický ústav SAV.

Opatrný, Aleš. 2003. *Pastýřské listy 1945–2000. Arcidiecéze pražská*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Opatrný, Aleš. 2010. „František kardinál Tomášek. Arcibiskup pražský a primas český.“ Pp. 103–124 in Stanislav Balík, Jiří Hanuš (eds.). *Primasové katolické církve. Země střední Evropy v čase komunismu*. Brno: CDK.

Pehr, Michal. 2006. „Proč komunisté vyhráli“ *lidovky.cz*, 22. 5. 2006 (online). Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/proc-komuniste-vyhrali-0v6-/nazory.aspx?c=A060522_154402_ln_nazory_vvr> (4. 5. 2018)

Pehr, Michal. 2008a. „Československá strana lidová a únor 1948.“ Pp. 139–154 in Jindřich Dejmek, Marek Loužek (eds.). *Únor 1948, Šedesát let poté. Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.

Pehr, Michal. 2008b. „Politický katolicismus v poválečné době (1945–1948).“ Pp. 329–370 in Fiala, Petr, Jiří Foral, Karel Konečný, Pavel Marek, Michal Pehr, Miloš Trapl (eds.). *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: CDK.

Pesch, Hermann Otto. 2014. *Druhý vatikánský koncil 1962–1965. Příprava, průběh, odkaz*. Praha: Vyšehrad.

Petera, Rostislav. 1949. *Význam a poslání Katolické akce*. Praha: Ústřední výbor Katolické akce.

Petera, Rostislav. 1951. *Pocta bojovníkům za mír*. Praha: Vyšehrad.

Petráček, Tomáš. 2016. *Církev, tradice, reforma: odkaz Druhého vatikánského koncilu*. Praha: Vyšehrad.

Petranský, Ivan A. 2008. „Církevní politika na Slovensku v letech 1945–1948.“ Pp. 29–47 in Kossuth Kiadó (ed.). *Konfesie, církevní politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roce 1945*. Budapest.

Piškula, Jiří. 2009. „Státní úřad pro věci církevní 1949–1956.“ *Církevní dějiny* 2 (4): 65–73. Brno: CDK.

Piškula, Jiří. 2010a. „Boží spolupracovníci: Pražské jaro 1968, srpnová okupace a české církve.“ (online). Dostupné z: <<https://www.getsemany.cz/node/2714>> (5. 5. 2018)

Piškula, Jiří. 2010b. „Založení Křesťanské mírové konference v kontextu zahraniční politiky KSČ.“ *Církevní dějiny* 3 (6): 53–71. Brno: CDK.

Plachý, Jiří. 2011. „Průnik StB do struktur římskokatolické církve. Možnosti a limity historického poznání.“ *SALVE* 21 (1): 53–70.

Plojhar, Josef. 1953. *Za mír, za socialismus. Projevy a stati z let 1950–1952*. Praha: Nakladatelství lidové demokracie.

Plojhar, Josef. 1955. *Deset slavných let, 1945–1955*. Praha: Lidová demokracie.

Plojhar, Josef. 1958. *Vítězný únor 1948 a Čs. strana lidová*. Praha: Lidová demokracie.

Plojhar, Josef. 1963. *Společná cesta – jeden cíl*. Praha: Nakladatelství lidové demokracie.

Plojhar, Josef. 1974. *Výmar – Buchenwald*. Praha: Vyšehrad.

Polc, Jaroslav, V., Svoboda, Bohumil. 2008. *Kardinál Josef Beran: Životní příběh velkého vyhnance*. Praha: Vyšehrad.

Pollack, Detlef. 2001. „Modifications in the religious field of Central and Eastern Europe.“ *European Societies*, 3 (2): 135–165. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com>> (13. 2. 2018)

Pollack, Detlef. 2015. „Varieties of Secularization Theories and Their Indispensable Core.“ *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, 90 (1): 60–79. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com>> (2. 2. 2018)

Příběhy 20. století. 2007. *Osudy duchovních a řeholnic v 50. letech*. irozhlas.cz, 23. 12. 2007. (online). Dostupné z: <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/644615>> (5. 5. 2018)

Příběhy 20. století. 2013. *Služebníci nevěrní*. irozhlas.cz, 13. 6. 2013. (online). Dostupné z: <<https://prehravac.rozhlas.cz/audio/2909823>> (5. 7. 2018)

Příběhy 20. století. 2014. *Boromejky*. irozhlas.cz, 20. 4. 2014. (online). Dostupné z: <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/3106155>> (6. 5. 2018)

Rabas, Josef. 1982. „The Roman Catholic Church in Czechoslovakia.“ *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 2 (6): 1–19. Dostupné z: <http://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol2/iss6/2/?utm_source=digitalcommons.georgefox.edu%2Free%2Fvol2%2Fiss6%2F2&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages> (2. 3. 2018)

Rádio Vatikán. 1950. „Radio Vaticana, 3. 7. 1950.“ (online, pdf). Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/radiovaticana/watermarked/1950/1950_07.pdf>

Ramet, Sabrina, Petra. „The Catholic Church in Czechoslovakia 1948–1991.“ *Studies in Comparative Communism*, 24 (4): 377–393. Dostupné z: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/003935929190012U>> (2. 3. 2018)

Rázek, Adolf. 2005. „Exkomunikační dekry. Přílohy 1–61.“ *Securitas Imperii* 11: 135–389. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Reban, Milan, J. 1990. „The Catholic Church in Czechoslovakia.“ Pp. 142–155 in Pedro Ramet (ed.). *Catholicism and Politics in Communist Societies*. Duke University Press.

Rémond, René. 2003. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Lidové noviny.

Rudé právo. 1946. „KSC daleko největší stranou v českých zemích.“ *Rudé právo*, č. 124, 27. 5. 1946.

Rudé právo. 1946. „Dvouletý plán proměníme v čin.“ *Rudé právo*, č. 250, 30. 10. 1946.

Rudé právo. 1947. „Postaráme se o to, aby byla provedena nová a spravedlivější pozemková reforma.“ *Rudé právo*, č. 88, 15. 4. 1947.

Rudé právo. 1951. „Celostátní mírový sjezd katolického duchovenstva v Praze.“ *Rudé právo*, č. 229, 28. 9. 1951.

Rudé právo. 1954. „Projev dr. J. Plojhara, předsedy Československé strany lidové.“ *Rudé právo*, č. 162, 13. 6. 1954.

Rudé právo. 1959. „II. sjezd Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva. Boj za mír je povinností všech lidí na naší planetě.“ *Rudé právo*, č. 348, 17. 12. 1959.

Sbírka zákonů republiky Československé, 1951. *Zákon o státním svátku, o dnech pracovního klidu a památných a významných dnech*. Pp. 250–251, 6. 12. 1951, (online, pdf). Dostupné z: < <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=93&r=1951> > (5. 4. 2018)

Schůze ÚV KSČ. 1968. „Stenografický záznam diskuze na 63. schůzi předsednictva ústředního výboru KSČ k návrhu Akčního programu KSČ a k politické situaci.“ (online, Pdf). Dostupné z: < <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/321.pdf> > (1. 5. 2018)

„Signály.cz“ *Mons. Antonín Eltschkner*, (online). Dostupné z: < <https://udalosti.signaly.cz/1102/mons-antonin-eltschkner> > (25. 11. 2018)

Společnost pro církevní právo. Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. (online). Dostupné z: < <http://specp.prf.cuni.cz/lex/218-49a.htm> > (6. 5. 2018)

Stoneman, Anna, J. 2015. „Socialism with a human face: the leadership and legacy of the Prague Spring.“ *The History Teacher*, 49 (1): 103–125. Dostupné z: < <http://www.jstor.org/stable/24810503> > (20. 4. 2018)

Stříbrný, Jan. 2011. „Katolická církev čtyřicet let pod komunistickou mocí.“ *SALVE* 21 (1): 151–158.

Stříbrný, Jan. 2013. „Katoličtí mučedníci a oběti v padesátých letech 20. století.“ Pp. 9–36 in Petr Kubín (ed.). *Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církvi v Československu kolem roku 1950*. Praha: CUNI.

Svoboda, Bohumil. 2006. *Na straně národa: Kardinál František Tomášek v zápase s komunistickým režimem*. Praha: Vyšehrad.

Svoboda, Bohumil, Polc, Jaroslav. 2008. *Kardinál Josef Beran*. Praha: Vyšehrad.

Svoboda, Alois, Svobodová, Věra, Tučková, Anna. 1949. *Spiknutí proti republice*. Praha: Melantrich.

Šebek, Jaroslav. 2015. *Papežové moderního věku. Vatikán od Pia IX. po Františka a jeho vztah k českým zemím*. Řitka: Čas.

Šebek, Jaroslav. 2017. „České země a Vatikán po roce 1918 (1918–2013).“ Pp. 355–402 in Tomáš Černušák (ed.). *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Praha: Academia.

Tesař, Petr. 2003. „Ženské řehole v období totality.“ Pp. 19–58 in Vojtěch Vlček (ed.). *Ženské řehole za komunismu (1948–1989)*. Olomouc: MCM.

Tížik, Miroslav. 2015. „Struggles for the Character of the Roman Catholic Church in Czechoslovakia, 1948–1989.“ *Eurostudia*, 10 (1): 51–73. Dostupné z: < <https://www.erudit.org/fr/revues/euro/2015-v10-n1-euro02010/1033882ar/>> (5. 5. 2018)

Thomas, Scott, M. 2007. „Outwitting the Developed Countries? Existential Insecurity and the Global Resurgence of Religion.” *Journal of International Affairs*, 61 (1): 21–45. Dostupné z: < https://www.jstor.org/stable/24358078?seq=1#page_scan_tab_contents> (10. 4. 2018)

Tomka, Miklós. 1991. „Secularization or Anomy? Interpreting Religious Change in Communist Societies.“ *Social Compass* 38 (1): 93–102. Dostupné z: <<http://www.journals.sagepub.com>> (13. 2. 2018)

Tomka, Miklós. 1998. „Contradictions of secularism and the preservations of the sacred. Four contexts of religious change in communism.“ Pp. 177–190 in Rudi Laermans, Bryan Wilson, Jaak Billiet (eds.). *Secularization and Social Integration. Papers in honor of Karel Dobbelaere*. Leuven University Press.

Tomsky, Alexander. 1982. „Pacem in Terris Between Church and State in Czechoslovakia“ (online, pdf). Dostupné z: <https://biblicalstudies.org.uk/pdf/rcl/10-3_275.pdf> (5. 4. 2018)

Totalita.cz, a. „Situace církve po únoru 48“. (online). Dostupné z: <http://www.totalita.cz/cirkev/cir_01.php> (5. 5. 2018)

Totalita.cz, b. „Josef Plojhar“. (online). Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_plojharj.php> (25. 3. 2019)

Trapl, Miloš. 2000. „ČSL v letech 1945–1948.“ Pp. 305–308 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: KPES FF UPOL.

Ústav pro studium totalitních režimů. *Jednání mezi církví a státem – masky byly odloženy*, (online). Dostupné z: <<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/vystavy/diktatura/panel04.pdf>> (21. 12. 2018)

Ústavní zákon ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky, 150/148Sb. (online). Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html> (2. 5. 2018)

Útvar svobodných informací, plánu a řízení ÚV KSČ. 1968. „Zpráva o současné politické situaci v ČSSR a podmínkách činnosti KSČ. Tzv. Kašparova zpráva.“ (online, Pdf). Dostupné z: <<http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/812.pdf>> (9. 5. 2018)

Václavík, David. 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.

Vaňáč, Martin. 2001. „Křesťanské církve v českých zemích v 60. letech – (1960–1968)“ (online). Dostupné z: < <https://www.getsemany.cz/node/318>> (25. 5. 2018)

Vaňáč, Martin. 2018. „Jak byl Josef Beran jmenován pražským arcibiskupem.“ (online).

Dostupné z:

< http://www.christnet.eu/clanky/6056/jak_byl_josef_beran_jmenovan_prazskym_arcibiskupem.url> (10. 5. 2018)

Vaško, Václav. 1990a. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*. Praha: Zvon.

Vaško, Václav. 1990b. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha: Zvon.

Vaško, Václav. 2002. „Přehled a charakteristika církevních procesů padesátých let.“ Pp. 9–36 in kolektiv autorů (eds.). *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Vaško, Václav. 2005. „Arcibiskup Beran – symbol odporu proti komunismu.“ *Securitas Imperii* 11: 91–128. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Vaško, Václav. 2007. *Dům na skále. Církev bojující*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Veber, Tomáš. 2009. „Josef Plojhar – pronásledovatel nebo pronásledovaný?“ Pp. 663–670 in Martina Fiamová, Pavol Jakubčín (eds.). *Prenasledovanie cirkí v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava: Ústav pamäti národa.

Velehradský sborník. 1950. *Velehradský sborník 1950*. Praha: Velehradský výbor katolického duchovenstva v ČSR.

Vido, Roman. 2008. „Náboženství a modernita v současné sociologii náboženství.“ *Sociální studia* 3–4: 25–49. Fakulta Sociálních studií Masarykovy univerzity.

Vlček, Vojtěch. 2003a. „Procesy s řeholnicemi v 50. letech.“ Pp. 59–91 in Vojtěch Vlček. *Ženské řehole za komunismu (1948–1989)*. Olomouc.

Vlček, Vojtěch. 2003b. „Služebníci nevěrní. Kolaborace kněží s režimem ve 40. a 50. letech.“ *Teologické texty* 2003 (2). (online). Dostupné z: < <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-2/Sluzebnici-neverni.html>> (20. 7. 2018)

Vlček, Vojtěch. 2011. „Likvidace mužských řádů v českých zemích v 50. letech ve středoevropském kontextu, aneb Ochráníme vás před hněvem pracujícího lidu.“ *Securitas Imperii* 19 (2): 144–157. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Vodičková, Stanislava. 2009. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Brno: CDK.

Vodičková, Stanislava. 2010. „Josef kardinál Beran. Arcibiskup pražský a primas český.“ Pp. 27–40 in Stanislav Balík, Jiří Hanuš (eds.). *Primasové katolické církve. Země střední Evropy v čase komunismu*. Brno: CDK.

Vodičková, Stanislava. 2012. „Čím větší tlak, tím kvalitnější, co odolá.“ *Paměť a dějiny* 2012 (04): 84–97, (online, Pdf). Dostupné z: < <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1204/084-097.pdf>> (1. 4. 2019)

Weis, Martin. 2002. „Osudy katolické církve na jihu Čech – náboženská výuka.“ *Studia Theologica* 4 (3): 59–62. Olomouc: UPOL.

Weis, Martin. 2009. „Přesvědčovací akce svlékni hábit ve světle archivních materiálů.“ *Studia Theologica* 11 (3): 63–76. Olomouc: UPOL.

Weis, Martin. 2011. „Katolická církev ve světle Věstníku katolického duchovenstva.“ *Studia Theologica*, 13 (1): 80–98. Olomouc: UPOL.

Weis, Martin. 2013. „Biskup Josef Hlouch – známý i neznámý.“ *Studia Theologica* 15 (3): 150–167. Olomouc: UPOL.

Wikiwand.com. „Josef Plojhar“, (online). Dostupné z: <http://www.wikiwand.com/cs/Josef_Plojhar> (7. 1. 2019)

Wilson, Bruce. 1998. „The secularization thesis: Criticisms and rebuttals.“ Pp. 45–66 in Rudi Laermans, Bryan Wilson, Jaak Billiet (eds.). *Secularization and Social Integration. Papers in honor of Karel Dobbelaere*. Leuven University Press.

Wilson, Bryan, R. 2016. *Religion in Secular Society. Fifty years on*. Oxford: University Press.

Zakony.cz. „Zákon č. 248/1946 Sb. ze dne 20. 12. 1946. Zákon o úpravě svátkového práva.“ (online). Dostupné z: < <http://www.zakony.cz/zakon-SB1946248>> (26. 5. 2018)

Zeman, Pavel. 2009. „Hnutí katolických duchovních v Československu v letech 1950–1956 s ohledem na královéhradeckou diecézi.“ *Bakalářská diplomová práce*, Brno: MUNI. (online, pdf). Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/iwd6t/Hnuti_katolickych_duchovnich_v_Ceskoslovensku_v letech_1950_-_1956_s_ohledem_na_kralovehradeckou_diecezi.pdf> (10. 10. 2018)

Seznam použitých zkratk

ABS – Archiv bezpečnostních služeb

CMVKD – Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva

ČSL – Československá strana lidová

ČSSR – Československá socialistická republika

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČ – Komunistická strana Československa

MHKD – Mírové hnutí katolického duchovenstva

NA – Národní archiv v Praze

SPVC MK – Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury a informací

StB – Státní bezpečnost

SÚC – Státní úřad pro věci církevní

ÚAV NF – Ústřední akční výbor Národní fronty

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce s názvem *Katolická církev a přizpůsobování komunistickému režimu (případ pátera Josefa Plojhara)* pojednává o fenoménu katolické církve a její významné pozici během nadvlády komunistického režimu od roku 1948 do roku 1968. Římskokatolická církev představovala pro nově nastolený režim velké nebezpečí, nejen z ideologického hlediska, ale především kvůli svému přirozenému centru ve Vatikánu. Zároveň ji komunistický režim považoval za nejsilnější společenskou instituci, která by mohla působit jako opoziční politická síla. Z toho důvodu je pozornost tedy zaměřena na církevní politiku komunistického režimu. Hlavním cílem této práce je zjistit, jak se katolická církev chovala a jak se vymezovala vůči politice Komunistické strany Československa. Práce se rovněž zabývá osobou pátera Josefa Plojhara, jakožto symbolu kolaborantství uvnitř katolické církve. Cílem u jeho osoby je nalézt jeho postoje, které zaujímal vůči katolické církvi ale rovněž i vůči komunistickému režimu. Dílčím cílem je snaha zdůvodnit, zda svými kroky pomohl k legitimizaci komunistického režimu a do jaké míry, nebo zda se spíše snažil o zadržení sekularizačních tendencí ve společnosti.

Klíčová slova

římskokatolická církev, komunistický režim, kolaborace, Komunistická strana Československa, Josef Plojhar, náboženství, perzekuce, sekularizace

Abstract

This diploma thesis entitled *The Catholic Church and Adaptation to the Communist Regime (the case study of the Catholic Priest Josef Plojhar)* deals with the phenomenon of the Catholic Church and its important position during the domination of the Communist regime from 1948 to 1968. The Roman Catholic Church represented great danger for the new established regime, not only from an ideological point of view but primarily because of its natural center in Vatican. At the same time the Communist regime considered the Catholic Church as the most powerful social institution that could be as an oppositional political force. For this reason, the attention is focused on the anti-church policies of the Communist regime. The main purpose of this diploma thesis is to find out how the Catholic Church behaved and how it delimited itself to the policy of the Communist Party of Czechoslovakia. The thesis is focused on the person of Josef Plojhar as a symbol of collaboration within the Catholic Church. It is necessary to find out his attitudes to the Catholic Church as well as to the Communist regime. The partial purpose is to justify whether he helped with his steps to legitimize the Communist regime and what extent, or rather he tried to keep the secularization tendencies in society.

Keywords

Roman Catholic Church, the Communist regime, collaboration, The Communist Party of Czechoslovakia, Josef Plojhar, religion, persecution, secularization